

Československý evangelický sbor v Čáslavi (v Močovicích)

1783-2003

**Evangelický kostel v Čáslavi
postavený 1864-1869**

Úvod

Tato práce si nedala za úkol podrobně zpracovat celé dějiny čáslavsko-močovického evangelického sboru. Cílem této publikace bylo poodrhnout roušku zapomnění nad jeho nejstarším údobím. Nad dobou, kterou si již nikdo z nás nemůže pamatovat a na kterou se v ústním podání z generaci na generaci nabalují mýtické pavučiny nepřesností a nepravd.

Toto dílko se skládá ze dvou základních částí. Prvním oddílem jsou doslovné výpisky z prvního a druhého sešitu „Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě“, které vydali autoři „Komise pro toleranční přihlášky Poradního odboru pro historická studia Synodní rady Českobratrské církve evangelické“, vydané v Praze 1995. Důvodem je šířeji obeznámit čtenáře se všemi souvislostmi a důvody vydání Tolerančního patentu císařem Josefem II 13.října 1781. V druhém oddílu je použit první díl kroniky českobratrského evangelického sboru v Čáslavi (Močovicích). V počátku se jedná o doslovný přepis, dále o doslovné výpisky z tohoto písemného zdroje. Závěrem, jako příloha, je použito několik fotografií a archiválií.

Věříme, že tato práce nebude pro čtenáře pouhou rekapitulací historických událostí, jak je s sebou přinášel čas. Doufáme, že si každý uvědomí, za jakých těžkostí, ztrát a obětí se rodil náš dnešní církevní život. Jakou víru museli mít ti, kteří nás již předešli a byli staviteli toho, co my již považujeme za naprosto normální či snad dokonce všední. Chtěli jsme jim aspoň tímto způsobem projevit neskonale úctu a obdiv. Tak jako strom svými kořeny čerpá sílu ze země k dalšímu růstu, tak i my můžeme svými historickými kořeny čerpat od našich předků energii a poučení do dalšího životaběhu.

E.W.

V Čáslavi 2003

Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě

Předmluva.

Sborník „*Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě (1781-1789)*“ vznikl jako projev snahy zpracovatelů edic tolerančních přihlášek podat čtenářům souborný přehled nově zjištěných skutečností o průběhu rané toleranční doby. Sborník ve svém líčení rané toleranční doby je postaven téměř výhradně na archivních dokladech, z velké části i poprvé zpřístupněných širší veřejnosti.

Jsme si vědomi toho, čeho si byla vědoma většina předtolerančních evangelických společenství, že totiž cesta následování Ježíše Krista není záležitostí žádné instituce, ale živé víry.

Základní pojmy

O evangelících, či podle tehdejšího označení kacířích, bludařích nebo prostě nekatolících v době po tolerančním patentu máme poměrně dosti zpráv.

Je nutné přísně rozlišit, že toleranční protokoly nejsou pramenem primárním, nejsou psány tolerančními evangelíky, ale vlastně jejich nepřáteli, tj. zástupci světské a církevní vrchnosti. Ti často předtím rozhodovali o mučení, žalářování tzv. zatvrzelých kacířů, kteří se nyní směli veřejně přihlašovat před komisí. Vrchnosti se mohly byrokratickou cestou odshora dolů dohodnout na co nejúčinnějším postupu. Mohly si také předběžně zjistit, o jak početnou vrstvu národa půjde, třeba i za cenu úskoků (např. vyhlášení falešného TP (tolerančního patentu) na Valašsku). Když se tzv. nekatolíci ničím nedali odradit od svého úmyslu, mohly vrchnosti použít různé typy postupu od nekompromisního hrozícího, přes neutrální až po vmlouvavé a smírnější. Metoda snažící se omezit přihlášené alespoň početně, rozmluvit, přemluvit, uhrozit, zaskočit a zastrašit. Přistupuje i snaha ospravedlnit se směrem nahoru, když všechny metody zklamaly, mají se jevit přihlašující se v zápisech písařů jako nepolepšitelní, tvrdohlaví a svéhlaví analfabeti.

Vlastní jádro obsahu tohoto sborníku tvoří ovšem raná toleranční doba, tj. období od vydání TP do ustavení posledního z první ucelené toleranční řady sborů v r.1787, do posledního přeznačení konfese sboru v r.1789 a až do konce toleranční doby 1861 (protestantský patent – tj. zrovnoprávnění evang. církví s římskokatolickou církví).

Výdobytkem druhé etapy na rozdíl od první, kdy se pouze zaznamenávala fakta, je už rozpoznání, že TP nebyl darem shora, ale také či převážně důsledkem vlastních snah evangelíků.

1. Předehra tolerančního patentu

Stále zůstává otevřená otázka, nakolik způsobilo vydání TP osvícenství, tedy celkový duch doby, a nakolik aktivita tajných evangelíků. Do jaké míry se evangelíci v českých zemích v oněch 160 letech nesvobody aktivně zasazovali o znovuznání nároku na vlastní náboženské přesvědčení. Pro českou reformaci je charakteristické, že již od počátku, tedy od Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, a Husa, provázely motivy sociální daleko výrazněji než reformaci německou a švýcarskou (1620-1781).

Zprávy o porážce stavovského vojska na Bílé Hoře, které se šířily bleskem na všechny strany a vyvolávaly zmatek a zděšení v řadách českých a moravských povstalců, působily na Valašsku právě opačným způsobem. Valašský lid byl daleko svobodnější, než kdekoliv jinde. Přitom už od r.1612 na Vsetínsku poznával, co je to protireformace. Zatímco čeští a moravští páni očekávali s tupou rezignací svůj ortel, prostý valašský sedlák a pastevec se dal do boje. Jádrem této lidové armády tvořili valašští svobodníci. Nebyl to tedy houf sedláků neznalých vojenského řemesla. Svobodníci, tj. svobodní pastevci, byli od dětství cvičeni v obraně hranic Moravy, jako Chodové v Čechách. Ovšem tito svobodníci byli cvičeni především v boji, jak zadržet první nápor a pak v záškodnictví. Neměli těžké zbraně ani to s nimi nedovedli. Proto se pustili do boje nerovného. Mnohokrát byli poraženi, a vždy znovu po celou třicetiletou válku zvedali prapor s nápisem „Za slovo Boží a vlast“. Spojenec českých evangelíků, semidhradský kníže Gabriel Bethlén, měl na podzim toho roku v moci celou jihovýchodní Moravu. Pronikal až na moravskokrumlovsko. Valaši stáli rovněž ve zbraní. Bylo však zapotřebí, aby povstala celá země a pak i Čechy. V tom smyslu byly do všech měst rozesílány výzvy. Morava i Čechy byly tehdy ještě při síle a přitom mohla města již vědět, co mohou čekat od vítězného císaře. Města však nehnula prstem. A tak byla propasena snad poslední příležitost. Bethlén bez pomoci měst uzavřel s císařem mír a Valaši se na čas stáhli do hor. Dne 16.2.1621 se obrátil inspektor, viceinstpektor a senioři presbyteria nezměněné augsburské konfese v olomouckém obvodu v Markrabství moravském latinským dopisem na děkana a profesory teologické fakulty ve Vittenberce. Prosili je jménem všeho kněžstva o podporu u saského kurfiřta, aby se přimluvil ve Vídni, aby mohli nadále svobodně vyznávat svou víru. Děkan, senior a profesori Vittenberské teologické fakulty se v tom smyslu obrátili na saského kurfiřta Jana III 3.3. toho roku a přiložili přímou žádost moravské konzistoře. Už 15.2. se na Vittenberskou teologickou fakultu obrátilo sedm šlechticů a tři města ze severovýchodní Moravy s toutéž prosbou. Na kardinála Ditrichštejna se se žádostí o přimluvu u císaře, aby na Moravě byla ponechána svoboda náboženská vyznavačů nezměněné augsburské konfese, obrátilo 13 šlechticů z jižní Moravy.

Nebyli to jen Valaši, kdo se zbraní v ruce hájili svou víru. Vzpourey vyšlehalý během třicetileté války tu i tam, především po celých Čechách, ale sotva vzplály, byly krutě potlačeny. Nejvýznamnější z těchto povstání během třicetileté války bylo povstání r.1627 na Kouřimsku, Konopištsku a Čáslavsku. Již 11.9. byl v Čáslavi popraven jeden z hlavních činitelů tohoto povstání, kněz Matouš

Ulický. Toto povstání mělo v čele šlechtického vůdce Jiřího z Těchenic, Adama z Hodejova, Smila z Michalovic a jiné.

Jedině Valaši, jak jsme již psali, si přes všechny krvavé ztráty zvláště v letech 1622, 1627 a 1644 ještě roku 1648 se zbraní v ruce udržovali náboženskou svobodu. Vše však zvrátil vestfálský mír. V období třicetileté války se o zvrát událostí snažili i evangeličtí vyhnanci. Na válečném poli to byl především vévoda krnovský Jan Jiří z Hohenzollenu, hrabě Arnošt Mansfeld a hrabě Jiří Matyáš z Thurnu. Na diplomatickém poli to byl J.A.Komenský. Po vestfálském míru, především v létech padesátých a šedesátých 17.století přistoupila katolická církev ke tvrdé katolizaci. Prováděla ji tak brutálně, a s takovým terorem, že evangelíci neměli nejmenší možnost vystoupit na obranu své víry. Byli lámáni psychicky, hospodářsky a museli snášet nejhorsí fyzická muka.

Sotva však tento tlak jen poněkud pominul, hned na začátku osmdesátých let 17.století došlo k bouřím. Roku 1680 začaly na Boleslavsku, zachvátily téměř polovinu Čech, a přenesly se i na Moravu a do Slezska.

Zatímco při jednání v Osnabrücku byly Čechy a Morava po stránce náboženské ponechány naprosto libovůli katolického panovníka, ve Slezsku byly evangelíkům přece jen dány určité nepatrné možnosti života. Ale i to málo náboženské svobody tu bylo od Habsburků porušováno. Proto švédský král Karel XII. vpadl začátkem roku 1707 s vojskem do Slezska. Přítomnost švédských vojsk v sousedním Slezsku velice posílila naděje evangelíků v Čechách a na Moravě. Byly psány žádosti švédskému králi, aby se zasadil též o uvolnění náboženské nesvobody v této zemi. Na žádosti z Litomyšlska bylo několik stovek podpisů evangelíků a výslovně bylo napsáno, že na Litomyšlsku je na 7000 evangelíků. Poslové nesoucí tuto žádost do Vratislavi Karlu XII byli, patrně zradou, zavedeni místo ke švédskému komisaři, ke komisaři rakouskému. Byli zatčeni a vězněni až do roku 1711. Slezským evangelíkům byly vráceny kostely, jichž podle vestfálského míru mohli užívat. Navíc jim bylo povoleno několik dalších chrámů, tzv. chrámů milosti. O české evangelíky se Karel XII nezasadil. Ve Slezsku stále ještě dleli diplomatičtí poslové švédského krále a tak došlo k nové výzvě. Opětovaně se obrátit na švédského krále se žádostí, aby se přece jen zasadil i o zřízení chrámů milosti v českých zemích. V květnu roku 1710 byl na Moravě na Kunštátském panství zadržen slepý žebrák Jiří Novák z Koruny. Při osobní prohlídce byl u něho nalezen dopis, v kterém mimo jiné čteme:

„...A poněvadž pro dalekost cesty sem a tam nás budou poslové mnoho státi, vás páni bratří prosíme, že také naklonění budete podle největší možnosti nějakým penízem pomoc svou nám učiniti, a tomu ukazateli listu odvésti. Za kterýžto milosrdný skutek Pán Bůh odplatí zde časnou a potom věčnou býti ráčí. Což my také nepomineme, budoucně toho šťastného poselstva a vyřízení pány bratří potěšiti a jim tu milost předně od Pána Boha všemohoucího a potom od důstojného krále švejského nám prokážanou pro potěšení šťastných věcí, což nejdříve možné bude, odeslati. A tak se důvěřujeme, že naše žádost při páních bratřích nebude oslyšena. S tím všecky v ochranu Pána Boha všemohoucího, poroučíte, zůstáváme všech spolu v církvi evangelické trvajících služebníci a mnozí věrní Čechové“.

Roku 1723 obdržel tajný rada pruského krále Bedřicha Viléma I. Jindřich Rüdiger z Ilgeny memorandum, obsahující deset bodů, jež vešlo do dějin s názvem Puncta Bohemiae (České body). Obsah memoranda byl následující: Body těch Čechů, který od papistů trpí veliké pronásledování kvůli náboženství.

1. Před sto lety byli vyhnáni z Čech a Moravy.

2. Od roku 1716 jsme pronásledováni pro slovo Boží, berou nám náš majetek a statek, bičují nás ostrými karabáči až na krev, vrhají nás do vězení v okovech a poutech. Do 6 let vězní lidi, ještě k dnešnímu datu sedí mnozí pro náboženství na různých místech.

3. Odebírají, proklínají a pálejí svaté knihy i bibli.

4. Po zloupení všech našich statků je nám zakázáno pod přísnými tresty číst knihy.

5. Mnoho tisíc lidu bylo zahrnuto do Saska, Slezska a Uher.

6. Mnoho tisíc lidu se modlí a vzdychají k nebi o Večeři Páně, jež je jim odpírána.

7. Roku 1719 přijímalo v Čechách a na Moravě na 18000 lidí skrze jisté prostředky sv. večeři Páně pod obojí způsobou.

8. Jako obecně v Čechách a na Moravě všichni prostí lidé, tak i podavatelé memoranda hledají útočiště u pruského krále.

9. Protože je král nyní v Praze, mohl by král u císaře vypomoci svobodné provozování náboženství a uvolnění několika kostelů.

10. Protože si oni ubozí lidé, nevědí ani rady, ani pomoci, v dosažení toho, prosí pruského krále, aby se jich ujal. Bůh mu to oplatí, všichni pravověrní v Čechách a na Moravě, kteří se přiznávají k pravému náboženství.

K českým bodům byl přiložen průvodní dopis datovaný v Berlíně 23.8.1723 a adresovaný Nejjasnějšímu velkomožnému králi, nejmilostivějšímu králi a panu. V dopise je psáno, že pronásledování se děje od některých katolíků již po velmi mnoho let. Mnozí (evangelíci) jsou zapřaháni do pluhu místo dobytka, a tak musí pluh tahat a zorat pole. Pisatelé slyšeli, že se tak děje proti vůli císařově, a protože nemají nikoho, kdo by mu to přednesl, prosí o to pruského krále. Dopis byl podepsán: všichni údové evangelického náboženství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jakub Boháček, Martin Rohlíček, Mikuláš Vondráček. Dopis i body jsou napsány německy. doručitelé žádali Rüdigerera, aby memorandum předal nejen králi pruském, ale i anglickému, dánskému a švédskému, tedy evangelickým králům. Anglickému králi předali opis memoranda ještě sami 13.9.1723. panovníci vzali české body vážně. Usoudili však, že by intervencí v dané situaci českým evangelíkům spíš uškodili než prospěli. Předně to, co v bodech vylíčili, jsou události z Litomyšlska, Vysokomýtska, Královéhradecka a Náchodska. Ona zmínka, že 1719 přijímalo v Čechách a na Moravě na 18000 komunikantů sv. večeři Páně podobou, ukazuje na okruh kazatele Michala Dionysia. Vedle Dionysia působil v Čechách a na Moravě současně ještě několik dalších kazatelů (od Prahy tehdy ještě přicházelo 5 kazatelů).

Znovu se čeští evangelíci brali o veřejné uznání své víry 1732. Ohniskem hnutí bylo tentokrát Opočensko. Uprostřed září toho roku žádala deputace v počtu téměř 40 osob opočenskou vrchnost o povolení k veřejnému vyznávání

evangelického náboženského projevu. Ačkoli žadatelé slibovali vrchnosti poddanství a poslušnost evangelíků, kteří se veřejně přihlásili ke svému náboženství, byl jejich čin považován za vzpouru a bylo proti nim povoláno vojsko. Obce byly obsazeny a vojsko si tam počínalo jako v nepřátelské zemi.

Ačkoli bylo vnějšně „povstání“ potlačeno, tajné schůzky a schůze, i když v omezenějším počtu účastníků, se nepodařilo zastavit. Ani spojení s emigrací nepřestalo. Matěj Tauc, Jan a Václav Javůrkové, Mikuláš Jakl, Jan Hovorka a Václav Klanc byli sice odsouzeni k 5 letům nucených prací, bez udání délky trestu byli též odsouzeni jiní. O těch, kteří byli po výslechu propuštěni, měla vrchnost rozhodnout sama, kdo z nich by měl být odveden k vojsku. Pokud by vězni v době výkonu trestu nepřijali katolictví, má se jim trest prodloužit. Když to nepomůže, dá se na jejich gruntovní katolický hospodář, a oni budou odvedeni k vojsku.

Někdy kolem 1734 se v emigrantském sboru v Gerlachsheimu zmínil v kázání tamější kazatel Augustin Schulz o poměrech a trápení evangelíků v Čechách. To zaujalo dva mladé emigranty, Jana Litochleba, původem z Morašic na Litomyšlsku, a Tobiáše Bernarda, emigranta z obce, jež se tehdy jmenovala Německá Černná (jde o pokračování obce Malá Černná na polském území v Kladsku). Litochleb byl tehdy členem emigrantského sboru v Berlíně, Bernard členem gerlachsheimského sboru. Vznikly dva doklady o situaci v Čechách. Byla to jednak žádost k císaři Karlu VI. o propuštění tajných českých evangelíků z vězení z Čech, jednak stížnost sboru evangelických knížat na pronásledování tajných evangelíků. Sbor evangelických knížat – Corpus evangelicorum – byl založen r. 1653 na sněmu v Řezně a měl za úkol hájit evangelické zájmy. Bernard i Litochleb se skutečně vypravili do Řezna a tam oba doklady, hned v několika originálech odevzdali. Výslovně se uvádí, že oba spisy dostal vyslanec anglický, dánský, saský a holandský. Memorandum podepsali krom jiných z čáslavského kraje Jan Hurtík (vesměs členové českého sboru v Berlíně).

„*Knížata a stavy svaté říše římské evangelického vyznání*“ – tj. Corpus evangelicorum – si sama ověřovala pravosti údajů, obsažených v memorandu. Vyslala do Čech vlastní vyslance. Byl to kazatel Kraft a Jakub Kryštof Esterl. Esterl vezl jako podomní obchodník s mlynářskými potřebami celou řadu knih, dar to českým evangelíkům od augspurského superintendenta. Všechno dobře dovezl. Přišlo se na to, až už bylo pozdě. Pak však rakouské úřady nařídily velmi přísný dohled na zboží, dovážené z jiných zemí do Čech a na Moravu.

Corpus evangelicorum intervenoval však tak, že protest nebyl podán oficiálně jménem Corpu, ale prostřednictvím jednotlivých knížat u císaře prostřednictvím svých vídeňských vyslanců. Císař byl totiž již měsíc poté, kdy do Řezna přibyli Bernard a Litochleb, podrobně informován o jejich akci a sám nařídil vyšetřování zvláště v hradeckém a chrudimském kraji. Císařský dvůr pak ovšem všechny stížnosti bagatelizoval. Vystěhování ze země pro víru též nedovolil. Zdůvodňoval to tím, že vyšetřováním se zjistilo, že skoro všichni kacíři v Čechách náleží k poddanskému selskému lidu, který je podle zemských zákonů vázán ke hroudě. Rovněž není možno jim povolit ani nejmenší svobodu ve vyznání jejich víry, protože dle nového zemské zřízení z roku 1627 i podle sněmovního usnesení z roku 1650 schváleného císařem Ferdinandem 1651 nemá být v zemi trpěno jiné

náboženství než katolické. Císařský dvůr upozorňuje členy Corpu, že v žádosti je uvedeno, že čeští evangelíci se hlásí jednak luterské, jednak k reformované víře. Šetřením se ale zjistilo, že tu nejde ani o luterány, ani o reformované, ale o husity. Na husitství se pak ve svaté říši římské nevztahuje žádné ustanovení o evangelickém náboženství.

Císař Karel VI. neměl mužského nástupce, proto usiloval o uznání nástupnického práva pro Marii Terezií a vůbec pro ženské potomky rodu. Dosáhl toho v tzv. pragmatické sankci z roku 1713. Podařilo se mu postupně prosadit její přijetí jako zákona ve všech zemích habsburského soustátí. S těžkými oběťmi dosáhl též uznání pragmatické sankce v zahraničí. Jedině bavorský kurfiřt Karel Albert tento nástupnický řád neuznával, vpadl do Čech, obsadil větší část Čech na podzim 1741. V lednu 1742 byl zvolen císařem Karel VII. Již předtím roku 1740 vpadl do Slezska pruský král Bedřich II., který pak vstoupil do spolku s Karlem VII. Bedřich II nato vtrhl do Kladska a za vydatné pomoci evangelíků se rychle dostal až k Labi. Opanoval Čechy od Labe na východ a vtrhl na Moravu. Evangelíci vítali Bedřicha jako osvoboditele. Antonín Rezek odhadoval, že za vlády Bedřicha II se do jeho zemí vystěhovala ze zemí habsburských na 30000 evangelíků, z toho asi polovina Čechů.

V následujících dvou desetiletích řešili tajní evangelíci tíži náboženské nesvobody spíš emigrací, ať už legální nebo častěji ilegální. Koncem padesátých let kazatel Martin Rohlíček ztratil seznam 2000 komunikantů. Ten se dostal do rukou katolické církve, tehdy se mnoho lidí dostalo do neštěstí a na nějakou snahu o získání svobody nebylo ani pomysleno.

Zato sedmdesátá léta 18.století jsou opět plna intenzivního úsilí dosáhnout jednáním náboženské svobody. Roku 1774 se evangelíci chrudimského kraje obrátili na císařovnu Marii Terezií se žádostí o udělení náboženské svobody. Výsledkem tohoto bylo, že katoličtí misionáři zvýšili svou činnost a nakládali s evangelíky s Chrudimska hůř než dosud. Evangelíkům bylo pobráno na 4000 knih a na 300 předních jejich bratří bylo buď uvězněno nebo nuceně přestěhováno do Sedmihradska. Proto se koncem téhož roku obrátili evangeličtí obyvatelé z kraje chrudimského a okolních krajů s prosbou na Bedřicha II., pruského krále, aby se za ně přimluvil u Josefa II, aby byli jejich vězni propuštěni a všichni aby mohli žít v míru. Nepomůže-li Bedřichova intervence, ať Bedřich přijde s ozbrojenou mocí jako silný Gedeon na Boží nepřátele. Evangelíci ve východních Čechách jsou připraveni mu pomáhat s nasazením vlastních životů a statků. Je jich ovšem málo, sotva víc než 20000. Téhož roku 1774 usilovali písemně o náboženskou svobodu i evangelíci z Poděbradska. Obrátili se jménem 18000 českých evangelíků na pruského krále se žádostí, aby jim vyjednal u rakouského dvora náboženskou svobodu. Byli proto odsouzeni na galeje. Pak jim však byl trest změněn na jeden rok vězení. Trest jim byl zmírněn, když slíbili, že učiní veřejné vyznání katolické víry, což také učinili. V polovině sedmdesátých let se František Karban znovu obrátil na pruského krále s žádostí, zda by přijal do svých zemí asi 1000 vystěhovalců, evangelíků z Čech. Byl proto ve vězení jeden a tři čtvrti roku.

Bezprostředně na akce evangelíků z Chrudimska a Poděbradska navazovalo selské povstání, jehož ohnisko bylo ve východních Čechách. Propuklo začátkem 1775.

Na jaře 1777 putovali po Valašsku bývalí jezuité Jan Kořiska, Petr Jiříček a Petr Sašina. V kázáních ohlašovali lidem neslýchanou věc. Tvrdili, že císařovna udělila náboženskou svobodu a že je jejím přáním, aby se každý písemně přihlásil k vyznání, které v srdci má. Setkali se však s nedůvěrou. Chtěli tímto podvodem podchytit a odhalit poslední prameny tajného evangelictví na Valašsku a rázem je zneškodnit. Neodhalili však nic. Proto se začali vydávat za císařskou komisi, slibovali, že budou vydávány evangelické knihy, a nařizovali, aby na obecních hromadách byly pořízeny soupisy evangelíků. Konečně při pouti na Hostýně ukázali shromážděnému lidu pergamenovou listinu s pečeti, o níž prohlašovali, že to je toleranční patent a pečeť že je císařovna. Tím byla nedůvěra lidu zlomena. Co následovalo, předčilo všechno očekávání misionářů. Podobalo se to protržení hráze přehrady. Evangelíci se hlásili v obcích, o kterých se nejen oni, misionáři, ale i celé vedení katolické církve na Moravě domnívalo, že v nich už evangelíci dávno nejsou. Převážná většina těch, kteří se hlásili jako evangelíci, uváděli, že jsou evangelíky od narození nebo už v kolikátém pokolení.

Falešný toleranční patent byl vyhlášen v dubnu a od začátku června se na Valašsku a jeho okolí hlásili evangelíci ve více než 70 obcích.

Josef II byl tehdy na návštěvě ve Francii, úřady stály před touto situací bezradně, Marie Terezie byla zděšena. Koncem května se mluvilo o 15000. Jak církevní, tak státní úřady vyšetřovaly původ hnutí. Došlo se ke shodnému závěru, že vinen je Kořiska. Ti, kteří byli považováni za hlavní vůdce evangelíků, byli pozatýkáni. Vězení byla přeplněna, nestačila ani na nejpřednější vůdce. Oznámení, že patent ukazovaný na Hostýně, je podvrh, a že evangelíkům nikdy nebude udělena svoboda, se minulo účinkem. Evangelíci stáli na stanovisku, že když už se jednou přihlásili ke své víře, nemohou ji odvolat.

První nařízení dvorské kanceláře, jak postupovat proti evangelíkům, bylo vydáno 1.6.1777, ale téhož dne dostala náboženská komise vyšetřující hnutí písemnou odpověď evangelíků z Prlova:

„Pochválen buď Ježíš Kristus. Jejich vysoce slavné komisi my ponížene rešpektujícíe jestli jsme našli milost před očima jejich, známo činíme jak před duchovní, tak i před světskou vrchností strany víry naší na základě apoštolském a prorockém, kdežto jest krutovný úhelny kámen sám Ježíš Kristus, na němž to příslušně se vzdělávají a rostú v chrám svatý v Pánu, a tak toho kořene byli předkové naši, a také my potomci na tom zůstáváme, a tak na to přišla na rozkaz královský skrze biskupské řízení slavná komise a tak se tázala, jaké víry jsme, my ale vyznali evangelickou, jaké jsme, a také nám psané dala, že se tenkrát žádný nenuť ke katolické víře, a tak my před Pánem Bohem a velebností jeho jsme se zavázali, že jinší víry nebudem, než jak předkové byli; však ale straněva povinnosti císařské i také panskej se neprotivíme v ničem, chceme poslušni býti. S tým jejich vysoce slavnú komisi v ochranu Boží porúčáme všichni.“

Tato žádost není první, je podána jen jednou obcí a jen náboženské komisi. Uveřejňujeme ji pro její stručnost a příbuznost obsahu se žádostí evangelíků na Opočensku z roku 1732 nebo na Chrudimsku a Poděbradsku z roku 1774. První žádost, a to Josefu II., k němuž valašští evangelíci vzhlíželi se zvláštní důvěrou byla Blizňákem nakoncipována již někdy po půli května. Cílem bylo vyložit situaci evangelíků po falešném patentu přímo Josefu II. Vybráni byli poslové Jiří Uhřík z Hošťálkové, a Jiří Adámek, řečený Kamas, z Pržna. Vypravili se do Vídně. Tam dorazili k večeru na svatodušní pondělí 2.6. Dozvěděli se, že císař je mimo Vídeň a Rakousko Uhersko a vrátili se domu s nepořízenou.

Během let 1777-1779 bylo provedeno více poselstev k Josefu II a byla úspěšnější než první. Skutečně se také poslové ke dvoru i k Josefu II dostali. Už 7.6.1777 vyšla císařsko královská vyhláška, že „v tomto dědičném markrabství moravském se nedovoluje žádné jiné než jen samospasitelné náboženství“, to bylo v předvečer svátku svaté Trojice. V noci z toho svátku na pondělí došlo ke krveprolití v Růždce. Hned poté, místo aby byli zakřiknuti, žádali prženští evangelíci člena státní rady Františka Karla barona Kressela vyslaného císařovnou spolu s mikulovským proboštem Leopoldem Hayem a farářem Markem Antonínem Wittolou na severovýchodní Moravu, o povolení evangelického náboženství a zřízení evangelické modlitebny v Růždce. Odpovězeno jim bylo tím, že na Vsetíně bylo dáno do evangelických rodin 13 vojáků a do vesnic na Vsetínsku 80 vojáků a dva důstojníci, aby evangelíci přišli k rozumu. Ani to nezlomilo odpor. Navazovalo se spojení s dalšími evangelickým oblastmi na Moravě, s evangelickými církvemi na Slovensku a v Pruském Slezsku. Evangeličtí vůdcové měli stále osedlané koně, aby mohli včas ujet před zatčením.

19.8. byli předáci všech obcí a evangelických středisek sezváni na Vsetín. Na tribuně byli členové náboženské komise. Předáci evangelíků byli seřazeni a obklopeni vojskem. Až za vojáky byli shromážděni diváci, především evangelíci ze Vsetína a okolí. Členy náboženské komise bylo všem shromážděným znovu slavnostně oznámeno, že žádná náboženská svoboda nebude udělena. Hnutí se šířilo, evangelíků přibývalo.

Ze schůze představitelů evangelíků, konané v Hošťálkové, byl vyslán s novou žádostí o náboženskou svobodu k Josefu II Mikuláš Vrla. Žádost, kterou napsal Martin Blizňák, odevzdal Vrla císaři 27.9. ve vídeňském hradě.

Vrla si veřejně stěžoval na katolické duchovenstvo a na útisk, jemuž jsou evangelíci vystaveni. Byl zatčen a postrkem dodán do Kudlova. Upozornil však na postavení evangelíků i zahraniční diplomaty. Musela se proto věcí zabývat i státní rada. Poté se nakládalo s evangelíky mírněji. Vždyť na podzim toho roku bylo v uherskohradištském vězení stísněno v 6 celách 64 evangelických vůdců.

Na jaře 1779, v situaci, kdy na všechny stížnosti a žádosti dostávali evangelíci zamítavé odpovědi, rozhodli se přece jen na sebe upozornit v zahraničí. Za tímto účelem podnikli dvě akce. Jednou houfně putovali do Těšína. Za jediný den bylo v těšínském chrámu až 500 poutníků ze severovýchodní Moravy. Nazpět se vraceli hromadně se zpěvem a hlasitými modlitbami. Byli zatýkáni ale většinou jen 14ti denní tresty nikoho neodstrašily. Tentokrát se především chtěli obrátit na ruskou carevnu Kateřinu II. memorandy ve dvou originálech, předanými ruskému

vyslanci knížeti Repinovi. Posel byl zatčen, nalezen byl však u něho jen jeden originál memoranda. Nutno předpokládat, že druhý originál byl dodán na správnou adresu.

Nezávisle na akci evangelíků na severní Moravě se domáhali náboženské svobody i evangelíci ve Slezsku na Krnovsku (1773). Tehdy se na panství Hošťálkovy více méně veřejně hlásilo k evangelické víře 2946 lidí. V září 1779 pak vypracovali evangelíci v této oblasti za podpory majitele panství Hošťálkovy Karla Traugotta Skrbenského žádost k císařovně Marii Terezii o povolení stavby evangelického kostela, ustanovení kazatele a učitele. Chtěli cestovat do Vídně legálně, nedostali od královského úřadu v Opavě pasy a průvodní list. Proto byla žádost odeslána do Vídně prostřednictvím tohoto úřadu.

V dubnu 1780 se připravovalo jednání Josefa II s ruskou carevnou Kateřinou II. Josef II cestoval na schůzi s carevnou přes Valašsko. Když se předáci evangelíků dověděli, že Josef II bude nocovat na Vsetíně, dohodli se. Písemnou žádost o náboženskou svobodu předali Josefu II 28.4. večer. V ní se obracelo 36 valašských obcí na císaře s upěnlivou žádostí o udělení náboženské svobody. Josef II žádost přijal aniž co slíbil. Odhaduje se, že se tehdy hlásilo na severovýchodní Moravě asi 48000 lidí. Podobná situace byla i na jižní Moravě. Dopis evangelíků z Dambořic určený evangelíkům v Nosislavi se dostal místo do evangelických do katolických rukou. Ti, kteří byli považováni za hlavní činitele v jihomoravském evangelictví dostali jen mírné tresty – třídní práci na panském bez pout, jejich vůdce ještě čtyři měsíce práce v okovech. V této atmosféře podali jihomoravští evangelíci po dohodě s evangelíky na moravské straně Vysočiny žádost o náboženskou svobodu. Stalo se tak začátkem května 1781. Císař odpověděl, že se jejich žádostí nehodlá zabývat a vrátil ji roztrženou.

Na svátek Božího těla se dali do sporu se svým farářem evangelíci v Olešnici. 6 představitelů evangelíků bylo zatčeno. Dále bylo zjištěno, že tato oblast má nejen spojení s jižní Moravou v rámci téhož kraje, ale i s českou stranou severní Vysočiny přes Litomyšlsko až do Prahy. Obešlo se to ale jen přísným napomenutím. Poté se i oni odhodlali podat k císaři žádost o náboženskou svobodu. Žádost nesl sám Jakubec a cestoval bez pasu. Ve Vídni stejně jako Valaši vyhledal nejprve evangelického právního poradce. Zatímco však Valaši vyhledávali právní poradce luterské, Jakubec vyhledal právního poradce reformovaných, Samuela Nagye. Ten mu zjednal přístup k císaři. Žádost byla podána asi 5.9.1781. Podle záznamů soukromé kroniky v Olešnici, dostal prý Jakubec od císaře odpověď, že může jít klidně domů, a říci svým, že budou mít v Olešnici kostel. Byl to ovšem jen ústní slib, i když císařský. Ke splnění tohoto slibu došlo v Olešnici až po 87 letech a Josef II o to neměl nejmenší zásluhy.

Písemná zpráva o připravované toleranci šla ještě před vydáním TP na Valašsko.

Odpověď na žádost sňatku protestanta s katoličkou:

Dvorská kancelář odpověděla guberniu 15.9.1781 „*Od jeho Veličenstva císaře, uherského a českého apoštolského krále, velkovévody rakouského, našeho nejmilostivějšího pána: ke správě tohoto gubernia v dědičném markrabství moravském z 5.t.m. se milostivě oznamuje sňatek poddaného harrachovského*

regenta Jana Kováře, luterského náboženství, s Rozinou, dcerou Pavla Bechného z Hrubé Lhoty na panství meziříčském, katolicky rozenou, ale k luterskému náboženství se obrátivší a při něm i zůstati chtějí bez dalšího budiž povolen a bude mu, guberniu, o sňatcích protestantů s katolíky jakož i o jich se týkající tolerance vůbec co nejdříve směrodatný Nejvyšší pokyn zaslán. A s tím zůstává jeho Veličenstvo témuž s císařsko.královskou a knížecí milostí nakloněno. Wien 15.septembri 1781“ podepsáni von Blümege, von Auersperk, von Margelik.

2. Vznik a vývoj českých tolerančních sborů od 31.12. 1782

V této souvislosti je nutno pouze připomenout stručně hlavní směrnice Tolerančního patentu. Nekatolíkům AV a HV jakož i nesjednoceným Řekům, tj. pravoslavným, bylo povoleno soukromé vykonávání jejich náboženství bez ohledu na to, zda jde o jeho obnovu nebo novou existenci. Nekatolíci, pokud dosahovali požadovaného počtu 100 rodin nebo 500 duší, což bylo později i oficiálně doplněno, nejen v místě samém, ale i v okolí, mohli si vystavět modlitebnu a školu. Nemocné směli nekatoličtí duchovní navštěvovat doma, ale nemocní se nesměli bránit návštěvě katolického kněze. Modlitebny nesměly v ničem připomínat katolické kostely a nesměly mít vchod z hlavního prostranství v obci. Veřejné pohřby nekatolíků s doprovodem jejich duchovního však povoleny byly. Dále bylo umožněno povolání a vydržování vlastního učitele, který ovšem podléhal doзору katolických církevně-státních orgánů. Pokud šlo o duchovní, mohly je ustanovovat buď vrchnosti, které by užily prezentačního práva, nebo nekatoličtí obyvatelé; v tom případě je ovšem nekatolíci museli sami vydržovat. Předpokládalo se však i úřední schválení duchovních protestantskými konsistořemi na Těšínsku nebo v Uhrách. Štolové poplatky zůstaly i nadále vyhrazeny „řádnému faráři“, tj. faráři katolické farnosti, v jejímž obvodu nekatolík bydlel. Soudnictví v náboženských věcech týkajících se nekatolíků náleželo zemskému guberniu, které mělo přibrat k jednání někoho z nekatolických duchovních nebo bohoslovců. Pouze synové protestantského otce směli následovat víru svého otce. Ve veřejných záležitostech se napříště neměl činit rozdíl mezi katolíky a nekatolíky, obojí stejně měli mít možnost kupovat domy a statky, stát se měšťany a mistry, získat akademické hodnosti a pracovat v civilních službách (v armádě platila tato zásada již dříve). Skutečně byl patent úřední cestou vyhlášen jen na Moravě, v Brněnském kraji a to ještě jen na panstvích, jejichž poddaní tvořili část signatářů obou posledních žádostí. Ve všech ostatních krajích Moravy i Čech bez výjimky evangelíkům nezbývalo, než předat si informaci o toleranci sami a seznámení s oficiálním zněním patentu si svým postojem vybojovat.

VÝVOJ DO KONCE ROKU 1781

Bez všech úředních formalit nemohl vzniknout ani existovat žádný sbor. Ve zbývajících týdnech roku 1781 se však informace o existenci TP nezastavila na prahu Čech. K průniku různým způsobem došlo na více místech, ale o tom úřady

prozatím nevěděly. Zneklidňující zprávy přišly ze dvou krajů, Chrudimského a Bydžovského. Informace o TP pronikla jedinou zachovanou informační cestou z předtoleranční doby před Žďárské vrchy. Josef Janata z Hrabačova neprodleně zahájil akci na Jilemnickém panství a překvapenému vrchnímu Erbenovi podal již 14.12 spolu s dalšími evangelíky žádost o ustavení AV sboru dle TP. Na žádost o vydání pasu do Vídně vrchní odpověděl s poukazem na jediné možnou instanční cestu (vrchnost-kraj-gubernium) a pas jim byl ochoten vydat leda do pekla. On se pak rozhodl jít s žádostí o ustanovení sboru přímo do Vídně. Tam svůj úmysl uskutečnil a současně podal žalobu na vrchního Erbena. Celá akce vedená evangelíky Brněnského kraje byla akcí evangelíků HV, alespoň formálně. Nešlo ovšem především o věroučné otázky, ale o volbu vhodnějšího organizačního začlenění, schůdnějšího vzhledem k odporu k veškerému obřadnictví. Evangelíci Brněnského kraje byli dlouho před tolerancí ve spojení s krajany, kteří emigrovali do Uher a žili tam formálně ve svazku reformované církve. I oni sice měli obdobné potíže jako dříve někteří čeští emigranti v luterském Sasku vzhledem k tomu, že byli jako „*husité*“ ve své svébytnosti pociťováni jako něco cizorodého. Přece však se vždy našli lidé, kteří jim tam existenci umožnili. Tito uherští krajané sehráli při vzniku tolerančních sborů svou významnou, dosud nedoceněnou úlohu

VÝVOJ DO KONCE ÚNORA 1782

Evangelíci Brněnského kraje si v té době již začali vyřizovat povolání kazatelů. 4 krajané z Uher se hned na přelomu roku vypravili na jižní Moravu, kde již evangelíci konali oficiální bohoslužby. Spolupracovníci z Uher navštívili pak na zpáteční cestě 1.2. v Miskolci superintendenta Samuela Szalaye, čímž se celá žádost povolání duchovních HV na Moravu a do Čech dostala pozvolna do pohybu. Zajímavé je, že původně žádali moravští evangelíci kazatele, kteří „*nejsou vázáni k určitému místu, ale cestují a káží, jak to dělali apoštolové*“. Působila to patrně praxe, které uvykli v minulých desetiletích. Jednotlivá shromáždění se spravovala samostatně, byla však spojená v obecnství s ostatní církví osobou cestujícího kazatele, který sloužil jako informátor a současně i jako zvláštní zmocněnec pro společenství večere Páně. To ovšem již nyní nebylo možné, což Szalay poslům sdělil a vysvětlil jim úřední postup.

Žádost Chrudimského kraje byla vyřízena ve Vídni obvyklým způsobem. Již 27.12.1781 byla odeslána českému zemskému guberniu s příkazem, aby v souladu se zákonnými nařízeními věc vyřídilo a o vyřízení podalo zprávu. Ten nelenil a vydal 24.1. oběžník. Na základě dvorského dekretu z 2.1. byli všichni „*kalvinisté*“ vyzváni, aby se přihlásili, načež jim měla být předána předběžná tištěná osvědčení. Rovněž jim mělo být jasně řečeno, že nemohou spoléhat na žádné finanční prostředky kromě vlastních. Zjistilo se, že přihlášky jevíly tak velké rozdíly ve formulaci, že nevyjadřovaly ani jedno z tolerovaných náboženství. Dle názoru krajského úřadu se tedy TP na ně zřejmě nevztahuje, ale vrátit jim přihlášky nebylo možné z obavy před nepokoji. Nezbyvá než povolát křesťanské komisaře. Jako doklad byly k tomu hlášení přiloženy ukázky některých typů přihlášek, které pro názornost uvádíme v plném znění textu.

„Já Jan Kabrihel vyznávám víru, která hned v ráji byla vštípena a skrze Ježíše Krista na svět přinešena, a jeho křať stvrzena a skrze svatí apoštoly kázána, při svátosti Večeře Páně posvátného chleba lámání a kalicha Páně přijímání, jakž celá zůstala za času svatých apoštolů pravých stála bez všeho přídavku a bez ujímání“.

„Přihlašuju se dle prohlášení slavného kanceláře strany náboženství totiž dle víry evangelické podle Confessi Helvetské“.

„Bud' jméno Páně pochváleno od toho času až navěky, a podpisujem se svatimu Evangelium a Zákonu Páně a do bratrstva Ježíšova staročeského.“

„Žádá novověřící víru Mařena po nebožtíkovi Jiřím Skuteczským ze vsi Zaječic aby byla připsána podle Convenci Helvetské.“

„Novověřících dle Confessi Helvetského“.

„Vyjmenování z rychty Rohozenské těch, kteří od víry katolické odstoupili a k víře podle Confessi Helvetské to gest Českých bratří.“

„Poznamenání dávám, že vstávám v náboženství starým, které Kristus Pán při poslední večeři ustanovit ráčil pod lámáním chleba a pití Krve Kristové a v tom já chci umřít i se svejma syny“.

Je zřejmé, že evangelíci Chrudimského kraje, kteří neměli s reformovanou církví v Uhrách bezprostřední trvalé spojení, se obávali, aby nebyli nějak zaskočeni. Pokoušeli se proto formulovat své vyznání co nejpřesněji, někdy připojovali smlouvenou příslušnost k HV. To muselo narazit, protože úřady chtěly jasné vyjádření k jednomu z obou tolerovaných vyznání. Při nařízených jednáních v obcích se totiž zjistilo, že mnozí se zdráhají zavázat některým pravidelným platbám na pastora, učitele a modlitebnu a ke své účasti na žádosti se nehlásí. Krajský úřad z toho nabyl dojmu, že žádost byla dílem nějakých pobuřovačů. Toto hledisko se shodovalo i s dvorským dekretem z 25.1, kterým se vlastně zřizovaly komise pozdějších slavnostních přihlášek, složené z duchovenského komisaře a zástupců vrchnosti.

Především je nutno sledovat místa na klasické cestě z Moravy do Čech. Z Chrudimského kraje se první zprávy o TP dostaly Polabím dále až na Poděbradsko a odtud odbočkou na Jilemnicko již v listopadu. Na počátku prosince musel být TP vyhlášen i v Poděbradech. Proto v lednu evangelíci na Poděbradsku byli zapsáni k AV. Brzy došlo však v této oblasti k doplnění o druhou zprávu, tj. o HV. Rozšířil ji Václav Jirmus, baráčník z obce Velénky z Kouřimského kraje. Tento představitel evangelíků v Polabí východně od Prahy obešel po vánocích 1781 v době 6ti neděl svou trasu s různými odbočkami. Byl i 2 týdny v Chotusicích nedaleko Malína. V Kolíně se asi setkal s postupující zprávou o HV a rozšířil ji směrem k jihu do Čáslavského kraje a na Poděbradsko. Dříve než došla druhá zpráva všeobecného rozšíření a upřesnění, dolehly až na Poděbradsko i ozvěny 3.směru, rozšířeného v severovýchodních Čechách, který chtěl prosadit vlastní původní orientaci bez ohledu na omezení TP. Tuto původní orientaci vyjadřoval různě, podobně jako jednotlivé výše uvedené přihlášky z chrudimského kraje, a snažil se hledat spojence v pruském Slezsku, Berlíně i Herrnhutu, což bylo ovšem zcela nereálné. Významnou úlohu zde hrály příbuzenské vztahy s emigranty.

Dříve než půjdeme dál podél Labe, je nutné přehlédnout i kraj sice s Chrudimskem sousedící, ale většinou nenapojený na hlavní informační cestu. Jde o Čáslavsko, kde paralelní jižněji položená cesta na Moravu a její spojnice s Chrudimskem byly již dříve přerušeny. Napojena byla jen severovýchodní část kraje, tj. oblast vznikajícího sboru v Semtěši. I tam ale nepřišla zpráva o vydání TP obvyklou informační cestou z Moravy, ale z opačné strany. Člen semtěšského střediska Hývl přinesl tuto zprávu z Prahy. Hrabě Thun, majitel žehušického panství, usiloval, aby se poddaní hlásili k AV. Ale to sem již pronikla zpráva, aby se hlásili k HV. Vyšla patrně od Jirmuse, který šel v půli ledna z Kolína do Chotusic na Semtěšsku. Zastáncem směru HV byl V. Sláma z Bílého Podola. Na východ a na jih čáslavského kraje se však informace o HV nedostala. Ze této situace pronikla právě z Novoměstska do čáslavského kraje na polenské panství první zpráva o TP. Evangelíci ihned začali jednat. Přihlásila se střediska v Krucemburku, v Hluboké, Ransku, Ždírci, Kohoutově, Nové Vsi, Sobiňově, Markvarticích, Bílku a Sopotech a dva delegáti evangelíků požádali o vykázání místa pro modlitebnu a o povolání pastora. Polenský vrchní Hitschmann jim v tom nemohl vyhovět, neboť neznal (!) příslušná zákonná nařízení. Také se dosud domníval, že TP platí pouze pro cizí občany, kteří se chtějí usadit v zemi, jak to bývalo vykládáno ze strany vrchnosti.

12.1. se dotázal krajský úřad gubernia, které již 19.1 podalo informace a pokyny v duchu TP. Hitschmann po doručení pokynů svolal všechny přihlášené 5.2 na vrchnostenskou kancelář do Polné, byly zhotoveny soupisy a na místě zvolení zástupci evangelíků podepsali žádost, kterou doslovně uvádíme. Je to totiž první žádost formulovaná v součinnosti s úřady, nikoli vídeňskými „advokáty“ evangelíků AV a HV,

„My níže podpsaný obyvatelé Evangelického náboženství na knížecím Dittrichsteinským panství Polenském v království českém v Kraji Čáslavském vyznáváme tímto listem a zavazujeme sebe a našeho vlastního duchovního, jenž by takový nám dle nejvyšší patentálního vyměření od vysoce slavného Císařsko Královského Zemského gubernia představen byl, každo ročně pět set zlatých mimo jeho příbytku v čtvrtletních lhůtách položit, a takové quantum každoročně podle učiněné repartice sebrati a jemu odváděti. Ostatně co nejponíženeji prosíme, aby vysoce slavné Císaři Královské Gubernium nám takového duchovního evangelického náboženství a augspurského vyznání co nejspíše milostivě představití ráčilo, poněvadž my napotom co se vystavení domu modlení dotýče se s ním dáleji domluvíme a o takovou milost poníženeji prosit budeme. Na potvrzení všeho toho je všech náš níže stojící podpis, kterému dole zaznamenání plnomocníky od nás veškeren ustanovení jsou byli. Dáno při zaraženém a v přítomnosti Knížetsího Vrchního Auřadu držéném shromáždění dne 5tiho února 1782.“

K žádosti byly přiloženy jmenné soupisy všech přihlášených a vše bylo odesláno s průvodním dopisem krajskému úřadu 8.2.1782. tím byla zakončena první a rozhodující kapitola tolerančního vývoje v Čáslavském kraji.

Dle oznámení vrchnostenského úřadu v Opočně:

„Dne 8.12.1781.“

kraj Hradecký Panství Hraběte Harracha.

Připojujou se ze vsi Stěžer vosoby k Jednotě Bratrský k nám poctivé obci Krounenské než že by v ní z jiný povinnosti aneb poddanosti vystupovaly, ale toliko žádají, aby byly v Jednotě Bratrský, nechť jsou kde jsou a tak v lámání chleba totiž kalicha Božího a to s tím slovem je přijímáme, že oni nevědí, jestli jest to taky u nich a jako u nás, poněvadž Milost Císařská takový prostředek v tom skrze Patent učinila, tak jim dáváme na vysvědčení, že přistoupily k nám a to k víře naší Jednoty Bratrský.

<i>1. Václav Rejfk</i>	<i>tohoto jsou svědkové</i>
<i>Kateřina jeho žena</i>	<i>skrouný Jednota Bratrská</i>
<i>Anna dcera, Kateřina dcera</i>	<i>že přistoupily</i>
<i>Jan syn</i>	
<i>2. Vosoba Josef Spievak</i>	<i>to dělá vosob:“</i>

Opět krajský hejtman dobře rozpoznat, že nekatolíci roztroušení v Čechách se nepřiznávají ani k HV ani k AV, ale jsou husité, což o měsíc později v dalším hlášení ještě správně upřesnil: „*tito se hlásí k HV, jiní k AV, opět jiní k náboženství Jednoty bratrské, já však mám za to, že všichni vyznávají totéž, a mám silné podezření, že vyznávají husitskou víru*“. Na tu se ovšem tolerance dle TP nevztahovala, a krajský hejtman se ptal, co tedy je třeba dělat? Další jednotlivci přistupující v únoru se znovu hlásili různě na náchodském panství 17.2. k husitství, na opočenském panství 14.-15.2 k reformovanému bratrskému náboženství, a na brandýském panství 17.2. k HV. Opočenský vrchní se ještě 27.2. dotázal, zda nemá ty, kteří se na jeho panství takto hlásili k Jednotě bratrské, prostě odmítnout.

Informace o tolerančním postupu a zpravidla i patent sám nebyly předány všem vrchnostenským kancelářím, ale pouze tam, kde se evangelíci už sami na základě zprávy získané vlastními silami přihlásili.

Pozoruhodné je, že v pražských městech, kde ještě v lednu 1781 byli uvězněni někteří lidé, kteří měli mnoho evangelických knih, se za pouhý rok rozjížděla akce zakládání tolerančního sboru tak pomalu.

Evangelíci jihlavského kraje se rovněž hned v zimě 1781-1782 připravili na akci, kterou souběžně přichystali dotazy u krajského úřadu hned na počátku února. Postup zde byl poměrně rychlý, i když došlo k různým protiakcím, zvláště na třebičsku, kde se evangelíkům vyhrožovalo vystěhováním, ba i galejemi. Za této situace proběhly v druhé polovině února první slavnostní přihlášky před komisí na Moravě vůbec. Komise zde probíhala ve velmi nepřátelském ovzduší jako zaujaté a předem odsuzující soudní řízení. Tento způsob musel být později zmírněn na přímý příkaz gubernia. V sousedním znojenském kraji byla situace poněkud odlišná. Šlo ovšem už o druhou zprávu, tj. o dohodnutou přihlášku k HV. I zde ovšem pochopil hned při prvních přihláškách v druhé polovině ledna bohutický vrchní pravý stav věcí, když napsal: „*Tyto osoby se sice přihlašují k HV, ale podle svého chování jsou formálními husity, neboť jejich víra spočívá v jejich osobitých zákonech*“.

Na Valašsko přicházeli postupně další pastoři a učitelé. Vsetínský vrchní byl z toho vývoje velmi pobouřen. Hněval se na nekatolíky, že si nabrali tolik pastorů a učitelů, v povolávacích listinách se zavázali příslušným platům, ale nemohou na to

mít. Upozorňoval již dříve, počátkem ledna, že protestanti nemají nic než sbírku po „duších“ či po číslech, jinak žádný finanční základ. Vsetínský vrchní znovu poukázal na to, že dříve tolik obcí obstarával katolický farář z Pržna, na co tedy nyní pastoři v takovém počtu? Stejně prý chtějí evangelíci jen dráždit katolíky, duchovenstvo i vrchnost. Pokládal také za zpupnost některé formulace povolacích listin. Zejména ho pobouřila věta „*Nebo u nás velmi ta Kristova vinice a hradba od divokého vepře pošlapána a roztrhána jest...*“ Kraj sice panství podepřel, ale gubernium i nyní, v polovině února, žádalo pouze, aby se ustanovily komise dle císařského nařízení z 25.1. a provedly slavnostní přihlášky podle směrnic.

Správce panství se pak ptal na tři zajímavé otázky:

1. Mohou pastoři konat své funkce ještě před schválením?
2. Má se schválení sdělit lidu nebo jen pastorům, jako dosud katolickým duchovním?
3. Komu patří škola?

Hlášení šlo přes kraj na gubernium. To v případě pastorů přikázalo kraji, že se má nepotvrzeným pastorům činnost pozastavit a prozatímní modlitebny zapečetit.

Období prvních dvou měsíců 1782 znamenalo určitý přelom. Josefský stát musel vzít na vědomí, že původní plán, určený jen pro část brněnského kraje a nejvýš ještě pro Valašsko prostě nevyšel. Nezbyvalo nic jiného, než připravit podrobnější směrnice a zajistit co nejrychlejší normalizaci poměrů potvrzením nekatolických, „rozumných“ pastorů, pokud možno AV. S jejich pomocí by se nově vzniklé „*pastoráty*“ včlenily jako soukromé, ale kontrolované společnosti do celkového správního systému. Těmto účelům měly posloužit komise, zřízené na základě nařízení z 25.1.1782.

VÝVOJ NA JAŘE 1782

Časový úsek od března do konce května je možno nazvat obdobím komisí. Probíhaly ve všech krajích Čech a Moravy. Komise byly v zásadě zavedeny dvorským dekretem ze dne 25.1. V zásadě však platilo, že k přihlášce před komisí měli být vyzváni již přihlášení nekatolíci v obvodu určitého patrinomia a svá prohlášení měli učinit před zástupcem vrchnosti a pověřeným duchovenským komisařem. Na Chrudimsku se přímo konstatovalo, že na to jeden duchovenský komisař rozhodně nestačí. Byli jmenováni další. K obdobným situacím došlo i na severu Čáslavska a na Berounsku. Obecná směrnice vyžadovala kromě nutných nacionálií v podstatě 4 otázky: 1. Jaké víry jste? 2. Co o této víře víte? 3. Proč odstupujete od římskokatolické církve? 4. Chcete se vrátit zpět?

Na Chrudimsku, kde vyvstal vlastní oficiální důvod pro vytvoření komisí, se užívalo zvláštního, značně rozšířeného dotazníku se 13 otázkami, které se ovšem v podstatě kryly s normálním postupem, ale v některých bodech zacházely až do nebezpečných podrobností: „*Chrudimské*“ otázky: 1.-4. jsou vlastně rozšířené nacionále zdůrazňující, jak byl vyslychající vychován. V 5.otázce se neptá vyslychající jen na to, jaké je příslušná osoba víry (viz normální 1.otázka), ale už se skrytým úmyslem, zda vyslychaný setrvá ve víře, v níž byl vychován. 6.otázka se rovná normální otázce č.3, ale rozvádí ji ještě celá souvislost otázek 7-9, kde jsou skryty velmi nebezpečné dotazy na případné „*svůdce*“ od katolictví a přímo výzva

k jejich konkrétní denunciaci, a konečně i vyjádření pochybností o římskokatolické víře. Otázky 10-12 se vrací vlastně zpět k normální otázce 1. a 2. A teprve nyní, když přihlašující se evangelík zůstal při předchozích jednáních pevný, byl na místě dotaz po jeho „*nové víře*“ a jejím zdůvodnění a znalosti. Konečně otázka 13 se rovná normální otázce č. 4.

V Čechách byli ustanoveni v chrudimském kraji vedoucí duchovenský komisař P. Josef Kvíz z Prahy, v Čáslavském kraji vedoucí duchovenský komisař P. Václav Herites z Prahy. Vlastní přihlášky před komisí probíhaly zpravidla od „*okrajových míst*“ v příslušném kraji postupně do center evangelického osídlení, kde se už komise stejně nemohla nadít podstatnějších úspěchů.

Průběh komisí lze přehledně seřadit do několika typů: Nejsnadnějším a nejjednodušším typem jsou pozdní komise dávno přihlášených krajů, zejména na Brněnsku, v přilehlých oblastech Znojemska a Olomoucka a pak na Valašsku. Zde se téměř nevyskytovaly podstatné problémy, protože evangelíci byli předem domluveni. Brněnsko, Znojemsko a Olomoucko na formulaci „*HV*“ a v druhém případě (Valašsko) na „*evang.*“.

Komplikovanější situace nastávala v podstatě ze dvou důvodů. Jednak šlo o situaci krajů a patrimonií, kde se předtím s TP nepočítalo a kde vlastně obě strany – evangelíci i jejich úřední partneři – museli teprve shánět informace o dalším postupu. Tak například celkem obecný požadavek evangelíků, aby mohli jít ke komisím společně, byl probíjován s velkou přesvědčivostí, zejména třeba na Pardubicku a Rychmbursku v Chrudimském kraji a na severu Čáslavského kraje. Většinou se podařilo dostat jednotlivce do velmi obtížné situace osamoceného bojovníka, zatíženého ještě tím, že často nebylo možné poskytnout informace dalším, protože po skončení řízení byli evangelíci po jednom odváděni druhou stranou ven a to mnohdy dost daleko. Duchovenští komisaři téměř jednomyslně pokládali komise jen za příležitost odhalit buřiče a poučit zavedené a dle tohoto přesvědčení také postupovali. Vrchnostenská úředníka jim byli v tomto úsilí zpravidla velmi nápomocni.

Mnohem závažnější byl druhý důvod různosti výpovědí. Informace o TP přišla na Moravu a ovšem pak i do Čech ve formě první nebo druhé zprávy. První zpráva obsahovala jen obecný podnět k tomu, aby se evangelíci přihlásili ke své víře, kterou obvykle označovali jako „*evangelická*“, případně jako „*husitská*“ nebo v některých případech i jako „*beránkovská*“. Druhá zpráva už přinášela konkrétní údaj, že je třeba hlásit se jako HV na základě zjištění, že tato „*střechová organizace*“ je evangelíkům bližší pro větší prostotu a zejména pro lámání chleba při VP. Víme již, že v době, kdy začínaly svou práci komise, stačila tato druhá zpráva proběhnout značnou částí chrudimského kraje (Poděbradskem), severozápadem kouřimského kraje a pronikla do obcí jižně od Prahy v berounském kraji, na Karlštejnsku a Konopištsku. V těchto oblastech se hlásili jako HV evangelíci i z těch míst, kde na původních přihláškách se označovali jako „*evang.*“, jímž se automaticky rozumělo AV. Nikde jinde se zatím druhá zpráva neobjevila. Lidé hlásící se k evangelictví byli na jiných místech zapisováni jako AV, k nimž na základě dvorského dekretu z 21.3. se pak stejně automaticky mlčky započítávali i „*husité*“, kteří se tak či podobným názvem sami označovali.

V místech styků obou informací však zákonitě docházelo k nepravděpodobnostem různé intenzity. Například na severu Čáslavska. Lidé, kteří se připravili po první zprávě, že prostě vyjádří svým způsobem svou příslušnost k evangelictví, nebyli vždy schopni vypořádat se rychle s nečekanou druhou zprávou a formulovat svou víru jednoznačně jako HV. Typickým příkladem tohoto zápasu o vyjádření orientace znesnadněného stálými obavami z úskoků a oklamání, mohou být dva příklady z komise z Čáslavi koncem března.

„První se objevil u komise Josef Procházka, přál si být připsán k helvetské konfesi. Když uslyšel vysvětlení článku příslušné konfese, přece setrval ve svém úmyslu a odešel. Nedlouho nato, když již třetí podepsal své prohlášení, žádal J.Procházka o vpuštění a ptal se, zda může být připsán ne k HV, jak již podepsal, ale k AV s vysvětlujícím protestem: „Je mi zcela jisté, že náboženství kalvínské není spásné a pravé“. Byly mu přesto v krátkosti vyloženy články AV, ke kterému se pak přihlásil a vše vyslechnuv odešel. Ale vpravdě nebyl spokojen ani s AV ani s HV. Ráno opět žádal být připuštěn ke komisi a když vstoupil, žádal o vysvětlení, zda vyznání helvetské je to kalvínské a augustánské to luterské. Když mu to bylo potvrzeno, veřejně nesouhlasil se žádnou řekl: „Já vím, že ta víra luteránská a kalvínská jsou víry falešné a ztracené. Dají mně to písemně, že ta helvétská jest kalvínská a ta augsburská ta lutriánská víra, a já budu vědět, co dělat“. Komise souhlasila s jeho žádostí. Po provedení odešel. Myslel si totiž: možná jsem byl oklamán a ošizen od komise, když mi byly předloženy pod jménem HV články Kalvínovy a pod jménem AV Luterovy. Na to pak onen Procházka, stojí rozhodně na prvnějším prohlášení, chtěl být připsán konfesi helvetské. Druhý se objevil téhož povolání, ovčák, a prohlásil se pro HV. Nechtěl být žádným způsobem přesvědčen, že Helvetie je ona provincie, podle níž má tato konfese své jméno. Stále odpíral, že konfese Helvétská je ta, která má jméno od obce Helvet, v níž z naší vlasti vyhnaní čeští bratři jsou shromážděni a vykonávají věrně a beztravně to náboženství, které kdysi v Čechách pravé zkvétalo.

Zde v Čáslavi se poprvé objevila formulace, kterou vyznávají svou víru; odpovídají zde skoro všichni i na jiných místech na otázku: jaké jste víry? Já jsem křesťanský, apoštolský, evangelický, pod kšaftem Pána Ježíše, pod způsoby chleba a vína, tělo a krev Krista Pána při poslední Večeři. Kanovník dlouho nemohl vystihnout, co touto formou chtějí rozumět, až jeden to vysvětlil, že totiž rozumějí víru k křesťanskou vzniklou od Krista, apoštolskou od apoštolů, evangelickou od evangelia, a že k tomu připojují i jasný rozkaz Krista o přijímání podobojí jako zákon zanechaný věřícím.“

Typické je v této zprávě, že český evangelík spojuje jméno Helvit s některým českým emigrantským reformovaným sborem v pruském Slezsku: „šel do Helvet“(pruské Slezsko) nebo „šel do Lutrián“(Sasko).

Okolí Čáslavi není tak názorným příkladem pouhou náhodou. Zde se totiž ocitáme velmi blízko místům nejcitelnějšího a nejprudšího nárazu různých informací, k němuž došlo na Zdechovickém panství v Chrudimském kraji. Tento

náraz je současně důvodem častého vzniku sborů AV v Trnávce a HV v Chvaleticích hned v prvním období v r. 1782.

Severním okrajem chrudimského kraje a hradeckým krajem procházela kdysi totiž stará severní cesta ze severního Slovenska do Slezska, Berlína, či Žitavy a Ochranova. Tato cesta byla v době vydání TP dávno přerušena, ale její zbytky v části východních Čech zůstaly propojeny. Po obdržení první zprávy se rozhodli tamní evangelíci bojovat jednoznačně za vyjádření původní orientace, přičemž značné sympatie měli k Ochranovu. Druhá zpráva (o HV) vyvolala silnou snahu o formulaci víry tak významnou, aby vlastní orientaci i při oznámení HV zůstala jasně patrná. To ovšem narazilo na odpor úředních míst. Lidé začínali být velmi nedůvěřiví, zejména když se od nich žádala stále nová a opakovaná prohlášení a podpisy, když už to jednou nebo i dvakrát učinili. Boje na Chrudimsku a Čáslavsku byly úporné a těžké, ale nakonec přece většina uposlechla a učinila vyžádaným formalitám zadost. Zůstala však poslední místa odporu. Je zajímavé, jak se právě tato místa kryjí se středisky pozdějších tzv. „východočeských sektářů“ tj. blouznivců, deistů nebo izraelitů. Není na tom však nic zvláštního, neboť nějaké podivné sekty se prostě nevynořily z neznáma, ale nedůvěřiví a zklamaní evangelíci hledali s větším či menším zdarem únikovou cestu z krunýře jakékoli církevní instituce, která se jim na základě jejich zkušeností zdála nepřiměřenou, ano svobodě víry nebezpečnou.

Ve vsi Rokytno a Chvojenec duchovenský komisař (farář Antonín Weltzer z Heřmanova Městce) se dobře připravil a postupoval podle dvojí linie. Když se evangelík nenechal uhrozit a zůstal při svém přesvědčení, konstatoval, že evangelickou víru nezná. Když se nenechal znervóznit nepříjemnou otázkou: „*Proč se odlučujete?*“, rychle ho přiváděl zpět k samospasitelné víře katolické. A když přišel na řadu ten, kdo se nedal ani zviklat, ani vehnat do polemiky, duchovenský komisař rozhněvaně poznamenal: „*Nechce odpovídat a projevuje velmi velkou tvrdošijnost, svévolnost a neumělost.*“ Kašpar Richter, příští „*deista*“, který věří v jednoho Boha, odmítal označit přesněji svou víru, a s ním mnozí další. Matěj Kašpar na dotaz odpověděl: „*Našel jsem to ve svém Písmě, který jsem od mého bratrance Václava Mazury z Rokytna, který ve Slezsku jest, koupil, pozůstávajíc v Starém Zákoně a kancionálu.*“ Prohlásil také na otázku, jaké náboženství tedy volí: „*K těm předepsaným žádný, vyznávám jen jednoho Boha, který stvořil nebe a zemi.*“

Některé z výpovědí komisí:

„...*Když se jí naučení dávalo, že je to víra chybná, řekla: Kdyby to bylo cos zlého, císař pán by to nemohl dovolit...*“

„*Tito lidé nechtějí vyslechnout žádné poučení duchovenského komisaře o náboženských opatřeních, jaká jsou a jaká mají být, neboť jsou ve svých zásadách kolísaví a docela nevědomí. Všichni ti, kteří byli jednotlivě předvoláni k slavnostnímu prohlášení, projeví se vzdorovitě. Tedy, když byli vyzváni, aby podepsali nebo opatřili vlastoruční značkou přečtená slavnostní prohlášení, odmítli to s vysvětlením, že se na žádný způsob*

nepodepíší, že již svoje prohlášení dali v kanceláři písemně a to se prý stalo po společném rozhovoru.“

...Zdechovický kovář Václav Hrubeš prohlásil: „Já na žádný pád nepodepíšu a to proto, že to není tištěný patent a že není na něm císař pán podepsán, nebo na papír můžem postavit co chceme, já ani perem netrhnu.“

...Zdechovický sedlák Jiří Kasal a chalupník Jan Suchánek křičeli: „My nejsme žádný šelmy, bysme se museli jeden po druhým na kanceláři stavět, my se na žádný způsob nepodepíšeme, nebo jsme se už podepsali, proč bysme se tolikrát upisovali“.

Zdechovičtí se nakonec v dubnu podepsali, ale ne všichni.

Podobné doklady jsou z dalších míst, například ze Spytovic. Spytovice měly svoji výraznou nezařazenou menšinu, která podobně jako pardubičtí „*deisté*“ uznávali jen Starý zákon a věřila v jednoho Boha – a byla ovšem fakticky postavena mimo zákon.

Teologický rozbor uvedené problematiky nespadá do rámce této kapitoly. Jen ještě nutno upřesnit, že obdobné „*izraelitské*“ projevy se rozšířily přes Čáslavsko (Žehušice) na sever na Chlumecko na a Novobydžovsko (Žiželice).

Třetí samostatnou, v mnohém však obdobnou skupinu tvořila Grillova orientace na půdě pozdějšího černilovského sboru na Hradecku. Zřejmě tu nejde o izolované zmatené projevy „*zplaněného evangelictví*“, ale o různé, byť často nešťastně volené o únik z TP, vymezeného dilematu mezi římským katolictvím a oficiálními trpěnými církvemi AV a HV.

V jarním období 1782 se vyjasnily základní pozice obou stran – evangelíků i státního zájmu. Stát musel vzít na vědomí, kde všude došlo nebo pravděpodobně dojde k utvoření tolerovaných „*pastorátů*“. Evangelíci se jednoznačně přesvědčili o tom, jaký bude zásadní ideový rozsah tolerance, totiž volba mezi AV a HV a krajním případě husitství buď formulované jako HV nebo automaticky vykládané jako AV. Každé další úsilí o vyjádření vlastní svébytnosti a návaznosti bylo nutně odsouzeno k ztroskotání. Bezprostředním důsledkem této skutečnosti byl vznik nezařazených skupin neinstitučně věřících, k němuž právě v této době došlo.

VÝVOJ V LÉTĚ ROKU 1782

V tomto období probíhaly komise vlastně už jen na Moravě; v Čechách se komise s jednotlivými rodinami týkaly už jen pražských měst.

Když skončilo základní kolo slavnostních přihlášek, následovalo bezprostředně období právního zřizování sborů. Jednotná praxe ve všech krajích vyžadovala, aby se provedlo úřední řízení s přihlášenými evangelíky v tom smyslu, aby se oficiálně vyjádřili k základním bodům. Byli dotazováni, kde chtějí mít modlitebnu, jak na její zbudování přispějí, kolik jsou ochotni přispívat na pastora, případně na učitele a školu. Zásadně se přihlíželo k tomu, aby modlitebna nebyla v obci, kde byla již katolická fara nebo lokálie. Dokonce i v případě, že se v příslušném místě měla v rámci nových opatření katolická fara teprve zřídit, byl to argument proti možnému sídlu evangelického sboru.

Dalším kamenem úrazu byly napořád marné žádosti o přidělení původních evangelických kostelů, které katolická církev buď vůbec nepoužívala nebo jen zřídka. Nikdy se nesetkaly s úspěchem. Evangelíkům bylo proto povoleno konat bohoslužby v předem ohlášených a schválených domech, v některých obcích vždy pro určitý okruh. Jinde sloužily k těmto účelům různé hospodářské budovy, vždy však o nich měla příslušná správní místa vědět. Když pak mělo dojít k budování vlastních tolerančních modliteben, žádalo se o schválení stavebního místa i stavebního projektu, teprve pak směl sbor stavět.

Základním problémem však byla nutnost povolání pastora, důležitější pro úřady než pro evangelíky samy. Ti by se byli v mnoha případech spokojili pouze s tím, že nemusí mít strach z pronásledování a ohrožení života, když budou nadále žít způsobem, kterému uvykli a který jim umožňoval i duchovní posilu a růst v prostředí, které znali a které jim bylo vlastní. Právě to si však nepřál josefínský stát. Chtěl mít ze svého hlediska oprávněně, zajištěny předem dvě věci: pravidelný úřední styk s evangelíky (i pastor byl úřední osoba, byť nižší hodnoty!) a kontrolu nad nimi. Pro část evangelíků byla naopak přítomnost pastora známkou, že jejich víra je opravdu úředně povolena. Ze strany státních úřadů se naléhalo na co nejrychlejší normalizaci poměrů, což však naráželo na dvě velké překážky. První z nich měla ryze ekonomický charakter. Šlo o platy povolávaných pastorů. Dříve si evangelíci sbírky organizovali dle potřeby sami, nyní se měli oficiálně zavázat k stálému břemenu před těmi, kteří jim předepisovali a nemilosrdně z nich vymáhali kontribuci a další poddanské dávky. Jednání vázla, někdy se protáhla na měsíce i roky, a to k nelibosti státních orgánů. A i tam, kde došlo třeba po delších jednáních k určité dohodě, tj. alespoň k oficiálně požadovaným 300 zlatým nebo i méně, nastaly velmi často v příštích letech potíže s praktickým plněním smlouvy.

Druhou ještě mnohem vážnější překážkou bylo vlastní povolávání kazatelů. Valašsko postupovalo stejně jako bylo zvyklé dříve, Brněnský kraj a oblasti kolem hlavní cesty měly sice problémy, protože pastoři z Uher nebyli hned na obzoru ve větším počtu, celkem však už bylo jasno ve výhledu. Horší to bylo tam, kde informace HV dorazila později nebo vůbec ne. Tak například v Soběhrdech (Berounský kraj) odmítli seznam pastorů AV, jsoucích k dispozici, protože oni přece chtěli pastora HV! Příští hornovilemovský sbor (Jihlavský kraj) se v důsledku povolání kazatele ocitl v situaci, která ohrozila jeho další existenci. Jeho část, která

zjistila z brněnska možnost povolání kazatele HV, ji začala prosazovat, sbor se však neproměnil najednou celý. Žádný z obou rozdělením vzniklých celků neměl už potřebný počet, a tak vlastní oficiální založení sboru se posunulo až do roku 1784 po celkovém přesunu sboru pod AV k HV. Jinou zajímavou skutečností na Strážnicku připomíná žádost evangelíků HV z Javorníka císaři. I oni by chtěli pastora (seznam pastorů AV měla úřední místa k dispozici!), ale dostali odpověď, že se o něho mají starat sami! Zatím na přechodnou dobu mohou prý chodit na Slovensko. Javorničtí prosili, aby si aspoň směli přivést na tři dny pastora z Reci, pro staré a nemocné. Gubernium to však nedovolilo.

Do Čech přišel do Krucemburku (Křížová) již v červnu první pastor AV Jan Laho, již starší člověk. Polensko bylo konzolidováno a evangelíci se nebouřili; po stránce správného chování byli ostatně už předáni k vedení i odpovědnosti pastorovi.

Sbory povolených evangelických církvích se mohly ustavit jen při splnění několik náležitostí. Musely mít: 1. předepsaný počet duší nebo rodin, nebo dosáhnout cestou milosti odpuštění této podmínky. 2. povolení povolání kazatele. 3. Povolení postavit modlitebnu. 4. Zajištění platu kazatele. 5. státní souhlas pro jmenovaného kazatele. – Každý obyvatel musel být členem nějaké státem uznané církve. Nebylo možno, aby byl někdo indiferentní. Proto došlo v roce 1782 ke stíhání tzv. nezařazených.

VÝVOJ KONCEM ROKU 1782

Pokračovaly především akce započaté v letním období, tj. jednání o právním ustanovení sborů, jež bezprostředně souviselo zejména s potvrzením prvního pastora. Pastoři AV se objevili v Čechách kromě v Krucemburku ještě v Křižlicích, Trnávce, Činěvsi, v Praze.

Pastorů HV bylo podstatně méně. Prvním byl František Kováč, který přišel už v září na rychmburské panství v chrudimském kraji (později byla jeho sídlem Krouna). Majitel Rychmburského panství hrabě Kinský, osobní přítel Josefa II, se nestal sice patronem evangelických sborů, Kováčův příchod na panství však uspíšil, aby zabránil dalším výstřelkům a nepokojům a přispěl k urychlené konzolidaci situace.

Některé sbory se v té době začaly starat velmi intenzivně o zajištění evangelické školy a evangelického učitele. Nebylo to ovšem naprosto samozřejmé. Především v obcích, které se staly sídlem sborů, byly velmi často už dřívější školy s katolickými učiteli. Zpravidla se dosavadní katolický učitel úporně bránil za pomoci mnoha úředních míst. Trvalo poměrně dlouho, než se tyto věci obecně vyjasnily natolik, že evangeličtí učitelé mohli být opravdu povoláváni do sborů.

Nejvýraznějším projevem druhé poloviny roku 1782 zvláště na podzim a počátku zimy, byly nečekané a pro státní úřady i duchovenské komisaře nepřijemné a zarážející dodatečné přihlášky. To, co se pokládalo za ukončené, a pokud lze definitivně vymezené, projevilo zvláštní životnost. Dělo se tak v Čechách i na Moravě. Hlásili se nově ti, kteří dosud váhali. Odhodlali se konečně buď po příkladu ostatních nebo ujištění příchodem a potvrzením pastora, že nejde o podvod nebo prostě proto, že se domnívali, že mají dost času. Současně s nimi se však

přihlašovali i lidé, kteří se zprávu o TP případně i druhou zprávu o jednotné formulaci HV dověděli opravdu poprvé. Někteří z nich žili uprostřed katolického obyvatelstva v obcích sice uvnitř dosud evidovaných oblastí, přesto poměrně vzdáleni od větších již informovaných evangelických středisek. Jiní žili v obdobných podmínkách, ale už vně těchto hranic. Guberniem vyžádané pravidelné výkazy byly něčím novým, ale v druhém pololetí se již pravidelně vyžadovaly ve všech krajích. Sledovaly vždy po měsíci na některých místech čtrnáctidenně, počty a přírůstky evangelíků. Panství a statky, kde se přihlásil i jeden evangelík, musely pak pravidelně vykazovat kraji aspoň negativní hlášení, pokud jde o přírůstek. Obě zemská gubernia, české i moravské, zasílala však souhrny všech krajů v přehledné tabulce dvorské kanceláři ve Vídni. Povinnosti pravidelného podávání zpráv o počtu byly osvobozeny jen ty z českých krajů, kde se dosud nikdo nepřihlásil, protože tam vůbec nebyl TP vyhlášen a lidé se o něm nedověděli. Pro iniciativního práchenského krajského hejtmana je ostatně příznačné, že velmi dobře formuloval postup, který se měl původně dodržet ve všech krajích Čech, kromě Chrudimska. Napsal již koncem února, že dal dosavadní nařízení rozeslat vrchnostenským kancelářím a městským radám na vědomí, ale s velmi přísným příkazem, že se nemají ohlašovat obcím, aby prostí lidé nebyli vybízeni k přihláškám. Jen v případě, kdy by se někdo přihlásil sám, je třeba, aby věděli, co mají dělat. Nepříjemným překvapením bylo zejména v druhém pololetí další neočekávané prolínání informací na místa, která již byla pokládána za bezpečná. Postup přihlášek v krajích Berounském, Rakovnickém, Boleslavském, Čáslavském a Tábořském v Čechách, v Jihlavském a Znojenském na Moravě byl pozvolný, ale stálý.

Na druhé straně sílilo na Chrudimsku, Čáslavsku, Bydžovsku a Hradecku i hnutí „nezařazených“, z nichž někteří již měli možnost se setkat s projevy obou tolerovaných církví, nesblížili se s nimi, a projevy vzájemné řevnivosti mezi nimi je ještě více odcizovaly. Zůstávali na svém, i když v druhé polovině roku už bylo zřejmé, že vedou marný boj. Na severu Čáslavska se dokonala přeměna příštího močovického (Čáslav) a semtěšského sboru z AV na HV.

Dvorská kancelář musela nově vyhodnocovat takto vzniklou situaci. Nešlo jen o to, že se nové přihlášky objevily, ani příliš o to, kolik jich bylo, jako hlavně o to, kde se objevily. Nezbyvalo než reálně počítat s tím, že informace pronikne postupně během měsíců a let i do bedlivě strážných zatím „čistých“ oblastí. A pak opravdu mohlo dojít k tomu, čeho se Vídeň obávala, a s čím řada evangelíků v centrálních oblastech podle hlavní cesty zřejmě počítala: došlo by asi na mnoha místech k „výměně stráží“, protože trvale prohlašovat možnou většinu za trpěný celek by bylo absurdní. Tomu bylo nutno jakkoli rychle zabránit. Prostředek se našel.

15.12.1782 učinil dvorský dekret konec „roku milosti“. Evangelíci o tom ovšem nevěděli a přihlašovali se stále dál. Najednou 31.12.1782 „sklapla past“. Ti, kteří se stačili přihlásit do této doby, byli ještě vyslechnuti po Novém roce při posledních zasedání komisí, ale od 1.1.1783 už platil všeobecně zákaz jakýchkoli přihlášek. Bylo to nečekané a tvrdé opatření. Evangelíci mu nemohli uvěřit. Domnívali se, že jsou oklamáni svou vrchností, duchovenskými komisaři nebo

krajským úřadem. Příznačné je např. hlášení jihlavského kraje z 16.1.1783. V Telči a Dačicích přišlo vždy po 16 osobách, celkem šlo tedy o 32 lidí. Nechtěli věřit písemnému dvorskému dekretu. Dačičtí odešli z kanceláře houfně s pláčem a výkřiky, že se nikdy nevrátí zpět. Přijel sice pro jejich „obrácení“ zvláště k tomu vyslaný bývalý duchovenský komisař P.Loss a měl k nim dlouhou řeč. Oni se však vyjádřili, že Kristus Pán za ně tolik vytrpěl, proto i oni chtějí mnohé trpěti a obětovat proto i vše co mají – majetek i své síly. Mimořádná komise jim sice pohrozila, že neustoupí-li po dobrém, bude s nimi podle nejvyššího nařízení jednáno jako s odpadlíky, ale i přesto vytrvali ve svém úmyslu. Tak tedy vypadal vykřičník za „rokem milosti“, tvrdý zásah ze strany josefínského státu, bolestné překvapení a hrdý vzdor v řadách evangelíků a téměř naivní úřední pozdní obavy z toho, že evangelíci nejsou trpnou, nemyslíci a beztvarou masou, ale osobami, jimž nechybí rozum, cit ani vůle.

3. Vznik a vývoj českých tolerančních sborů v Čechách a na Moravě 1783-1789

Začátek roku 1783 byl ve znamení nejistoty a nejasného výhledu jak pro evangelíky tak pro josefínský stát. Evangelíci byli zmateni a zaraženi, když zjišťovali, že jejich souvěrci, kteří se nově přihlašují stejně jako oni sami v minulých měsících, najednou nemají už právo tak učinit. Také státní správní aparát byl však nemile překvapen. Nechápal dobře, že ti zatvrzelí nekatolíci neberou žádný ohled na nejvyšší nařízení, omítají zůstat katolíky a dokonce se svémocně, bez jakéhokoli povolení, často sami účastní evangelických bohoslužebných shromáždění.

Konečně pevný postoj nově přihlášených evangelíků vyvolal další směrnice a nařízení, týkající se tzv. šestinedělního cvičení. Tímto vyučováním v katolickém náboženství musel pak projít každý evangelík, který se nově přihlásil k některé z trpěných církví. Teprve 21.února 1783 bylo v dvorském dekretu jednoznačně řečeno, co dělat s těmito nepříjemnými jedinci či rodinami. Šestinedělní cvičení, tento postrach a tvrdé břímě celé toleranční doby až do r. 1861, bylo vlastně jako podivný kompromis vybojováno evangelíky. Bylo vybojováno těmi, kteří se odvážili rizika být pokládáni za odpadlíky v době, kdy ještě žádný nevěděl, jaké to bude mít následky. Šestinedělní cvičení bylo zátěží jak po psychické, tak i po fyzické a ekonomické stránce. Polovinu nákladů ne ně museli nést sami nově přihlášení, polovinu příslušný katolický duchovní. Měl to být jakýsi trest za to, že špatně plnil svůj úkol, když se v jeho farnosti noví evangelíci vůbec objevili.

Evangelíci byli unavováni a rozrušováni způsobem „poučování“ duch.správce, vyčerpávání někdy marnými cestami a čekáním na faře, v pozdějších letech byli pak navíc zdoláváni často téměř nekonečným protahováním zákonné šestinedělní lhůty.

První měsíce roku 1783 atmosféru přiblíží jeden z mnoha případů té doby.

Zpráva o přihláškách šla úřední cestou z letovického panství na krajských úřadech a odtud na Moravské zemské gubernium, které 14. února rozhodlo, že přihlášení mají být vráceni k panujícímu náboženství a kdyby nechtěli, má se s nimi jednat jako s odpadlíky. Ještě 3. května se totiž z paství žaluje, že přihlášení bez ohledu na vše se účastní v modlitebně všeho s ostatními. Teprve nyní, na počátku května, nařizuje konečně gubernium konání šestinedělního cvičení. Všichni původně přihlášení byli přiděleni na vyučování letovickému faráři. Byli prý umístěni v domě nejbližší fary a byli vyučováni. Hned týž den byli však posláni zpět domů, protože to nemělo význam. Krajský úřad sdělil tuto zprávu guberniu s připomínkou, že se přece má dokončovat cvičení a bez „cedulky“, tj. úředního potvrzení o vykonaném cvičení a o tom, že evangelík setrval při původním úmyslu, se nesmí chodit do modlitebny! Guberniu 20. června potvrzuje tuto připomínku a dodává, že zůstanou-li přihlášení při svém úmyslu, mají být dodatečně připsáni do seznamu nekatolíků. To se pak skutečně stalo – po půlroce plné nejistoty, rozčilení a napětí.

Informován nebyl v první době skutečně nikdo, evangelíci, světské ani katolické církevní úřady ani přicházející pastoři. Složitější situace nastávala tam, kde se přihlašovali jednotlivci, rodiny nebo i celé skupiny lidí v místech, kde se do konce r. 1782 evangelíci ještě neobjevili. Dvorský dekret musel počítat i s takovými případy. Uvádí proto: „*Mělo by celé obce nebo několik rodin najednou takové neštěstí (!) potkat, pošli biskup do takového místa zkušeného, horlivého a mírného kněze, jenž by je tam po šest neděl dle potřeby vyučoval, k jakémuž vyučování od komitétu nebo stolice nebo vrchnosti přidržání budou.*“

V případě Liběšického panství v litoměřickém kraji použilo se současně psychického i ekonomického nátlaku. Evangelíci zprvu nevěděli, že jsou povinni hradit pouze polovinu nákladů na šestinedělní cvičení, hradili je tedy celé. Když se dověděli o pravém stavu věcí, žádali na P. Gaubem, aby jim platil stravu, což tento odmítal. Písemně jim však své odmítnutí dát nechtěl. Evangelíci ho tím svým způsobem mohli „držet v šachu“ a také to učinili. Byli opakovaně, většinou jednotlivě zváni k pohovorům a cvičením, ale odmítali. Když přece někdy přišli, zůstaly obě strany na svém. Po mnoha různých peripetiích, když nepomohlo přemlouvání ani zastrašování, bylo cvičení ukončeno 3. května 1783. Proti šestidennímu cvičení se lidé bouřili někde ještě ostřeji než na Liběšickém panství. Tak např. na Hradecku se na podzim roku 1783 uvažovalo o možnosti konat toto cvičení za vojenské asistence. Na Tábořsku v oblasti příštího moravečského sboru k tomu skutečně došlo. Ještě nesnadnější přihlášky byly tam, kde vzdálenější evangelíci nebyli ani v této době ještě přesně informováni o způsobu přihlášek, případně se k nim nechtěli podle nucené formulace přiznat. Ani tam, kde lidé trvali pouze na vžitých označeních české reformace, to však už v roce 1783 nestačilo! Zatímco před rokem byla mlčky uznána tolerance „*husitů a jim podobných sekt*“ a evangelíci takto přihlášení byli automaticky připisováni k AV, nyní po létě 1783 se taková přihláška stala nebezpečnou. Přesvědčili se o tom bolestným způsobem dva

evangelíci z panství Hoříněves a jeden z panství Nové Město nad Metují v hradeckém kraji, kteří se hlásili „*k starý víře jednoty bratrský*“. Všichni byli potrestáni 24 a 25 ranami za to, že se hlásí k něčemu, co neznají a co neexistuje. V téže době bylo vydáno i velmi tvrdé nařízení, že děti vyhnanců pro víru, kteří se nyní vrátili, jim nesmějí být vydány zpět, protože byly mezitím vychovány katolicky. Což však nebylo vůbec pochopitelné a dráždilo svou neobvyklostí, bylo působení z vlastního okruhu sborového zázemí, o němž se někdy mimořádně dověděly i správní instance. Typickým je přístup Jana Svobody, mlynáře z Dalešického mlýna ve znojenském kraji, jeho ženy, syna, čeledína a děvečky, kteří se přihlásili 17. listopadu 1783. Při této příležitosti čeledín Tomáš Babák, rodem z Osové Bitýšky z katolických rodičů, mj. přiznal, že „*vždycky pilně naslouchal svému hospodáři mlynáři, když četl a vykládal Písmo*“, líbilo se mu to a ve Veselí šel pak i k Večeři Páně. U vyjádření o čtení a výkladu Písma, které konal obyčejný mlynář, se vyšetřující nezdržel poznámky: „*Ten přece nebyl od žádného ustanoven za učitele víry!*“ Vyjádřil tak stručně a jasně základní rozpor mezi chápáním církve jako instituce nebo jako obecnství, jinak řečeno kněžské a presbyterní církve. Ze všech uvedených skutečností vyplývá pravá podstata TP. Byla to akce Josefa II., která měla zmobilizovat a lépe zorganizovat katolickou církev k jejímu budoucímu prospěchu. Pro evangelíky to měla být pouze vynucená jednorázová záležitost, nikoli tolik očekávaný proces uvolňování. Po jednorozční zkušenosti se vzrůstajícím počtem evangelíků přihlašujících se k povoleným církvím bylo shledáno nezbytným tento vývoj zabrzdit. Další přestupy byly proto ztíženy šestinedělním cvičením, misijní práce a evangelizace v jakékoli formě byly fakticky zakázány. Státní správa neměla přirozeně zájem ani na tom, aby pomohla řešit hospodářské potíže nově vznikajících sborů. Přestupy proti vyhlášeným zákonným nařízením byly však velmi přísně trestány. Veškeré dění r. 1783 a 1784 bylo na straně evangelíků ještě převážně nesené vůdčími osobnostmi předtoleranci církve, které v tomto období posud zpravidla pokračovaly ve své práci. Tyto osobnosti řídily také většinou i stále probíhající přesuny od AV k HV. Je zajímavé, že předvádění od AV k HV nebylo shledáno trestným, pokud by ovšem nedošlo k přemlouvání katolíků. V průběhu let 1783 – 84 bylo v podstatě dokončeno konfesijní rozrůznění českých evangelických sborů v Čechách a na Moravě. Kromě Valašska. I na Valašsku blízkém luterskému Těšínu a Slovensku došlo v průběhu let 1783 – 1789 k proměnám a štěpení sborů. Jejich důvodem byly důrazy kladené buď na katechismus nebo na způsob bohoslužebné praxe. Na celém území probíhaly dokonalé proměny tam, kde informace o HV pronikla ještě v r. 1782 (polabské sbory včetně Čáslavska, Kšel, Libiše a Mělnicka, na Moravě tvořící se Horní Vilémovice). V případě sborů, které byly považovány za luterské, na základě přihlášek k dědictví české reformace (Moraveč, část Chrudimska a Hradecka), bylo vyjasnění skutečnosti poměrně snadné. V místech, kde zpráva došla později se od sebe oddělily sbory Chvaletice a Trnávka. Později došlo k takovému štěpení na Roudnicku (Ctiněves – Krabčice – Ledčice – Lipkovice), v Podkrkonoší (Křížlice – Libštát – Valteřice), na Hradecku (Černilov AV i HV), na Českomoravské vrchovině (Křížová – Sázava – Horní Krupá). V roce 1783, ale zejména 1784 byly cestou milosti povoleny i mnohé ze sborů, které nedosahovaly požadovaného počtu

členů, např. Čermná, Horní Dubenky, Horní Vilémovice, Moraveč, Habřina. Tato milost byla ovšem diktována především snahou o konsolidaci poměrů, evangelíkům však přece podstatně pomohla. Na konci r. 1784 jsou tu tedy již vytvořeny trpěné církve AV i HV v Čechách i na Moravě. Vůdčí osobnosti prvního sledu v předtoleranční době i v době utváření sborů se dostávají na druhou kolej a jejich místo zaujímají noví lidé, často méně horliví, méně obětaví, ale hlavně s menšími nebo žádnými zkušenostmi. Stará předtoleranční garnitura se buď přizpůsobila nové změněné situaci nebo přestala hrát vedoucí úlohu. V každém z obou případů však muselo dojít ke stejnému výsledku: sbory začínaly být řízeny shora, tj. pastorem, jehož prodlouženou rukou se mělo stát staršovstvo. Charakter sborů se začal měnit v samém základu. Předtoleranční evangelické společenství tvořila řada větších či menších místních středisek, dle možnosti vzájemně propojených. V těchto střediscích vyrostlo mnoho osobností s různými obdarováními, jimiž si mohly navzájem sloužit. „*Pracovní náplň*“ těchto mužů a žen byla velmi bohatá a zahrnovala v podstatě celek životní reality. Taková činnost vyžadovala nejen hluboké přesvědčení, ale i samostatnost jednání a rozhodování. Mnoho z této šíře se v nové situaci stalo nadbytečným. Presbyter nového, vlastně však tradičního typu měl mít spíše iniciativu v provádění svěřených úkolů, především ekonomického rázu, nikoli iniciativu celkovou. Pastor mu měl být autoritou, nikoli partnerem v hledání, nalézání a životní praxi. Je pochopitelné, že bývalé vedoucí osobnosti se cítily často zaskočený a zklamány a postupně mizely ze scény. Byla to všem léta prudkého nárazu i pro ty, kteří z vlastní vůle či získání jinými se vydali na cestu do neznáma, aby pomohli evangelíkům, v českých zemích. Většinou mladí, jen ojediněle starší pastoři převážně ze Slovenska neměli zkušenosti s životem evangelíků v Čechách a na Moravě. Výjimkou byli pouze někteří pastoři na Valašsku (AV Orgoň, Hrdlička) nebo v Čechách (HV Jessenius), kde bylo lze navázat na starší kontakty. Mladí mužové si byli zpravidla vědomi toho, že jdou neprošlapanou cestou, při níž narazí na různé nečekané těžkosti a nesnáze. Bylo jich však často víc než očekávali a jiné než si představovali a tak vytrvaly opravdu jen silné osobnosti, ostatní se po nějaké době, někdy i jen po stanovené základní lhůtě dvou let, vraceli zpět domů. Nesnáze, s nimiž museli přicházející pastoři zápasit, byly různého druhu. Především sama existence tolerované církve s nejasným a teprve se rodícím, vždycky však spíše nepřejným tolerančním zákonodárstvím. Spolu se sbory museli prožívat šikanování a ponižování. Ke složitým situacím docházelo velmi často, protože pastoři se většinou vzpírali úřednímu záměru být pouze dohlížiteli nad řádně prohlášenými a oficiálně uznanými evangelíky. Také život přinášel rozmanité okolnosti týkající se konkrétních lidských osudů. Tak např. pastor HV Balla ve Vanovicích byl na podzim roku 1783 vyšetřován, že protiprávně oddal katoličku s Pavlem Kotrhonsem ze Sudic HV. V obci Míchově umírala manželka tamního rychtáře Barbora Čermáková, která se v roce 1782 včas nepřihlásila. Její děti byly již oficiálně HV a poslali pro pastora Ballu. Ten přišel dříve nežli katolický kněz. Umírající žena návštěvu katolického kněze odmítla s poukazem, že již VP měla. V tomto případě byl pastor přísně napomenut s připomínkou, že by mohl být odvolán. Tak byl např. obviněn z podobného přestupku – že byl u nemocné bez

„cedulky“, tj. potvrzení o přestupu – i pastor HV Jessenius z Chvaletic. Velkou obtíž znamenaly pro pastory, ale zejména pro sbory někdy ještě před příchodem pastorů, starosti o zřízení modliteben. Zpočátku se sice předpokládalo, že bude možné získat staré evangelické kostely, katolickou církví používané jen zřídka nebo vůbec ne, to se však prakticky nikde neuskutečnilo. V Růždce žádali alespoň o povolení stavět na místě, kde taková budova stávala, ale ani to nebylo povoleno s odůvodněním, že pozemek náleží nyní římskokatolické faře v Przně.

Stavba od základů byla všude záležitostí nesnadnou a skutečným břemenem. Někdy sice získali evangelíci i určitou pomoc, ať už od vrchnosti, císaře nebo od zahraničních příznivců, zpravidla však všechny hlavní náklady museli nést sami. Zajímavým dokladem této skutečnosti je např. rozpočet na stavbu modlitebny v Soběhrdech, který uvádíme.

„Projekt na dům modlitební ve vsi Soběhrdech a materiály k tomu potřebný, totiž:

120 sáhů kamene, 1 sáh za 36 kr., za všechny 72 zl.

2700 cihel, za 1000 přídě 12 zl., za všechny 35 zl 6 kr.

10 štrychů vápna, za 1 štrych 45 kr., za všechno 15 zl.

12 trámů, 1 za 42 kr., za všechny 8 zl. 24 kr.

14 párů krovu, 1 za 36 kr., za všechny 8 zl. 24 kr.

4 kopy latí, 1 kopa za 1 zl. 30 kr., za všechny 6 zl.

11000 šindele, 1000 za 3 zl., za všechno 33 zl.

12000 hřebíků šindelního, 1000 za 54 kr., za všechno 10 zl. 48 kr.

2 kopy prken, 1 kopa za 12 zl., za všechny 24 zl.

12 kop prkenných hřebíků, 1 kopa za 16 kr., za všechny 2 zl. 24 kr.

tesařovi i od jeho všechny práce 24 zl.

truhlářovi za rámy a dveře 6 zl.

zámečnickovi od kování dveří a rámu 7 zl.

sklenářovi za okna 6 zl.

zedníkovi od vystavení toho modlitebního domu 60 zl.

nádeníkům 70 zl.

na rozličný malý věci 6 zl.

summa 343 zl. 6 kr.

7.3. předáno kraj. úřadu Martin Krampera, mistr zednický“

V uvedeném projektu jsou přeškrtnuty dvě položky, 70 a 72 zl., týkající se dopravy a lámání kamene a nádenických prací. V uvedených položkách je připsáno: „Oni sami lámat a vozit budou „ a „ též oni sami podávat budu.“ Na finančním zajištění stavby se podíleli: Samuel Galamboss- soběhrdský pastor, Václav Zuran jun.-mlynář na konopištském panství, Václav Zuran sen.- mlynář v Bedrči, Jan Zuran-mlynářský pomocník v Bedrči, Josef Vrabec-měšťan v Benešově, Jan Procházka-měšťan v Benešově, Jan Paris- mlynář v Bedrči, všichni z berounského kraje. Další subskribenti byli z kouřimského kraje z panství Šternberk (ovčáci Martin Schneiberg, Adam, Petr a Václav Procházkové a Pavel Světnička, rovněž Tomáš Dršata z Divišova), z panství Vlašim Václav a Jan Světničkové. Kromě přispívali i svobodníci Černíkové a Mudrochové, první ze Zderadína v čáslavském kraji, druzí z Tatounovice v kouřimském kraji.

Zvláštní a také nesnadnou kapitolou rané toleranční doby bylo zřizování církevních škol a povolání učitelů. Školy byly povolovány ovšem jen tam, kde nebyl v místě katolický učitel. Přes všechny potíže spojené s budováním základního školství obou tolerovaných církví byly školy zřizovány a učitelé se ujímali své práce hned v prvních letech tolerance. Zčásti to byli rovněž mladí mužové ze Slovenka, z nich někteří – absolventi bohosloveckých fakult – se po nějaké době stávali pastory různých sborů. Nástup učitele z domácích řad je příznačný pro toleranční dobu. Je zaznamenám v Szalatnayových Pamětech z doby toleranční k roku 1784:

„Následovalo již, aby se církev starala i o povolání nějakého školního učitele svého vyznání a o vystavění školy evanjelické v Moravči. Když se pak o to jednalo, navštívil mě jeden mládenec Josef Šimanovský nazvaný, ze vsi Sypravic rodilý, 32 let stáří, kterýž byl předtím kočím děkana Červeno-Řečického a kterýž se hned roku 1783 (sic!) k náboženství evanjelickému přihlásil, a předložil mně svou žádost, že by rád byl školním učitelem, kdybych já a církev k tomu přivolila. – Já tedy sem ho zkusil, a když sem ho za schopného uznal, dal sem mu tu radu, aby co nejdříve šel do Pražské normální školy za preparanta a až tam vycvičen jsa, adtestýrován bude, nebude žádná překážka v tom, aby školním učitelem mohl býti v Moravči. – On tedy mé rady umínil ihned jíti do Prahy, ale jakžto poddaný nechtěl to před sebe vzíti bez koncesu Červeno-Řečického hospodářského ouřadu. A tak šel na kancelář o konces a pas, však, jakž mile svou žádost tam přednesl, křikl direktor. Zavolejte vrátnýho, ať mu dá pár na prdel, a tu hned musil ubohý lehnouti a dali mu deset ran. To pak činil ten direktor ze zlosti, zlobiv se na něj, že dřív kočím děkanovým byv, k náboženství evanjelickému se přihlásil, a také v podezření ho měl, že odvrací lid a jmenovitě své přátely od katolického náboženství. _Potom poslal sem ho k ouřadu superintendenciálnímu a ouřad superitendenciální dal jemu průvodní list do normálu. Kdyžto odbyv školu normální a roku 1785 dne 26. července adtestací dostav, vrátil se do Moravče a stal se školním učitelem církve Moravečské. – Začal učiti dne 5ho září roku 1785 a konal ouřad učitelský v Moravči 10 let a vždy, jak z ohledu svého povolání, tak i z ohledu křesťanských mravů chvalitebně se choval.“

Kromě základního školství v mnoha sborech nemohli samozřejmě evangelíci pro své děti zajistit nic více. Zbývaly jim oficiální katolické školy, pro vyšší vzdělání již výlučně. První kazatelé z domácích řad studovali na bohosloveckých fakultách v Uhrách za finančního přispění církví HV i AV. Postavení evangelíků bylo i po hospodářské stránce velmi tíživé a pastoři tyto těžkosti pociťovali někdy velmi citelně. Již úpisy na jejich udržování nebyly snadnou záležitostí. Lidé se často bránili závazkům, kterých se obávali a měli je za neúměrné. Vyplývá to jasně např. z jednání v boleslavském kraji na statku Sovinka již v roce 1782, odkud připomeňme některé typické výpovědi obyvatel města Sovinka při první sondáži v této věci:

„Václav Heřman, domkář: Císař Pán nechce lidi pronásledovat, ale chce míti polehčení v zemi a nebude žádat na žebrákovi hůl.

Jiří Heřman, dvoudomkář: Já nemám živnost, já nemůžu nic dát.

Václav Legner, podruh: Já nemůžu nic dát, jsem na ruce živ a taky nic nemám.

Jan Gabriel, kovář dal 20 kr.

Jan Heřman, chalupník: Já mám dost co jiného platit, mám císařské platy, já nemůžu nic dát.

Jan Hons, sedlák: Já nemůžu nic dát a kdyby podle usedlosti nám to císař Pán nařídil co mám dát, i nemusím dát.

Jan Heřman, vejminkář: Odkudž bych já co dal, ja jsem sám rád živ.

Josef Heřman, kadlec: Co bych já mohl dát, když sedlák nemůže nic dát.

Jan Honzů, podruh: Co já mohl bych dát, podruh na cizí lavici.

Šťastnej Heřman: on nemůže nic dát, že sobě musí chleba vyhledávat mezi cizíma lidma, že jest žebrák.

Na počátku roku 1783 hlásí sbor v Nebuželích, že je ochoten poskytnout svému pastorovi plat 300 zlatých a sděluje, jak je chce uhradit. Největšími poplatníky byli evangelíci přímo z obce Nebužely, kteří odváděli kazateli plat takto:

„Jan Dvořák, sedlák 6,30 zl.

Jan Novák, sedlák 6,45 zl.

Pavel Huněk, sedlák 6,30 zl.

Karel Heršman, sedlák (Heřman) 7,30 zl.

Karel Huněk, sedlák 7,30 zl.

Václav Voděrka, mlynář 4 zl.

Jiří Dvořák, chalupník 1,30 zl.

Karel Titěra, sedlák 4 zl.“

Již z uvedeného je zřejmé, že plat pastorů byl značně závislý na řadě největších poplatníků. Když ti z jakéhokoliv důvodu přestali plnit svou povinnost, nastala nutnost plat vymáhat a to bylo často velmi svízelné. Ke všem již uvedeným nesnázím byli pastoři někdy vystaveni i osobní inzultaci, jako například pastor AV Hoszu, který byl v Čáslavi při cestě z Uher do Rudníka (Heřmanových Sejfů) v hostinci fyzicky napaden podnapilým vojenským vysloužilcem. Kromě uvedených těžkostí existenčních i způsobených tolerančními zákony provázela pastory na jejich nových působištích v českých zemích ještě nesnáz podobného rázu, jaká provázela i prohlášené sbory obou církví povolených TP. Došlo prostě ke střetu dvou soustav. Nešlo především o teologická vyjádření, ale o životní postoje. Pastoři se ze svého hlediska právem domnívali, že přicházejí pomoci ubohým lidem, kteří mají vyučovat a zformovat ve sbory naplněné duchovním ovzduším sborů v Uhrách. Sbory očekávaly přátelskou pomoc evangelických křesťanů, kteří by je zaštili před úřady, umožnili zapojení do širšího okruhu vzájemnosti a výměny informací a jinak respektovali jejich styl víry i sborového života, jak se vytvářel po dlouhá desetiletí. Zklamány byly obě strany. Tak tomu bylo například v případě pastora AV Boczka ve Velké Lhotě u Dačic, který narazil

mj. zejména prosazováním svého nového zpěvníku, který vydal v Jindřichově Hradci, na úkor oblíbených zpěvníků domácí tradice. Připomínky minulosti i pokud šlo o bývalé vedoucí osobnosti byly postupně nahrazovány presbytery tehdy běžného typu. Na konci roku 1784 tu stojí dvě nově utvořené církve AV a HV se svými shora jmenovanými superintendenty v Čechách i na Moravě jako začátek nového dějinného úseku. Teprve v průběhu roku 1784 mizí až na některé dozvuky samostatný svébytný vývoj české reformace. Této situace si byli dobře vědomi mnozí evangelíci především ve východních Čechách, ale nejen tam. Všude, kde pocítili prohlašující se sbory nebezpečí vyplývající z pouhého přesunu z jedné církevní instituce do druhé, byť jim bližší a obsahově přijatelnější, nastával obdobný vývoj. Z nejasných prvních náznaků a pokusů roku 1782 se začalo vytvářet mnohotvárné a přece v podstatě jednotné hnutí „*nezařazených*“. Na konci „*roku milosti*“ 1782 se o jejich existenci již vědělo v krajích chrudimském, **čáslavském**, bydžovském i hradeckém. Josefínský stát reagoval v září 1782, že se s „*nezařazenými*“ musí přece jen něco udělat. Zpočátku mírný a blahosklonný postoj se změnil v zásadní odmítnutí. Směrnice byly jasné : buď se „*nezařazení*“ konečně zařadí, v lepším případě vrátí k římskokatolické církvi a v horším k některé z církví povolených TP, nebo musí zmizet. Nejvýhodnějším zmizením, když fyzická likvidace nebyla už dobře možná, bylo staré a osvědčené, ale v případě trpěných evangelíků už zrušené přesídlení do Sedmíhradska. V průběhu 1. pololetí 1783 byla situace oficiálně postupně řešena v tomto smyslu. Již dříve, 12. října 1782, bylo vydáno rozhodnutí, že „*deisté*“ nebudou trpěni a zůstanou-li na svém, mají být přestěhováni do Sibiňska. 30. října téhož roku byl zákaz rozšířen i na tzv. izraelity, jak začali být teprve nyní chlumečtí, „*nezařazení*“ nazýváni. Hnutí se šířilo nejen na Chrudimsku, ale postupně i na **Čáslavsku**, kde se bývalí HV přehlašovali k „*deistům*“ či *izraelitům*“ v březnu 1783. Na základě pohovorů a konečného rozhodnutí „*nezařazených*“ došlo konečně k deportacím. Nepohodlné živly byly odsunuty na tzv. vojenskou hranici k vojenským plukům zejména do Sedmíhradska, Haliče, Bukoviny. Byli rozptýleni na různá místa, aby se zamezilo vzájemnému dohovoru. Nezletilé děti byly ponechány ve vlasti v dobře katolických rodinách nebo ústavech, statky jim měly být zachovány a v zletilosti předány. Všechna opatření se však projevila jako neúčinná. Hnutí „*nezařazených*“ se šířilo dále. V květnu 1783 dozrává zvolna přechod k nové taktice. Zůstává sice v platnosti dříve směrnice o poučování i případné deportaci, ale „*nezařazení*“ se již nesmějí vyhledávat. Reagovat se smí jen a ty případy, které samy objeví. V té době došlo k novému slyšení již odsunutých „*nezařazených*“ u císaře a „*obrácení*“ 17 z nich. 10. června 1783 vyšel proslulý dekret o ztrestání prohlášeného „*deisty*“ 24 ranami a jeho udavače 12 ranami. Tím nastává naplno „*tichý obrat*“. Na počátku druhého pololetí 1783 je povolen „*obraceným nezařazeným*“ návrat z vyhnanství, ač ještě 9. února v kabinetním listu o deistech se výslovně uvádí, že se nikdy nesmějí vrátit, i když své smyšlení potom změní. Ovšem i nyní zůstává tvrdost zákona: ani „*obracencům*“ se příliš nevěří a zejména jim nesmějí být navraceny katolicky vychované děti. Státní úřady se stávaly stále bezradnějšími. Hnutí „*nezařazených*“ sílilo dále a jeho představitelé se dokonce odvážili protestovat proti pronásledování. Stížnost podepsalo 800 „*akatolíků bez tolerovaného vyznání*“. Rozsudek byl

opravdu zvláštní a obrážel veškerou bezradnost státní mocí: podepsaní, muži i ženy, měli být potrestáni 24 ranami a potom poučeni. Kdo by se nedostavil, má být chycen vojskem a dodán do pražské káznice, kde mu oholí hlavu. Všem se zapovídá obtěžovat znovu dvůr. Při příští akci budou potrestáni znovu. V roce 1784 se „*obrácení deisté*“ opravdu vraceli do svých domovů, noví podezřelí se však objevovali. V tomto roce se zmírnila i přísnost, pokud šlo o děti „*obrácených*“. Ty mohly být nyní rodičům vráceny. V této době začíná však docházet již i k napětí mezi církvemi a „*nezařazenými*“. Upadali přitom často do skutečné bídy. Zbavit se „*nezařazených*“, kteří byli zapsáni mezi členy sboru, v žádném případě nemohli. Nesmějí je také dráždit a dohadovat se s nimi. Tato téměř neřešitelná situace ohrozila i prostou existenci některých sborů (např. Lozice, Dvakačovice, Raná, Svratouch aj.).

LÉTA 1785 – 1789

Období od roku 1785 je už pouze dozníváním událostí předcházejících vyhlášení TP a bezprostřední reakci na něj. Dochází k všeobecné konsolidaci. Sbory začínají žít způsobem nových církevních institucí AV a HV. Skutečnost tohoto období zčásti vyjadřují úřední přehledy české i moravské superintendence HV z let 1786 (Morava) a 1787 (Čechy). Zajímavé je, že i malý odstup vykazujících superintendentů od událostí počátků znamená už určité zkreslení skutečnosti. Stejně nepřesnosti ostatně vykazují jinak cenné sborové kroniky či kroniky pamětníků.

Z přehledu českých sborů HV dle výkazu z roku 1787:

Sbor	obcí	seniorát	kraj	panství(statek)	ustaven
Sázava	34	Čáslav	Čáslav	Polná	1784
Semtěš	38	Čáslav	Čáslav	Žehušice	1783
Močovice	41	Čáslav	Čáslav	Tupadly	1783
Velim	27	Čáslav	Bydžov	Poděbrady	1783
Chvaletice	19	Čáslav	Chrudim	Zdechovice	1782
Hradiště	71	Čáslav	Chrudim	Nasavrky	1783

Podobně lze uvést na základě pozdějších úředních schématismů evang. církví AV a HV v Rakousku i přehled sborů AV v té době, samozřejmě opět s matoucími nepřesnými údaji o vzniku sborů.

Sbor	seniorát	kraj	panství(statek)	ustaven
Humpolec	vých.superintendence	Čáslav	Herálec	1783
Krucemburk	vých.superintendence	Čáslav	Polná	1781
Opatovice	vých.superintendence	Čáslav	Úmonín a Křesetice	1783

Po roce 1785 se konečně konsolidovalo i hnutí „*nezařazených*“. Nepřestalo existovat, ale skrylo se v ústraní. Větší akce už nebyly proveditelné. Vůdcové byli většinou zneškodněni. V oblasti černilovského sboru již předtoleranční vůdčí

osobnost sedlák Václav Gril byl dokonce po rozepři s černilovským pastorem HV zavřen v Praze nejprve do vězení a pak do blázince jako choromyslný. Tito „*Grilovci*“ nazývali své společenství „*církví Kristovou*“ .bez ohledu na tento postup řady „*nezařazených*“ i nadále rostly. I když se celá záležitost s „*nezařazenými*“ měla co nejvíce udržovat v tajnosti a na některé nebylo ani pomyšlení, přece nejsme úplně beze zpráv. Koncem sledovaného období v roce 1789 je zde zvláštní situace: „*Nezařazení*“ se pokoušejí dosáhnout rozhovoru. Po tvrdém odmítnutí „*vsakují do podzemí*“. Jejich vůdcové jsou zneškodňováni dle oficiálních směrnic zpravidla tak, že jsou zavíráni do blázince. Po čase jsou z ekonomických důvodů někteří zase propuštěni jako „*napravení*“, ač se často nezměnili.

Toleranční kazatelé v letech 1781 – 1789

PASTOŘI HV, KTEŘÍ PŘIŠLI PO VYDÁNÍ TP Z UHER

(Výpis ze seznamu)

1.jméno a výslovnost 2.data narození 3.místo nar.,župa	léta a místo působení
ÁKOSS ANDRÁS (Ákoš Andráš) 28.10.1750 Novaj, Abauj	1783-1787 Močovice(Čáslav) 1787-1789 Semtěš 1789-1802 Sloupnice
CSIDÉR IMRE (Čidér) ? Satoraljaújhely, Zemplén	1783-1787 Semtěš 1787-1791 Černilov
KAZAI JÁNOS (Jánoš) 11.1.1762 Tarcál, Zemplén	1783-1789 Bukovka 1789-1811 Seměš
KIS BENJÁMIN (Kiš) 1751 Vajda, Abauj	1783-1786 Bošín 1786-1789 Lozice 1789-1814 Močovice (Čáslav)
SZŰCS MÓZES (Mózeš) ? Miskolc, Borsod	1783-1788 Čermná 1789 Semtěš 1789-1793 Vysoká
VINCZENCZ MIHÁLY (Vincenc Miháj) ? Kisólyved, Nagyhont	1782-1784 Svratouch 1784-1787 Černilov 1787-1789 Močovice (Čáslav) 1789-1791 Bukovka

TOLERANČNÍ KAZATELÉ AV, KTEŘÍ PŘIŠLI ZE SLOVENSKA

(Výpis ze seznamu)

MICHNAY JAN ? Orava	1782-1792 Opatovice
-------------------------------	---------------------

Základem těchto údajů je práce Čestmíra Rychetského *Kazatelé a sbory české národnosti církví AV a HV v Čechách a na Moravě 1781-1918*, upřesňována článkem B.Buriana na *Vlastní životopisy prvních tolerančních kazatelů AV, příšlých ze Slovenska v Acta reformazionem bohemican illustrantia IV.Praha 1985* a prací Imre Czeglého *Samuel Szalay a maďarští reformovaní toleranční kazatelé, Prah 1985*, s přihlédnutím ke starší literatuře jako *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte den Protestantismus in Oesterreich*, G. Loesche *Inneres Leben der Toleranzkirche* a B.Burian *Toleranční kazatelé na Valašsku*.

4. Myšlenkový a teologický postoj kazatelů

Vznikající toleranční sbory měly velmi těžký úkol získat pro sebe kazatele. Podle příslušných nařízení se měly obracet pouze ke kazatelům, kteří měli své osvědčení buď od těšínské konsistoře AV nebo od superintendanta AV či HV v uherském království (dekret z 6.3.1782). O týden později určoval další dvorský dekret, že tito kazatelé mohou být i z Říše, nikoli však ze Saska nebo Pruského Slezska, pokud se dají přezkoušet v Těšíně nebo Uhrách. Sbory se obracely prostřednictvím zástupce uherských evangelíků „*agenta*“ (advokáta) Samuele Nagye na superintendanta Samuele Szalaye do Miškovce, o něco později potom na Michala Institorice Mossotzyho do Bratislavy, odkud k nám pak přicházeli kazatelé tzv. první generace, tj. narození v těchto oblastech. Od těchto kazatelů se očekávalo, že budou pracovat na vznikajících sborech, které měly již svou tradici. Byla zde fungující „*staršovstva*“, která povolávala do již existujících sborů vokačními listinami (vokátory) své kazatele. Mnozí členové sborů měli svou představu o sborovém životě. Především tu byl po několik pokolení vžitý způsob shromáždění, vedených domácími předáky. Do této situace přišli kazatelé ze zcela jiného prostředí a s jiným zaměřením jak teologickým, tak veřejnoprávním. Není divu, že tato jinakost způsobovala mnohé potíže sborů s kazateli a kazatelů se sbory. K tomu pak přistupují vnitřní těžkosti ve sborech, jejich existenční zápas.

KAZATELÉ

U reformovaných pocházeli většinou z maďarsky mluvící části tehdejších Uher, někteří užívali i šlechtických predikátů (Végh, Szalatnay). Většinou to byli mladí absolventi učilišť v Šaryšském Potoku a v Debrecínu, kteří přicházeli do našich zemí na svá první místa. Odešli do cizí neznámé země, jejíž řeči se museli těžce učit, jak o tom vydává svědectví Végh. Ten získal vzácného učitele ve Václavu Krameriovi, který mu překládal za jeden dukát kázáním jež potom Végh na kazatelně přeslabikoval, aniž věděl, co vlastně říká. Přicházeli však i starší kazatelé, kteří již působili na svých sborech. Nejstarším kazatelem byl Ondřej Orgoň, narozen 1721, přišel tedy do Hošťálkové jako šedesátiletý muž. V letech 1781-1787 vzniklo 55 sborů HV a 19 sborů AV. Do těchto sborů přišel postupně téměř stejný počet kazatelů: 76 do sborů HV a 72 do sborů AV. Kazatelů

HV přišlo z území dnešního Slovenska 22 ze 17 míst, z dnešního Maďarska 38, z dnešního Rumunska 1, Jugoslávie 1, bývalého Pruska Slezska 3, zatím nezjištěno odkud 11. Kazatelé pro AV: z dnešního Slovenska 51, z Maďarska 7, nezjištěno 14.

VZDĚLÁNÍ KAZATELŮ

Luterští kazatelé studovali nejdříve na různých gymnáziích (Lučenec, Modra, Prešov, Bratislava aj) a potom na bohosloveckých učilištích. Helvetští kazatelé studovali všichni na uherských ústavech: v Šaryšském Potoku 55, v Debrecínu 5, v Bratislavě 1, v Pápě 1, nezjištěno kde 9. Je to skutečně pozoruhodné, že téměř všichni helvetští pastoři studovali jen na jedné, a to uherské fakultě.

TEOLOGICKÝ PROFIL TOLERANČNÍCH KAZATELŮ

Jistěže při každém kazateli také rozhodovalo nejen vzdělání, ale i osobní charakterové vlastnosti. K tomu přistupovaly i cizí tradice, v nichž vyrůstali ve svém mládí, a které se snažili přenášet a spojovat s vyhraněnou domácí tradicí. Není divu, že se potom často dostávali do střetů s domácí církví. Do jisté míry zde také působily odlišné zákony, postavení vůči panující církvi. Kazatelé se však zpravidla nelekali těchto těžkostí.

A/ Kazatelská činnost

Církev vzniká, roste a udržuje se zvětšováním Božího slova. Obsah je vždy zabarven dobově a to jednak historicky, jednak současnou teologickou situací a postojem kazatele. Nemáme zachováno mnoho kázání kazatelů první generace. Tu a tam ve sborovém archivu najdeme rukopis některého z nich. V kritikách vídeňské konzistoře, která žádala předkládání vizitačních kázání nebo kázání k určitým slavnostním příležitostem a potom posílala superintendentům jejich hodnocení. Snad je starším tištěným kázáním tolerančního kazatele je „*První kázání, které s Boží pomocí a milostivým císařským a královským dovolením své milé Velkohlotecké církvi v jihlavském kraji v Moravě, augšpurského vyznání se přidržující v neděli XVII. Po svaté Trojici předložili a na památku vytlačiti dal DANIEL BOCZKO, té církve první Slova Božího kazatel. S povolením císařskokrátorské Cenzury. V Jindřich-Hradci vytištěné u Ignácia Vojtěcha Hilgartnera, roku Páně 1782*“.

Ve vstupní modlitbě k Ježíši Kristu kazatel prosí za to, aby shromáždění „*nehodní služebníci tvoji se v slově tvém svatém vynaučovali a tobě oběť chvály a díkůčinění přednášeli...*“. Kázání na text Mt 4, 17 : „*Pokání činite, nebo se přiblížilo království Boží*“.

Druhá, v podstatě kratší část kázání (asi jedna čtvrtina) je vybídnutí ke vděčnosti Bohu, který umožnil, že se mohou nyní shromažďovat, zpívat a číst Boží slovo podle našeho evangelického učení, dále je potřebí modlit se za vrchnost nejen dobrou, ale i špatnou. Náboženská nenávisť je znamením veliké bezbožnosti člověka. „*Pryč tady se starou nekřesťanskou nenávisť pro náboženství,... vynasnažujme se o tom, abychom, jakožto křesťané augšpurského vyznání chválu*

nejposlušnějších a nejvěrnějších poddaných získali...Zůstávejme stálí při slovu Božím, jakožto jedinkém pravidle víry evangelické...“ Jako další příklad uvádíme kázání HV pastora Michala Blažka, které vykonal jako své první kázání v moravské církvi vůbec v Nosislavi 1. června 1783 na text Ž 42,1: Jakož jelen řve po tekutých vodách, tak duše má řve k tobě, o Bože. Otázka: Při jaké příležitosti byl sepsán tento žalm? Je od Davida, když prchal před Saulem nebo Absolonem. Touží po tom, aby mohl být přítomen v Božím chrámě, i když je Bůh jistě všude. Proč chodíme do chrámů? Proč se staráme o kostely? Chceme poděkovat Bohu za jeho dary. Byly od Boha pro Izrael ustanoveny svátky, jsou i pro nás, abychom rostli v pravdě, v lásce, ve známostí, abychom vzývali a zvelebovali svého Boha. Poslední důvod pak je: abychom před celým světem vyznávali a vyhlašovali Ježíše Krista, abychom přijímali ujištění skrze Večeře Páně. *„Od mnoha let jak vy, tak i otcové vaši tohoto štěstí zbaveni byli, že by podle své žádosti podle svého svědomí vykonávati mohli.“* Nyní nastala změna..

Kazatelé svá kázání po několika letech opakovali, ba dokonce se je navzájem půjčovali. Máme toho viditelný doklad na jednom Véghově kázání. Je to kázání, jehož největší část historická vzpomínka na dějiny církve české před tolerančním patentem, na příchod kazatelů z Uher a končí smutným zjištěním, že dnes velice ochablo prvotní nadšení tolerančních sborů. Po stránce obsahové se kázání zaměřovala na posluchače, kterým přinášela výklady biblických míst, pojmů a praktickým zaměřením do života. Kazatelé dbali na nařízení o panující církvi, i když v pozdější době se někteří dostávali do střetu při pohřebních kázání, jako se to přihodilo synovi moravečského pastora Gersonovi Szalatnayovi při pohřebním kázání o pohřbu Matěje Roubína. Ve svém kázání položil otázku: *„Jakým způsobem očistíme své srdce? Pravou vírou, že se nespolehneme ani na vlastní zásluhy, ani se neutíkáme ke svatým, kteří o nás nic nevědí a nám nic nemohou pomoci...Od koho jiného byste chtěli očekávat odpuštění svých hříchů a své očistění? Snad ode mne nebo jiného služebníka mně podobného? Nebo od vašeho kněze či pastýře? V žádném případě, neboť jak může on, který sám pochází z hříšné krve, z hříšných rodičů a sám je hříšník, někoho očistit.“* Není divu, že po dobrozdání královéhradecké biskupské konsistoře byl Gerson Szalatnay připsen z 12.6.1818 potrestán 48 hodinovým vězením.Na některých místech vystupovali kazatelé poněkud polemicky i proti druhé evangelické církvi. Zádveřický pastor HV Jan Šimon ve svém kázání z 13.7.1799 připomíná na adresu zádveřických luteránů v textu na 1K 3,11-15. *„ A ty chyby a bludy btatří luteránů okolo nebo kromě základů nejsou toho hodné, aby příčinou jich jednotu církve trhali, nýbrž s dobrým svědomím sjednotiti se s námi mohou... Jejich rozdílnosti, na kterých si tak zakládají, jsou jenom seno, dříví, strmiště... Poněvadž my obojí evangelíci základ náboženství zachováme, obojí učedníci Kristovi jsme, kteříž jedno v jedné církvi býti máme...“*

Zvláštní je, že tato generace kazatelů nevydala žádnou sbírku kázání, žádnou postilu, jak byly známy a užívány ze starších dob. Pouze Jan Šimon přeložil pro své zádveřické posluchače sbírku 84 kázání maďarského bohoslovce Zikmunda Szatmara z Cluje, kázání vydaná již v r. 1741. Ovšem to neznamená, že by toleranční kazatelé nebyli literárně činní. I když nepracovali na výkladech Písma,

pečovali o duchovní literaturu. První v Čechách tištěné vydání Písma je až v roce 1863. Do té doby přicházelo Písmo v zahraničních vydáních ať legálně či nelegálně, nebylo tedy četbou lidovou. Tou však byly různé knihy modliteb.

B/ Knihy modliteb

Do vydání tolerančního patentu byly v zahraničí vydávány a u nás rozšiřovány různé sbírky modliteb. Václav Kleych vytiskl roku 1720, 1725 a 1734 „*Vroucí a nábožné modlitby*“, (vyšly i jako špalíček). Toleranční doba k nim přidává dvojice modlitby, které byly velice oblíbeny a stále znovu vydávány. Jako první vyšel Michala Blažka překlad modliteb debrecínského kazatele Jiřího Sixaye: „*Křesťanská naučení a modlitby podle rozličných stavů a potřeb křesťanského člověka připravená*“, vyšlo roku 1796. Všem modlitbám předchází teoretické „*naučení*“, tvořící asi polovinu knihy a podávající jakousi etiku či pravidla křesťanského chování, důvody k modlitbám apod. Véghovy modlitby, které vyšly od roku 1799 do roku 1927 ve 13 vydáních. Modlitbám předchází praktické naučení: „*Modlitby Bohu jsou příjemné a líbezné, které vycházejí z víry v Ježíše Krista.*“ Pro modlitbu platí tyto zásady: 1. Modli se jedině Bohu, ne andělům či svatým. 2. Modli se jedině ve jménu Ježíše Krista. 3. Prosit máme Boha za všechny duchovní dary bez výjimky, za tělesné s podrobením Boží vůli. 4. Prosit máme důvěrně, bez pochybování. 5. Pokorně. 6. Vroucně a srdečně, kajícím srdcem, bez přestání, rozumně a s očekáváním žádoucího dobrého od Boha. Tištěná modlitba je jen vzor. Podobně jako u Sixaye je zde uvedeno mnoho speciálních modliteb pro různé životní případy jako např.: Modlitba muže, jemuž zlá žena působí veliký domácí kříž. Podobně i žena se modlí: „*ať neotevru ústa svá k reptání proti tobě, ale pokorně se ztiším pod tvou kázní.*“ Vycházely i zvláštní modlitební knížky pro děti. Kovánecký pastor AV Ondřej Peznek vydává r. 1800: „*Kratičké sebrání modlitbiček pro děti a menší mládež*“, obsahující rýmované modlitby pro děti.

C/ Katechismy

Povinností pastorů byla též výchova dětí, která se konala jak v evangelických školách, tak při domácích katechezích. Tento způsob byl povolen dvorním dekretem z 19.8.1784, další dekret z 25.10.1784 upřesňovala toto povolení v tom, že při takové domácí katechezi nesmí být přítomen nikdo jiný kromě rodiny a nekatolické čeládky, Katecheze se konaly taky při zvláštních shromážděních v modlitebně v neděli odpoledne. Pro tyto účely se stále vydávaly české katechismy. Byly to překlady Lutherova i Heidelberského katechismu v mnoha vydáních a různých úpravách. Dále se užívalo Elsnerova katechismu „*Mléko pravdy Boží čisté*“. Katechismy vydávali různí kazatelé, Végh, Blažek, Markovic aj. Senior Kún v Kloboukách vydává Heringův katechismus. Zcela novým katechismem byla „*Zahrada dětí dobrých*“ od Josefa Szalatnaye, pastora v Chlebích (r. 1832). Adaptací katechismu Heidelberského bylo r. 1790 od Végha vydané „*Učení o hlavních člancích víry čisté křesťanské*“ Více o těchto katechismech najdeme v literatuře. Pro další potřebu vypracovávají někteří různé přípravy ke svaté Večeři Páně, historické přehledy biblických událostí i církevních dějin. Tak Végh vydal r. 1807 svou „*Krátkou sumu historie Písem svatých*“ Byl to

vlastně překlad z francouzštiny přes maďarštinu do češtiny, ovšem Végh zpracovával látku zcela samostatně. Na začátku je přehled evangelických svátků, vysvětlení jejich smyslu, dále o tolerančním patentu, kolikrát se slaví Večeře Páně, kolik má církev HV sborů v Čechách, rozdělení sborů do seniorátů, o seniorech a superintendentech, o studiu a ordinaci pastorů a jak to vypadá s evangelickými sbory v Praze. Z různých pomůcek k Večeři Páně je dlužno připomenout aspoň Véghovu „*Krátkou přípravu ke sv. Večeři Páně v otázkách a odpovědích*“ (1783) nebo Blažkovu „*Krátkou přípravu dítek*“.

D/ Agendy

Každá církev postupem doby vydává agendu, totiž knihu, v níž jsou uvedeny bohoslužebné pořádky, způsoby při jednotlivých církevních úkonech apod. Když přišli pastoři do tolerančních sborů, přicházeli do míst, kde byly určité způsoby konání bohoslužeb. Bylo potřebí dosáhnout určité jednoty v těchto způsobech, a tak neúnavný Jan Végh vydává již r. 1783 v Praze svou „*Agendu, tj. pořádek křtění, přísluhování Večeři Páně, přísluhování nemocným, uváděním šestinedělek, oddávání, pohřebných a jiných k službám Božím příhodných modliteb k užívání Církvi českých reformovaných*.“ Jde vlastně o překlad agendy, užívané v předtiské superintendenci, jejímž autorem je P. Medgyesi (1605-1665), s nepatrnými úpravami. Začíná se pořádkem křtu, následuje pořádek vysluhování večeře Páně. Po dvě neděle před vysluhováním se toto oznamuje spolu s napomenutím, aby každý udělal pořádek ve svém nitru s Bohem i sousedy. Zde pak oznamuje: „*Pán Ježíš Kristus skrze mne, nehodného svého služebníka nevolá andělů k této velebné svátosti, nevolá pochlubujících se svou bezbožností, svými zásluhami pokrytců, nevolá nekajících, v mrzkých nepravostech svých polepšiti se nechťících, zatvrzelých lidí, ale volá hříšníků sice, avšak kajících a spravedlnost Ježíše Krista opravdově a upřímně lačnicích a žíznících, též za odpuštění hříchů prosících*.“ Další částí agendy jsou přísluhování nemocným, uvádění šestinedělek, způsob oddavek, několik modliteb při pohřbu, kázání, za církev i za císaře Josefa II. V úvodu autor vysvětluje, že je to zatím první část agendy, „*aby se odtud učili naši křesťané, poněvadž ještě řádů a obyčejů těchto povědomi býti nemohou, která slova a modlitby buďto s duchovním pastýřem zároveň říkati, která opět, když samému pastýři duchovnímu něco říkati přináležejí, toliko poslouchati aneb na která rádně odpovídati mají*.“ Byla to tedy knížečka určená nejen kazatelům, ale i členům sboru. Druhá část agendy, např. uvádění starších, kazatelů a kostelníků v úřad, návštěvy vězňů apod. měla být vydána později, což se neuskutečnilo. Luterské sbory užívaly agendy superintendenta Daniele Krmna (1734).

E/ Zpěvníky

Nejužívanějším literárním projevem církve jsou kancionály, zpěvníky. V toleranční církvi byly užívány různé zpěvníky z dřívější doby, tištěné většinou v cizině, mající svůj základ jednak v písňové tvorbě české reformace, jednak v překladech písní německé a švýcarské reformace, zvláště pak v překladech písní vzniklých v německém pietismu. Velmi užívaná byla Třanovského Cithara

sanctorum (první vydání z r. 1636 mělo 413 písní) a Komenského Amsterodamský kancionál z r. 1659. Dále se těšil oblibě Lipský zpěvník z r. 1737 znovu vydaný v Bratislavě r. 1791. Kleychovy kancionály (tištěné v Žitavě v letech 1717, 1722 a 1727), Liberdova Harfa nová na hoře Sion znějící, Elsnerův kancionál (na základě Komenského kancionálu) apod. První potoleranční zpěvníky byly Markovicův zpěvník z r. 1783 a Boczkův zpěvník z téhož roku, dále pak zpěvník Leškův z r. 1796. Jsou to vesměs luterské zpěvníky. Reformovaná církev budovala zpěvníkovou tvorbu na starším základě. Tak již r. 1783 vydala v Brně Elsnerův kancionál. Vpravdě ekumenický zpěvník byl zpěvník, vdaný r. 1784 v Praze u Jana z Schönfeldu. Celkem tu bylo shromážděno 1795 písní. K nim je pak připojen ještě celý Žaltář. Tento zpěvník se dočkal dalšího vydání a byl užíván především v reformovaných sborech.

STŘETY TOLERANČNÍCH KAZATELŮ

Jako mezi všemi lidmi, docházelo i mezi kazateli k různým střetnutím, která zaviniily jejich osobní vlastnosti nebo sociální poměry, v nichž žili. V naší souvislosti však máme na zřeteli spory jiného druhu, spory, souvisejících s oblastí teologického teoretického i praktického projevu jednotlivých kazatelů.

A/ Střety s katolickou církví

Docházelo k nim velice často a bolestně při různých funkcích. Těžko se prosazovalo např. pojetí pohřbu jako bohoslužby s modlitbami, zpěvem a kázáním. Zde často zasahovaly státní úřady ve prospěch jedné či druhé strany.

B/ Střety mezi AV a HV

Nucená možnost volby mezi dvěma vyznáními světové reformace se stala původem mnohých těžkostí. K ideovým otázkám se pak přidružovaly otázky majetkové, úhrada stavebních nákladů far a modliteben. Nakonec došlo k vytvoření sborů obou vyznání, vztahy se v průběhu desetiletí ustálily a zlepšily také díky přátelštějším vztahům kazatelů obou vyznání. Do teologické debaty zasáhl výrazně bratislavský Michal Institoris Mossotzy svým tištěným spisem „*Listovní odpověď k augsburskému vyznání Čechům a Moravanům na jejich otázku : Je-li lámání chleby při sv. večeři Páně potřebné? Vytištěno v Praze 1783*“ . Dívá se na tuto otázku tak, že jde skutečně o věc podružnou, o které konfese nic neříkají. „*Ne ten nebo onen církevní zvyk nás činí pravými evangelickými křesťany, ale živá skrze lásku činná víra v ukřižování Spasitele*“

C/ Střety mezi kazateli a sbory

Téměř ve všech sborech se projevovaly různé spory s kazateli následkem nespokojenosti sborů s jejich duchovenskou praxí. Kazatele přicházeli do sborů, tedy do hotového sborového obecnství, které mělo hluboké křeny v ilegální předtoleranční církvi. Lidé povolávali kazatele, jimž v povolacích listinách naznačovali svá očekávání. Sestavit povolací listinu nebylo snadné. Jsou zachovány různé typy vokačních listin. Ve všech je na prvním místě vyjadřováno očekávání

sborů na věrnou pastýřskou kazatelskou péči. Příkladem uvádíme vokační listinu pastora Michala Báryho do Hradiště: „ *My na konci podepsaní představitelé evangelického sboru HV v Hradišti, v chrudimském kraji na nasavrckém panství, dosvědčujeme tímto ve jménu celého sboru a mocí nám daného pověření téhož sboru, že jsme zvolili ctihodného pána jménem Michaela Báryho za svého kazatele a duchovního a povoláváme jej sem se souhlasem a s potvrzením vysokého zemského místa a nadřízené konsistoře, pověřené od Jeho Majestátu k obstarávání našich náboženských záležitostí. A jako od něj očekáváme, že podle našeho vyznání víry a předpisu Božího slova nás bude učit a vzdělávat učním a životem, svátosti mezi námi vysluhovat a podle návodu našeho církevního zřízení obstarávat všechny úřední povinnosti a neodkladně si dá záležet na vyučování mládeže, na návštěvách nemocných a všech, kteří budou potřebovat jeho zvláštní přispění, a vůbec ve všech věcech se chovat jako poctivý služebník evangelia Kristova, tak mu předem slibujeme z naší strany ochotnou poslušnost a všechnu mu náležející úctu a lásku, a kromě ní k bydlení a k živobytí mu zajišťujeme 18 korců obilí, místo sáhu dřeva v hotovosti 16 zl a roční příjem pobíraný od jednoho do tří měsíců ve výši 474 zl. 30 kr. Tak se stalo v obci Hradiště 2. dubna 1792.*“

Velmi názorným příkladem toho, že sbory skutečně něco od svých pastorů očekávaly, je stížnost nosislavského sboru na pastora Jana Intzedyho po jeho ročním působení. Stěžují se superintendentovi M. Blažkovi v obsáhlém dopise z 25.7.1785 na celou řadu věcí, z nichž uvádíme alespoň nejdůležitější: „ *Příčina (proč jej nemíní déle držeti za svého pastora) jest ze strany kázání slova Božího, nebo ačkoliv žádný říci nemůže, že co se od něho z kazatelnice káže, že by to ze slova Božího sebrané nebylo, však ale takový malý užitek to přináší, že tomu mnozí ani všemu nerozumí, tím méně, aby sobě někdo spasitelné naučení vybrati mohl. Poněvadž ono v sobě ani začátku, ani konce ze spasitelným naučením dokonale srozumitelné nemá, takže sobě někteří raděj papežského kazatele slyšení žádají, nežli od něho...*“ Dále mu vytýkají, že nekáže notou kazatelskou a z paměti. Nenavštěvuje nemocné, nenapomíná k ctnostnému životu, nedbá o vyučování mládeže a nekoná správné bohoslužby. „ *ani z nás žádný poznati nemůže, zdaliž pan učitel ví, co jest katechismus, poněvadž o něm žádné zmínky neučinil. Za jeho předchůdce Mich. Blažka byly bohoslužby ve všední den v rozvité formě: Zpěv, modlitba, Otče náš, dvanáct článků křesťanské víry, desatero, jedna kapitola ze svatého Písma, naučení z domácího kazatele a modlitba. Dnes je jen jedna modlitba a donutili kazatele, aby aspoň jednu kapitolu buď z Bible nebo z Domácího kazatele vyříkal, ale ani to nečiní. Před Večeří Páně se celý týden konalo pocvičování, co je to svátost, co v sobě obsahuje a jak se k ní křesťan má připravit. Dnes se k ní každý připouští, jak dospělí, tak i děti.*“ Požadavky, které byly velice náročné pro každého kazatele, natož pro takového, který se teprve učil česky. Jak mohli např. od něho očekávat, že bude kázat z paměti v cizí řeči. Ještě zajímavější je však poznámka Josefa Végha, syna libišského kazatele Jana Végha, že vždy kázání četl, podobně jako toleranční kazatelé a jeho otec. Lid byl na to navyklý a přál si toho. Kdo mluvil z paměti, o tom lidé říkali, že mluví z břicha jako papeženci. Ovšem na druhé straně dlužno zmínit, že podle vizitačních protokolů byly sbory spokojeny se svými kazateli.

D/ Střety pro dosavadní náboženskou literaturu

V životě tolerančních sborů na počátku působení kazatelů první generace se místy projevoval jeden zvláštní druh střetů sborů s kazateli. Ve shromážděních předtoleranční církve měly důležité místo různé knihy evangelických autorů jak české reformace, tak překlady zahraniční tvorby. Po vstupní modlitbě a písni následovalo čtení s výkladem z některé staré postily (Filadelfovy z r. 1542, Modlitby Kašpara Motěšického z r. 1681, Jádro modliteb Daniele Stránského (1706) a mnohé jiné. Tyto knihy směly být po vydání tolerančního patentu prodávány a objednávány u Jana Ferdinanda ze Schönfeldu, pražského knihkupce. Byla to jen částečka z knih, které byly v majetku jednotlivých rodin, jak ukazují různé seznamy odebraných knih. Ve všech moravských sborech celkem 294 titulů v 1495 výtiscích. Tyto knihy byly pobrány v 18 sborech na 150 místech 512 vyjmenovaným osobám. Seznam knih vrácených 13.1.1787 do Jimramova. Vráceno 37 knih z původně vyhlášených 251. Lidé byli zvyklí na tyto své knihy a nechtěli se s nimi rozloučit. Byly jim zárukou správnosti jejich víry, a žádali od přicházejících pastorů, aby jim z nich četli při shromážděních, jak tomu bylo doposud. Lidé měřili bohoslužebné způsoby, které byly zaváděny, tím, co znali ze svých starých knih. Lidé si těchto starých knih vážili a hledali kazatele podle této normy. Kazatelé odmítali užívat těchto knih, označovali je za zastaralé, vytýkali, že v bratrských kancionálech jsou žalmy proklínající nepřátele, což není přece evangelické, ale kalvínské. Ale i reformovaní pastoři odmítali tyto lidem tak milé knihy, a to nejen luterské, nýbrž i bratrské a husitské. Dlouho to trvalo, než i tento střet kazatelů se sbory se utišil. Záleželo to jistě na kvalitách kazatele, na tom, zda si získal důvěru svěřeného sboru a dovedl se i v této věci umírnit a něco svému sboru dát. Oblíbené knihy, čtené v rodinách, pomáhaly v diasporních sborech udržovat evangelické vědomí, takže víra byla něco velice vzácného a drahého, za co stálo přinášet i oběti, ústrky a posměch okolím jež nerado vidělo odlišnost od průměrů.

Kazatelé první generace svou věností a svým zápasem zachytili v rozhodující době obnovené právní existence evangelické církve mnohé klesající a zmdlené, udrželi získané pozice a rozhodně patří k těm, na které sluší vděčně vzpomínat, „ *jejichžto obcování jaký byl cíl spatřujícíe, následovat jejich víry (Žd 13,7-8) – neboť Ježíš Kristus včera i dnes tentýž jest i na věky.*“

Kronika českobratrského evangelického sboru v Čáslavi – 1. díl

M. v. r. M. J. P.

Měny Namery hodné o d. Roku 1787, pod panova-
 ním Kimplesů ležáre, Prate tiz Geytles, Jozefa Drušého.

V roku 1787 dne 22. Ligna, vydána jest Kristiánska Tolerance
 z strany Naboženstvy trojho ve vřech dedičných, Benjesh Gysar-
 še a tralovské vřapost, Jozefa Drušého, tal tiz z v te Geytbe
 Semi, bez gij od pul družého sta ter, kromě Naboženstvy, křivšho
 křivšho, žádní gine Naboženstvy veřejni vřivno nebylo. Neby-
 lo sje pšivlo Estium Lova vřapost, ale galo ošiv pod popelem
 givo bylo, vřivl žádní ve popeš vřivnau, nešiv, nebo před se vřivl
 gal na ven obřivl Geytles. Livo vřivl to pšivšho bylo na vřivšho
 pšivšho Bratřivšho Cirkvi. Od gij se vřivl vřivl ta Kristiánska
 Naboženstvy, vřivšho před se pšivl vřivl křivl, a na vřivl křivl
 Gysarševem, galov z na givšho pšivšho, vřivl vřivl na Zlobšev, Jozefšev
 Denikovšev, Panovšev, Pšivšev, Kristiánskem, Novodvovšev, a givšho
 Livi, examenovani gšivce na kancellijšev, od pšivšho vřivl a vřivl
 vřivl, propuššivl byli z křivšho, a pšivšho se, pšivl vřivl vřivl
 vřivšho vřivl, ne vřivšho vřivl, co křivl Naboženstvy z vřivl
 vřivšho s vřivl vřivl, potom pšivl vřivl vřivšho k Nabožen-
 stvy podle vřivl vřivšho. Ti potom o vřivšho pšivl se vřivl
 vřivl, pšivl pšivšho, D. C. h. křivl vřivl křivl, pšivl vřivl
 do vřivl k vřivl vřivšho vřivšho, aby vřivl vřivl
 vřivl, pšivl gij byl vřivl a pšivl, vřivl D. C. h. křivl vřivl
 vřivl vřivl, gij do vřivl s vřivl vřivl, a na givšho
 pšivl vřivl vřivl, gij k vřivl vřivl od D. C. h. křivl vřivl
 vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl
 vřivl a do givšho vřivl vřivl z vřivl vřivl, a na vřivl vřivl
 vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl vřivl

30 pšivl

VE JMÉNU PÁNĚ

Věčný paměti hodné od roku 1781, pod panováním Římského císaře, krále též českého, Josefa Druhého.

V roce 1781 dne 13. října vydána jest Křesťanská Tolerance z strany Náboženství trojího ve všech Dědičných Zemích císařské a Královské jasnosti Josefa Druhého, tak též i v té České zemi, kdež již od sta let kromě Náboženství Římsko-katolického, žádné jiné Náboženství veřejně trpěno nebylo. Nebylo sice světlo Ejlum Santa uhašeno, ale jako oheň pod popelem živo bylo, však žádný ten popel odhrnouti nesměl nebo hned se všelijak na ten ohníček deštilo..... tehdy to světlíčko bylo..... v starobylych Bratských Církví. Když se tehdy vydala ta křesťanská Náboženská Snášenlivost, hned se sebralo mnoho lidí i na tomto kraji čáslavském jakož i na jiných Panstvích, tak též na Žlebském, Tupadském, Jenikovském, Janovickém, Pečekém, Křesetickém, Novodvorském a jiných, kteří examinovaný jsou na kancelářích, od Politického ouřadu a duchovenstva, propuštěni byli z katolictva a přihlásili se prve sic mnohý augspurskému vyznání, nerozumějící tomu, co které náboženství z těch dovolených s sebou přináší, potom pak tomu rozumějící k náboženství podle Vyznání Helvetského. Ti potom o duchovního postoje se starající skrze prostřednictví D.C.h (*dvojctihodný*) pana France Kováča poslali žádost do Uher k ouřadu Superintendentiálnímu Miškolskýmu, aby takový duchovní pastýř jim byl zaopatřen a poslán, kterýžto D.C.h Franc Kováč sám osobně jel do Uher s Formanem Kubinkem a na jednu přived takových učitelů, již k tomu ouřadu v Miškolci od D.C.h Pana tamšího Superintendenta Uherského Samuele Salai pořádně posvěcených a do žně Páně vyslaných z nichžto jednoho ita naše Společnost Močjovská za učitele dostala, tj. Ondřeje Akoše zrovna ze školy akademické Potok v roce 1783, na jaře mezi dvouma Svátky Velikonoci a Seslání Ducha Svatého, jenž také za nemnohé dni služby Boží konati žádal. Povážení hodna věc, jsouce všichni Uhři, tak brzo v cizím jazyku sovo Boží srozumitelně kázati začali. Dokudž modlitebnice neměli sborové, taky na jiných místech, tak též i tuto v Močovicích k kázání slova Božího a k posluhování Svátostmi shromažďovali se do obecných domů neb stodol, jak kdy potřeba toho ukázala a také duchovního pastýře, neb zvlášť v chalupách, neb i sedláků v malém domečku přebývali, však někdy s mnohou těžkostí, jako i tuto v Močovicích, jež mnohokrátě měniti musel své obydlí jejich první pastýř, dokud fara vystavena nebyla, v čemžto nějaká neláska hned se hledati začala, jakož i na platu nedbalost čehož příčinou bylo to, že se na tom srovnati nemohli, kde by měla býti modlitebnice vystavena jedni v Močovicích druzí v Tupadlech (kdež jim tehdejší kníže ve Žlebích Adam z Auersperku zadarmo nabízel nově vystavěný kostel, který hradecký biskup posvětili odepřel, avšak pod podmínkou příjmu-li vyznání Augsburské), jedni pak v Drobovicích chtějíce míti a to nesrovnání některé také od Církvice bylo. Vyznání se bylo, daleko sobě soudíce do Močovic na služby Boží choditi, a až dosavad i z těch, jenž tam chodějí to mrzí. Když v Drobovicích také mají Rezoluci k dovolení stavěti. A jináč se srovnati

nemohli, než skrze komis superintendentiální, která za dobré, uznala, aby modlitebnice byla v Močovicích.

V roku tehdy 1784 stavěla se modlitebnice, k tomu Milostivý Pan kníže Adam Auersperg daroval, zdi hotové od starého Špejchaře, jenž na tom místě shořel, tak také i fara při konci té zdi poněvadž zeď ta byla dosti dlouhá a vysoká. Fara dříve se vystavěla, neb toho veliká potřeba žádala, tj. nelibost pana učitele v tom sem i tam se častém bytem svým stěhování. K tomu obojímu stavení sebrali mezi sebou peníze a kupovali všeliké k tomu potřebné materie, též i dělníky sami z těch peněz a z pokladnice vyplacovali: co ale jich ta modlitebnice koštovala a jak mnoho z pokladnice se vydala jistotně v sumě říci se nemůže, neb z strany toho žádná pořádnost nikdy se neucínila, ale jak kdy peníze potřebovali, a kde vzítí bylo, rozdávali. Ale však jaké poznamemání příjmů a vydání při tom stavení bylo. A co jsme do rukou dostali, daleji kde se pořádnosti příjmů a vydání z pokladnice kladou, najítí se dá.

V roku 1784 posvětila se ta modlitebna po žních 16 neděle po sv. Trojici. Když první kazatel slova Božího D.C.h.P. Samuel Szeremlei, kázání k té příležitosti patřící držel, druhé pak kázání měl sám D.C.h. Pan zdejší tehda učitel Ondřej Akoš.

V roku 1784 byla ve Vídni založena konzistoř církvi helvétského vyznání, kteréž se po vydání Tolerance v Rakousích, v Moravě a v Čechách našly. Která Konzistoř až dosavad spravuje církve skrze vlastního jedné každé té krajiny superintendenta. Toho roku byl za superintendenta církve helvet. vyznání v Čechách ustanoven D.C.h.P. Franc Kováčz, jenž se nejdřív dostal do Čech ze stavu již kazatelského, kterýž již v Uhrách konal 15 let z částky Uhersky a z částky Slovensky. Ten byl od p. hraběte Filipa Kinského, u p. D.C.h. superintendenta uherského v Miškolci vyžádaný, na panství toho pana hraběte Rychenburgské i tím ubezpečeným, že sám se o vyživení starati bude a sám ročně 100 zl. předávati k jeho vyživení, ale nijak nic víc než jednou to splnil a i to na mnohé supliky. Na tom panství v si vymohl místo k přebývání ten nadřečený pan Kováčz a kostel také tam stavěl, potom pak odtam za superintendenta jsa ustanoven, přestěhoval se do Velimě panství Poděbrad a odtud konaje svůj ouřad čtyři léta nemoha vystát chudobu a nerodečnost krajiny, vrátil se do Uher.

V roku 1787 dne 20 února, z Močovic přeložen byl jejich první učitel Ondřej Akoš do Smetieše, panství Žehušického toho kraje časlavského, a zřízen na jeho místo z Čzernillova panství Smiřického?, kraje hradeckého, za duchovního pastýře církve Moczovského Michal Vincencz/Mihály Vincencz/: o němž toto tuto se uznamená poněvadž v jiných církvích, kdež prve byl, jistě protokolové nebyli. Ten byl nejprvnější z Akademické školy slavného Velikého Potoka /Sáros Nagy PATAK/ přinucen jíti do Čech a přijet s D.C.h.P. prvním superintendentem na panství Rychenburgské, žádosti p. hraběte Filipa Kinského roku 1782 dne 4. října, pověřit za pomocníka D.C.h. France Kováče, poněvadž tehda mnoho sem i tam a pořád služby, zvláště pak posluhování svátostí Večeře Páně potřeby bylo: potom povolán

jest za učitele od Společnosti Svratouské, na tom panství Richenburg v kraji chrudimském 17. listopadu, a nauky..... A Latinář jsa začal kázati 3. adventní neděli toho roku 1782, dobře, ano aniž z částky tomu nerozuměje, co však sám z Diktzionárů podle Gramatyky vyložit a kázal však aby něco veliké chyby v složení nebylo, musil k tomu pomocníka/ jakož i jiní všichni učitelové činili/ při sobě míti jemuž dříve přečetl kázání a potom tak vůbec předjinými kázal. První kázání bylo z Proroctví Micheáše 5,2 verš.

Ten samí co na cestě do Čech a pro Čechy utratil, neb z toho žádný ani krejcaru jednoho nevynahradil, ježto jiným pánům učitelů, všechny jejich outraty církve navrátili. Jen pak mimo outraty, co dělalo 75 zl ve Svratouchu musil při církvi nechat 350 zl dluhu i na ně kontrakt měl, však nepořádnost oudů církvi kontrakt zrušila. Byla tehdy mezi nimi bída veliká, živili se z toho co odvedli, jak pak mnoho odvedli snadno se počítá, když z ročního platu 300 zlatých dluhu stane 350.

V roku tehdy 1784 dne 16. října ve Svratouchu; Kdežto v roku 1783 modlitebnu vystavěli a posvěcena 8. října 1784 i fara stavěna na podzim v niž jsem dvě neděle přebýval, potom z veliké ouzkosti dostal jsem povolání od církve Černilovské roku 1784 22. října. Ta církev jest na panství Smiržickém v kraji hradeckém. Tuto také modlitebna stavěna roku 1788 a 1. listopadu posvěcena k službám Božím, když 1. kazatel byl D.C.h.P. Samuel Szucs tehda Slova Božího kazatel byl nyní v Vysokým za superintendenta představen. Jenž tak probuditedlně a pronikavě k srdcím kázal, až celé na to posvěcení shromážděné množství hořce plakalo. Druhý kazatel byl sám tam si slova Boží zvěstovatel. Tuto trošku laskavěji nakládáno s učitelem než ve Svratouchu.

V roku 1787, 20. února z Černilova dostal se do Močovic v panství Tupadském, kraji časlavském ležících. Kdež již modlitebna i fara vystavena byla, jakož vejš dotknuto: ale však ještě tentýž Micjal Vicencz, co možného bylo, a čeho potřebí dodělati, se vynasnažil, jako dál dělati. Stolicí pro duchovního pastýře, dlažbu do chrámu Páně, okolo stolu Páně z cihel, a na ulicích mezi stolicemi z kamena. Také roku 1788 28. února na jejich žádost, poněvadž Dvůr byl úzký velmi, dostala církev zahrádku před farou z několika švestkami a višněmi od pana zemitéhož panství Adama Aueršperg, a na to Dekret jest pokladnici církevní složena.

V roku 1789 listopadu aby superintendentiální pořádnost zachována byla, maje již vopuštění do své vlasti nadřečený Michal Vicencz, však z Močovic prozatím přestěhoval do Bukovky. Panství Pardubice, kraje Chrudim a tři čtvrti leta pobuda, navrátil se do Uher na jehož místo.

V roku 1789 dne 16. listopadu nastoupil D.C.h.P. Benjamin Kiš nejprve v Bošíně, potom v nevděčných Lozicích učitelem a při panu D.C.H.P superintendentovi v Semtěši rok za kaplana jsa.

Tento dvojí C.h. pan znamenitě dlouhý čas trávil v této církvi bezmála 25 let, jakkoli posledních pár let bez trpkosti Ducha nepřečkal. Po tomto pak čase i sám zbudiv nepříznivé okoličnatosti, i vzbuzeným vyhověti neuměje odtud ustoupit i pro církev i pro sebe neužitečným býti, dále

odebral se do církve Lipštálské v kraji Bydžovském v krkonošských horách se nacházející. Jeho odchodu Den se určitě v tomto přenešení nemůže neb nikdež není bez omylu zaznamenán, tolik jisté jest, že 1814 k jaru se stalo jeho odtud stěhování, když okolo jednoho roku musil u svého pana zetě D.h.P Antonín Plaišra v církvi Bučinský ztráviti, a potom teprv Cís.Král. Konzistorijním Dekretem zaopatřený do jmenované církve Lipštálské se odebral. Přes čas jeho zde trávený /v Močovicích/ rozličných auprav a vzdělání viděl tento sbor na svých zevnitřních případnostech : jmenovitě svatá nádobí k Stolu Páně se dala dělati, onu velkou konvici Jan Kodeš ze Zbudovic, nu místo kdež stával opět sobě vzal též kalichy pěkné na nichž tato jména K. W. se nachází: tj. Kateřina Wančzurowa a Kateřina Wejborná ona z Časlavi tato z Přítoky. Když to sv. nádobí aby slušně přikryto bylo, vdova Barbora Wejborna z Puchře, chtějíc jména svých, co rychle ku Pánu se odebraly, dítek i manžela zachovati , obětovala příkrývadlo na stůl Páně z materie tak řečené mór, až zlatými krajky ho obšit nechala, kteréž koštoval 69. .když papírové peníze v obstojné ceně stáli. Také dům modlitební nebyl v nepaměti, od časů k časů maličké opravy a okrášlení se v něm dály jaké toho mezi jinými dokazuje tato písemnost, kteráž na malované tabuly v domě motlitebním psána byla a tato se příkládá.

Památné věci

Slavné paměti Římský císař a dědičný král český a jiných krajin y Království Josef toho jména Druhý, hned ze začátků panování svého, o to se snažně staral, jakožto otec vlasti aby křesťanskou snášenlivost mezi všemi poddanými zavéstí mohl, z té příčiny z ponůknutí Božího v roku 1781 dne 13. října Toleranc patent na světlo vydal do v všech dědičných zemi panování svého. Tyto zdi pro motlitební dům, derem jsou daný od osvíceného knížete pana P.Adama Aueršperka, ostatní sami pobožní oudové této Cyrkve na svůj vlastní náklad přivedli ke koncý. Posvěcení toho Domu modlitebního se stalo 1785 roku 12. září nyní pak okrášlení vnitřní nákladem pobožných --- mládenců a panen jest vytaveno 1802 roku 12. Juny. Toho času kazatel slova Božího byl Benjamín Kiš Hungarot. Kurátor Jan Vančura.

(Konec zápisu prvního autora)

Roku 1814 v měsíci máji, přijal vysluhování věcí církevních a svatoslužebních administrátor D.h. Pan Gerson Salatnay, otec Uhra též kazatele slova Božího v církvi Moravečské, a matky Česky narozen, pak do církve Dvakačovské za řádného kazatele povolán.

Téhož roku 1814 4. října přistěhoval a se kazatelem slova Božího v zdejší sboru D.h. Pan Josef Nešpor, český vlastenec z Liblic, téhož panství z kraje boleslavského z prostých rodičů pocházející: Hned v mladičském věku byl do vysokých škol v Uherské zemi jmenovitě do Sároš Pataku odeslán, aby se tam k ouřadu kazatelskému připravoval. V těch vysokých školách stal se Mistrem 1801 roku jsa mezi 140 spoluúčedlníky 4., nemoha však dále nouzi a chudobu v těch školách snést, k svému cíli, při snesitelném svém živobytí, blížil se v gymnasium Lučenském kdež dostav příležitosti, neb byl povolán, odebral se na rok do Bánské Bystřice města horního, tam byl učitelem okolo 30 mladých synků nejpřednějších familií augsburského vyznání v království Uherském, v tak řečeném štiftu neb ústavu. Tam se německé řeči naučil, odtud po roce jsa tělesnou potřebou na chvíli zaopatřen, odebral se do hlavní Akademie v Debrecíně pro opakování všech vysokých umění, od kudy také dobrými atestáty opatřen vrátil se roku 1809 na Hromnice do své vlasti. Nastávajících 1810 roků 5. máje byl na úřad kazatelský posvěcen v církvi Dvakačovické byl za jejího kazatele zvolen, odtud pak připomenutý čas v zdejší sbor přitažen.

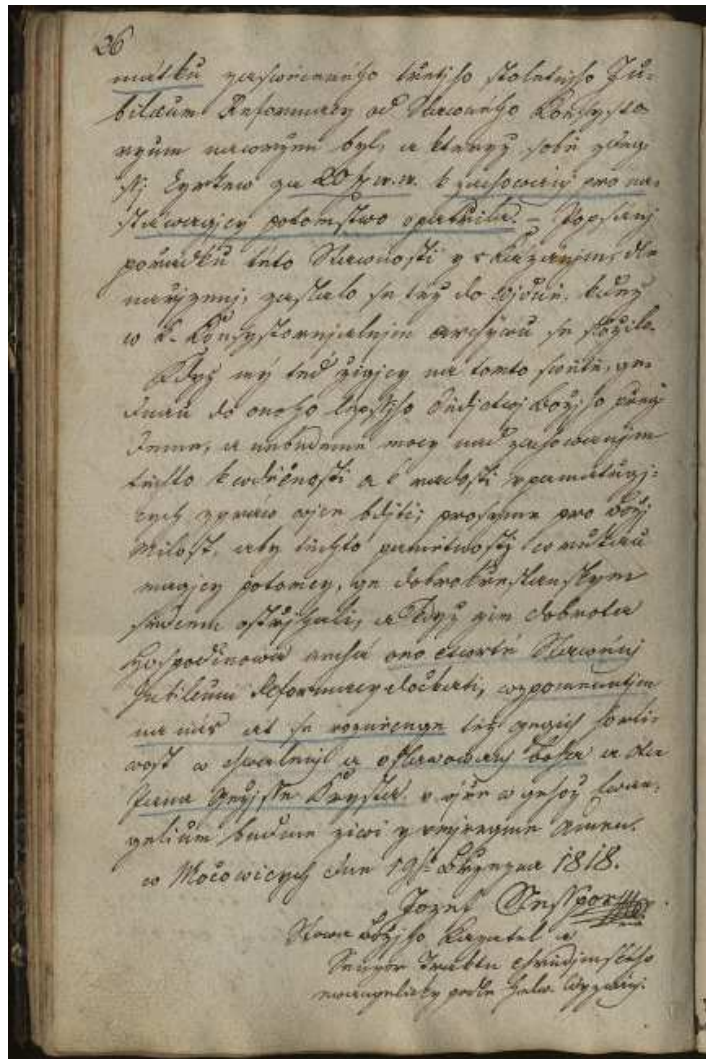
Zde přemnoho práce bylo, však nejmrzutější nedostatek ten byl, že nuzné a nezdravé obydlí měl kazatel, Dům fary byl totiž jeden díl modlitebnice z strany zahrádky, skrze co v nebezpečném položení byl vždycky i dům Páně, neb z jedné strany farou, z druhé strany starou myslivárnou byl sevřen, a mezi Dvěma komíny pádu ohně vystaven. Aby se největšímu zlému odpomohlo, složil kazatel písemnou žádost na panujícího knížete pana Karla z Auersperků a Pán Bůh tak ráčil jeho srdce k zdejší církvi naklonit, že jinou myslivárnou pod dekretem daroval, kterýž to Dekret /5.7.1816/ v církevní truhle šetrně se zachovává. Tou radostnou případností hnutí jsouce oudové zdejšího sboru činili přípravy k položení základu a k vystavení nové fary, což se také stalo 1816 roků z jara, když se začala stavět a tohotěž roku 22. listopadu se do ní kazatel přestěhoval, ne bez obávání se, že zdraví nebezpečná bude, neb se i v mrazích dodělávala, a veskrz syrová byla. Vystavení toho farného domu velikých snažností potřebovala, ty se také ukázaly, a nevystydla vroucnost k věcem Božím audů církve, žádnými těžkostmi se nenechala poraziti. Ukázalo se, že jsou posavadnové věci Páně vzdělávající jakž v Skutcích apoštolských 36,37

Jakkoli tak přetěžké bylo toto podniknutí než se farní dům vystavěl, nicméně k dobrému církve boží směřující snažnost její údů skrze to nebyla vyvážena, nýbrž nastávajícího 1817 roku k slušnějšímu opravení a spořádání Domu Páně se přikročilo, hned na jaře toho roku, ona zděná příčka, kteráž dům farní od domu modlitebního dělila se vyházela, na její místo menší kruchta se položila, několik řádů Stolic, jichž až potud málo bylo se přidělalo a pořádně rozložilo, ony nové dveře v čele a okna při nové kruchtě i na ní,

potem 3 se otevřela tak, že chrám Páně, jakkoli posavad mnoho obnovení potřebuje v jiném způsobu byl viděn. Toho též roku na podzim v měsíci říjnu, příležitosti svčení třetíhosvátku Reformace, o čemž níže obšírněji se jednati bude, byl stůl Páně, kruchty a kazatelna obnoveny a Dům Páně zvenčí srovnán a obílen. –Vše toto, mimo jiných k farnému domu patřících menších příležitostí a potřebností znamenitého nákladu potřebovalo, o čemž aby naše potomstvo také vědomost mělo a v podobných okoličnostech k takovým podnikáním laskavé náklonnosti nabylo, jakož ta aby skutečná snažnost nynějších údů církve nastávajícího věku známá byla, usadilo a vidělo se, věci ne veskrz obytném býti, jména údů a při nich také jejich skutečné přispění v tomto těžkém podnikání poznamenati, a pro paměť zachovati.

Josef Nešpor
(konec zápisu druhého autora)

Pavel Nešpor, syn a nástupce předešlého, narodil se v Dvakačovicích u Chrudimi 4. června 1814. Své první vychování přijal v domě otcovském. Po odstěhování se s rodiči do pruského Slezska dán byl do Vratislavi na studia, pobyv tam 2 léta na gymnásium Tridericiánum. Po navrácení se s rodiči do Čech studoval sem gymnásium v Německém Brodě pod řeholí Premonstrátu Žihuských, odebrav se po 6 letech odtud na vysoké školy pražské k slyšení studií filosofických. Skončiv jich dlouholetý běh, šel jsem poslouchat bohosloví do Vídně na c.k. protestant. fakultu. Když v 3. roku se nacházej, obdržel sem od církve Páně močovické r. 1838 povolání za duchovního pastýře. Toto přijav a po složení examino candidatici od c.k. konsistorní rady a superintendenta H.V.V.D. pána Bohumíra Franze ve Vídni na Boží vstoupení r. 1838 na úřad kazatelský byv posvěcen, odebral sem se do své otčiny a do církve mě svěřeni bez prodlení, kdež se na Boží hod svatodušní své nástupní kázání držel a s posavadním administrátorem církve d.c.h. panem Janem Chlumským večerí Páně poprvé vysluhoval. S vůlí upřímnou, s srdcem vroucím pro rozšiřování Království Kristova předsevzetími naplněným nastoupil sem svůj úřad.

Rok 1851

Není tuto od místa zmíniti se zevrubněji o tom, co již po delší čas mysle údů církevním zaměstnává. Týká se to totiž chrámu Páně. Církev upravila stavení toto, které nejdříve fabrikou na předení bavlny, později panskou sejkou bylo, všemožně k nynějšímu cíli chrámovému, více se z něho učinit nedá a také by všeliký náklad zbytečný byl. Co den určitější se nahlíží, že stavení toto, které hned v svém dřívějším způsobu skrze dvojnásobný pád ohně mnoho utrpělo, v své nynější schátralosti dlouho nevydrží an jeho staré zdi jsou jen na hlínu stavěné, na všech stranách pukají. Ba ono se již přežilo, a potřebám svého důstojného určení, a dneška nynějšího nemůže. Ani varhany se v něm pro nízkost stropu a vetchost zdí postavit nemohou, nad to stojí zastrčený za vsí, mezi zdmi zahradními na polo zbořenými, což vše takového stavení nedůstojné jest, ovšem ještě jiné zlé se sebou nese...Tyto pořád křiklavější vady a nepořádky ukládají to údům církve za svatou povinnost, na vystavení nového chrámu Páně pomýšleti, to tom více, an mnozí příkladové jiných evangelických církví v Čechách a na Moravě k tomu nutí, které staré své chrámy boříce, nové staví. Jenže se tu především ta namítá otázka: kde by se nový ten chrám stavěl měl. Na starém tak nepřislušném místě stavět jej, není ani pomýšlení. Vystavět ho o kus dál na obci? To je podobně nepřihodné místo. Neb mezi několika bídými domkami, a k tomu za vsí, jakoby evangelický kostel místa uprostřed vsi ani hoden nebyl....

Těmito místními okolnostni nuceni, poznávají údové církve vždy světleji, že by nový chrám P. nejpříhodnější stál v městě Čáslavi, a to sice ještě z těch důvodů, že tam v poměru ke všem přifařeným obcím nejvíce evangelických rodin a duší jest, že Čáslav vlastně v samém prostředku církve leží, že s tou polohou a sbíhající se tam silnice, hojně navštěvování chrámu

Páně...Budoucnost však ukáže jak dalece tento úmysl církve v skutečnosti uveden bude.

Rok 1852

Duchovní pastýřv Močovicích Zhotovil žádost 20. února 1852 k výboru města Čáslavi, v níž se po uvedení příčin, v předešlého roku zápiskách podotknutých a o přenesení chrámu P. do Čáslavi radících o vykázání nějakého příhodného stavebního místa prosí....Sotva se však o tomto kroku pověst po městě roznesla, začali se ihned protivníci punktovat. Návodem čáslavského děkana Pečenky byla od domu k domu petice ku podpisu roznášena, v níž se žádalo, aby výbor stavení evangelického kostela v městě nepovolil. Asi 150 podpisů, však jen z té nejnižší třídy měšťanstva ...sehnalo se. Z vyšší a majetnější třídy měšťanstva nepodepsal nikdo, nýbrž skoro napořád každý k našemu předsevzetí přichylnost stále osvědčoval. Vidouc církev tento neblahý spor a drže se pevně té zásady, že se nikam mocí vtírat nechce, nýbrž lásku všechněm vstříc nesouc, sama také v lásce přijata být, sobě přeje, vzala svou žádanou žádost zpět. Jelikož od svého úmyslu nikoliv neupustila, nýbrž cestou zákonitou vyvedení jeho se zasadit sobě se umínila.

Rok 1853

...Duchovní pastýř 2. neděli adventní 1852 po kázání horlivě k hojně shromáždění církvi probuzení držel, aby se za příkladem starých svých předků odhodlala, nový chrám P. v Čáslavi stavěti, aby nelitoval nákladů na svatyni Nejvyššího, an beztoho posud ještě žádnou nestavěla....

Hned po službách Božích měla se církev sejít, a usnést se, mnoho-li prozatím k.p. kolikero roční salarium, složit se uvolila, by především nějaké příhodné místo v městě: dům poté zahrada – se zakoupilo, na němž by se budoucně chrám P. vystavěl. Veliká většina církve byla na tom svolná a k tomu podnikání hotová. Než bohužel! Mnozí byli předce proto tomu, jmenovitě Močovičtí a západní strana církve, též i někteří Potěžští a Bousovští....Na to duchovní v příští neděli zevrubným rozebíráním a vyvracením všech činěných námitek ... slova duchovního nalezla uznání. ...Zhotovil žádost na c.k. Námistnictví do Prahy, by stavení chrámu v Čáslavi a vůbec přenešení pastorátu tam povoleno bylo..../v německém jazyce/...Žádost ta byla po celé církvi ku podpisu poslána. Žádost žádala se k podkrajskému tehdy úřadu do K.Hory. Následkem toho vyšla stavební komise do Močovic....uznání komise této vypadlo v ten smysl, že stavení to velmi schátralé a pro církev malé jest. Na to zaslána žádost z podkraj. úřadu k katolickému vikáři do Potěh by z ohledu předsevzetí našeho své dobrozdání dal. Ten ale nenechal v celé žádosti ani jediný důvod za platný, by každé slovo za liché vyhlásil, jakož takové všelikým podskokem vyvracel usiluje J.Denunciace při tom užít neštítíl se. Vládu na to zvlášť pozornou čině, že všeliké bouřlivé hnutí r. 1848 z měst pocházelo, proto aby nepovolovala protestantům v městech se usazovat. Ovšem chrámy své stavit,

že s nimi indiferentismus v náboženství se tam zakoření....Dne 10. 1854 přišel od presidium c.k. krajské vlády v Pardubicích výnos že ona žádost močovického duchovního pastýře o přenesení kostela a pastorátu do Čáslavi podporovat se nevidí, že se jemu ale cesta nikoliv nezamezuje, žádost tu přímo na c.k. Náměstnictví zaslat. Věc dále hnáti, nevidělo se duchovnímu pastýři radno an především nesvornost církve tomu překážela.

Rok 1855

Tohoto roku byla také , poněvadž stará již velmi schátrala, z gruntu nová zeď stavěná vůkol hřbitova evangelického v Drobovicích, založeného r. 1783... Nechal se vyhotovit stavitelnému mistrovi plán Do zimy byla zeď hotova, omítnutá a břidlicemi pokryta.Podotknouti tuto potřebí pro budoucí návěští a upamatování, že obec Drobovická – většinou katolická – chtěla z toho hřbitova evangelického na obecní půdě tam stojícího nájemní plat od církve. Poněvadž , ale Drobovičtí katolíci do Potěch se pochovávají a ten hřbitov v Potěhách též na obecním gruntě a polovička sousedů Potěžských evangelíků jest, tehdy ponavrhnul duchovní pastýř, aby Potěžští evangelíci zase na Drobovských katolických nájemní plat za jejich se pochovávání na Potěhský hřbitov, jakožto z obecní půdy, nápodobně žádali. Načež Drobovští katolíci utichli a od svých požadavků upustili.

Rok 1856

Toho roku přišel na duchovního pastýře od administrátora superintendenta České h.v. dotaz: Proč Močovická církev, anto škola základem jest všelikého života a zdaru každé církvetaké o založení vlastní školy nezasazuje? Duchovní se vyjádřil, že hned za předešlého duchovního pastýře, na začátku 3. desetiletí tohoto věku, o založení zvláštní školy tuto jednalo se jest, že ale od provedení tohoto úmyslu, jednak pro vzniklý všeobecný odpor katolického kněžstva, jednak pro zlomyslnost a zášťi tehdejšího Vrchního panství Žlebského Krajbiga, upustit se muselo. ... Močoviští evangeličtí gruntovníci, jakžkoli celá církev zaručiti se měla, zejména písemně vázat chtěl, že statky své do hypotéky dát musejí, k tomu cíli, aby existence, jak projektované školy tak školního učitele pojištěna byla. Nyní však, poněvadž církev přednější potřebu, totiž stavení kostela, ať již v Močovicích neb v Čáslavi, nahlíží, nemůže být o zakládání školy ani zmínky.

Rok 1857

V 2. neděli po velikonoci byl nově jmenovaný p. superintendent Filipi v Čerwy/??/ skrze p. Consistor. Radu Franze a p. superintendenta moravského z Nagyí slavně instalován, při kteréž slavnosti byl sem též já, duchovní pastýř močovický přítomen.

Rok 1858

Jak na straně 89 poznamenáno, byl v r. 1840 v Bousovni nový evang. hřbitov založen a vystaven. Poněvadž se pro urovnání tohoto místa mnoho navážky činit muselo, tedy vystavení kolem hřbitova zdě, nemajíce tvrdého gruntu, v krátkém čase na všech stránkách se rozpučávaly, a jsouce jen z opuky vyzdění, rozsejpalý se. Pročež musela hradba hřbitova cele nová podniknutí býti. O to se také nynější bratr starší v Bousovni Matěj Volenec s mnohou horlivostí zasadil. Členové pak čtyřletým saláriem přispívali.

Rok 1859

Poněvadž zeď u zdejšího /Močovického/ hřbitova, .1783, z větší částky z polního kamene jsou postavená, od toho času již zchátralaa co nejhoršího hřbitov sám v sobě pro počet pohřbívajících se sem těl, příliš malý byl, tak že zvlášť v zhoubných, zhusta po sobě nastávajících nemocech /choleře, hlavniče/, 4-3 léta pohřbená těla zas vykopána býti musela: tak se neodbytnou potřebou být dokazovalo, aby hřbitov nejen novou slušnější hradbou obehnan, nýbrž i rozšířen byl.

.....Stavba se podnikla v tom způsobu, že údové církve P. do Močovic se pohřbívající a potah mající, každý jeden den kámen vozili, dále majetný i nemajetný celým ročním na něho vypadajícím salárium, a k tomu ještě třetinu přispívali, tak že se dohromady vybralo 231 zl:32 Kr a následovně vynaloženo bylo22. ledna 1860... znovu slavně posvěcen, při dosti příznivém počasí a u přítomnosti i vřelé oučastnosti velikého shromáždění evangel. i katol. lidu.

Poněvadž dle výnosu c.k. ministerstva od : 30. ledna 1849 evangeličtí duchovní matriky od této doby samostatně vést oprávněni jsou a nepotřebují duplikáty jednotlivých úkonů katolických farářům více odvádět tedy nařídila c.k. evangelická Consistoř hned od 20. června 1857, aby do konce t.r. 1859 opisy matrik, začínající od r. 1849 na Sl. Consistoř k uložení odváděné byly, a budoucně s začátkem každého roku za ten právě minulý se odváděly, což k tomu cíli ustanoveno bylo, aby když by matriky na faře nepředvídaným pádem pohrom utrpěly, z uložených u Sl.Consistoře matrik zase opsané být mohli.

Konečně poznamenati sluší, že dle dekretu c.k. ministerstva 20. prosince 1858 evangeličtí duchovní oprávněni jsou, zváti a psáti si evangeličtí faráři!

Chudému konfirmantovi Jindřichovi z Močovic dáno na oblek ke konfirmaci z pokladnice 3 zl.

Rok 1860

Shromážděná církev o tom / stavba nového chrámu P. v Čáslavi/ v 1. neděli po sv. Trojici rokovala a takřka jednomyslně snesla se na tom, že k tomu bohulibému podniknutí 4leté salárium neb 16 tisíc stříbra odvádět hotova jest. K tomu přičte-li se, co by se za starý chrám i s farou se vším příslušenstvím utržilo, tedy asi 2000 zl. stř. Tak by obnášela základní

stavební jistina asi 20 000 zl., s kterou se ku provedení této obmýšlené stavby chrámu P. a fary v Čáslavi přikročiti mohlo.

Rok 1861

8. dubna 1861 císařský patent, práva evangelíků v Rakousku znamenitě se rozšiřující, a jejich v mnohém ohledu rovnoprávnost s katolickou církví zajišťující. Načež dne 9. dubna prozatimné nařízení státního ministerstva v vnitřního zřízení církve evangelické vyšlo, jimž presbyteriální soustava jí udělena byla. Po nemnohém čase tj. v 3 neděli po sv. Trojici nebo-li 16. června bylo širší zastupitelstvo církve čili representanti na počet 58/60/, z těch pak presbyteri čili starší církve v počtu 25/ vlastně mělo být jen 20/ po zákonu, totiž neveřejným hlasováním zvoleni. Kurátor Matěj Vančura z Kalabousku a počet vedoucí Jan Brych z Močovic, jakož i většina presbyterů zastali ji starší, jak to protokol vykazuje.

S 8. dubnem spadly konečně ty pouta, které zdejší církev u vyvedení jejího dlouholetého úmyslu stran stavby jejího chrámu P. v Čáslavi skličovaly...Svolal místní farář posavadní starší na neděli 28. dubna k valné hromadě...Veliká většina starších a údů církve Páně, 1400 duší zastupujících vyslovila se odhodlaně pro stavbu kostela a fary v Čáslavi, jakož o přemístění farního úřadu tamtéž....Téhož dne podepsaná a zanešená byla k slavnému c.k. náměstnictví do Prahy žádost církve zdejší o povolení stavby. 28.4.1861 se církevní zastupitelstvo usneslo vybírati 40násobný roční salár ve 4 letech a svážeti materiál zdarma.

...Dne 23. června 1861 vyneseno bylo od c.k. náměstnictví o usrozumění s c.k. evang. Nejvyšší církevní radou rozsudek ...schvalující., ale širšímu zastupitelstvu církve ...se vložilo, aby se ...veřejným totiž hlasováním, skore „ano“neb/ne“ vyjádřilo. K tomu cíli byla valná hromada zastupitelstva církve a dne 25. srpna 1861 do chrámu P. svolána. Z 58 zastupitelů bylo 51 přítomných, z těch hlasovalo 44 ano pro Čáslav a 7 ne ...19. prosince 1861 definitivní stvrzení těchto církevních usnešení vydáno bylo.

Rok 1863

Hlavně však směřovala péče církve k tomu, aby co možná nejdříve příhodné stavení místo pro kostel zakoupeno bylo. Myslilo se především na dům č. 158 uprostřed samého města ležící....však majitelka jeho přání církve jí projevené, zhoła odmrštila...Ze všech stran se na nás doléhalo, abychom se stavebním místem vykážali, a nám nebylo lze ničeho se dopídit...Později se nám sama /majitelka domu č. 158/ prodejem jeho nabídlo. Dne 5. února 1863 byl tento dům od faráře P.N. s bývalým horlivým starším Čáslovským Václavem Vančurou – hojecím kovářem, co stavební místo pro kostel, za 12 000 zl. Od p. Anny Zvanetti plnoplatně koupen....

Dne 1. listopadu začalo se s bouráním na stavebním místě a 6ti nedělích bylo vše zbouráno a urovnáno...Spolu se nechal nový, dle polohy

stavebního místa přiměřenější nákres budoucího kostela od znamenitého stavitele Frant. Šmorance v Slatiňanech u Chrudimi zhotovit.

Rok 1864

Již v dubnu, jakmile tomu povětrnosti dovolila začaly se základy chrámové 2 1/2sáhu hluboké a 1 1/2 sáhu široké kopat. Svatá horlivost probuzovala všech dnů církve k neúnavné přičinlivosti. Ve 14 dnech byly základy vykopány a dne 10. května byl nejspodnější, první základní kámen totiž pod věží položen....asi 1 1/2 kubické stopy objemu mající pískovitý tvrdý kámen, který duchovní správce ve jménu Božím třikrátými na něj kladivem ...udeřením posvětil. Vlastní však velkolepější slavnost položení základního kamene se konala 14. června ... Úvodní řeč držel konsenior Heřman z Tardy na základě textu: 1.Petra2,5 v Močovicích a pak průvodem do Čáslavi. ...vpravo u vchodu místo základního a spolu památného kamene s slavnostním nápisem:“A ta skála jest Kristus!“....kázání slavnostní, kteréž měl domácí duchovní správce na základě textu: 1Petr 2,6/viz Iz,28,10/...Památní listina...vložit se do skleněného pouzdra, kteréž poklopem pevně uzavřeno a uloženo do dutiny základního kamene, jenž přivalen byl na určité místo / totiž u hlavních dveří chrámových pod věží v pravém rohu u vchodu do chrámu P. zároveň se zemí/...Církev čítá v tomto roce 296 rodin v 57 vesnicích a 1 747 duší.

Presbyterové a zastupitelé církve jsou následující: Jan Brych účetní a Jiří Brych v Močovicích, Jan Čejka v Bratčicích, Jan Louda, Jan Komberec v Tupadlích, Václav Volenec v Zbudovicích, Václav Havelka č. 19, Jan Zajíc č. 26, Jan Havelka č. 6 v Potěhách, Jan Táborský v Hostoulicích, Jan Čuda v Vokřesanči, Matěj Horák č.10 v Zehubech, Václav Horák ve Vrdech, Matěj Táborský ve Vinařích, p. Samuel Jankovský c.k. lesní v Kraskově, Matěj Volenec č.17, Jan Vraný č.13, Václav vraný č.11, Josef Ruml č.29 v Bousovni, Jan Spudil a Václav Komberec v Drobovicích, Matěj Vančura kurátor na Kalabousku, Jan Horák, Jakub Louda, Josef Zmrhal, Václav Huder, Václav Vančura, Jakub Vančura, Josef Kmen, Jakub Komberec, Josef Ruml, Josef Batík a Jan Batík v Čáslavi, Jan Drahokoupil v Souňově, Matěj Smutný na Vodrantech, František Černík na Žakách, Václav Vejborný na Pucheři, Josef Krátký v Oumoníně, Matěj Havelka ve Volšanech, Václav Horák v Zdeslovicích, Josef Kodeš v Dědicích, Václav Rak v Neškaredicích, Josef Říha, Václav Čejka, Josef Procházka u Sv. Jakuba, p. Jan Szalatnay ředitel cukrovarny na nových Dvořích, Václav Kmen a Jan Uher v Třebešicích, Jan Štolba v Chlískovicích, Josef Kruliš v Malešově, Jiří Volenec v Zvěstovicích, Jan Novotný v Hostačově.

Rok 1865

...Hned za času zimního svázely se z K.Hory kvádry na sloupy chrámové...do konce května byly sloupy postavené....ke konci srpna byl chrám sklenut ...do konce října byl chrám P. i vnitřně omítán, věž dohotovena , střechou pokrytá a tato prkny ošalována. Stojí celá stavba

čáslavského chrámu P. do konce roku 1865 dle církevních účtů 23 341 zl. 71 kr.

Rok 1866

...Stavební pokladnice byla ale takměř prázdná...ke kostelu zapotřebí je i fara ...nemohlo se na uhrazení té potřeby ani pomyslit. Tu ale začal se politický obzor znenáhla kaliti a děsná mračna války čím dál tím hrozivěji vystupovat...

Vedle nového kostela v Čáslavi stál starý dům č. 159, jehož majitel p. Matěj Škréta ve vysokém stáří dne 29. dubna t.r. bez dítek náhle zemřel, zanechav po sobě těž věkem sešlou a velice churavou vdovu. Poněvadž válečná katastrofa vždy více se blížila a Čáslavou ustavičně táhnoucí císařské vojsko majitelům domů pro jeho ubytování podomních veliké nesnáze činilo, tedy žádala řečená paní vdova Kateřina Škrétová/roz. Pacelktová, někdejší evangelička a.v./ ubytování takové těžce nesouc, církev Čáslavo-Močovicickou sama od sebe, by od ní ten dům č. 159 za farní dům koupila. Nabídnutí takové nechala jmenovitě na Boží vstoupení totiž dne 10. května církvi činiti. Tato nemajíc ale peněz nemohla se ke koupi....odhodlat. Jinak, ale bylo v radě Boží ustanoveno. Toho samého dne po 2. hodině popolední vypukl ve vsi Močovicích, paličskou rukou jsa založen ve statku od kostela a fary západně ležícím, zhoubný požár....v krátké době kostel i faru zachvátil a v popel obrátil.

Škodacírkví ...byla veliká. Nad to zůstal farář se svou rodinou bez přístřeší, nucen jsa přitulku hledat ve vsi u Fr. Výborného č. 29....kostel i fara byly pojištěny...1 780 zl. Z pojišťovacího ústavu vyplaceno. ... Farář hned druhého dne totiž 11. května t.r nabízený dům ...smluvil ... i s pěknou zahradou a s 2 várečnými podíly...za sumu 4 200 zl. k účelu farního domu koupil. Dne 14. května byla taková smlouva zhotovená a podpisy obou stran ztvrzená...nemeškal farář do Čáslavi přesídliti. Bylo to jmenovitě 18. května.

Dříve však než farář Močovice opustil držel ještě loučící poslední služby Boží na spáleništi bývalého chrámu dle slov Job 5,17-19. Tak se konaly poslední služby Boží na místě tom, kdež se lid Boží po 82 let byl k vzdělání svému shromažďoval. Na předestřenu žádost daroval nynější pán ve Žlebech, jeho jasnost kníže Čeněk Auersperg tuto místnost v ouplnou vlastnost církve evang. reform. Čáslavské. Na to byla držebnost i s pohořelou farou, dvorkem a 2 zahrádkama od církve za 500 zl prodána. Nákras bývalé chrámu Páně a domu farního v Močovicích chová se na památku ve farním archivu v Čáslavi.

Nyní však po shoření chrámu starého nastala otázka, kde by se, jelikož nový chrám ještě dostaven nebyl, služby Boží prozatím konat měly_ Nezbylo jiné rady, než konati je v jednotlivých okrscích církve po domích. Tak se to skutečně až do konce června dělo. Tu však nastalým hlomozením válečným shromáždění tato náhle zastavená být musela, a však ještě z jině důležité příčiny. Byl totiž evang. lid v podezření, že potají s Pruskem drží... Nejvyššího stupně dosáhla zuřivost taková poslední týden v červnu, a

v neděli nato, tj. dne 1. července bylo náměstí čáslavské plné lidu z okolí seběhlého, který se přišel zvědavě dívat na popravu jeho faráře evang.čáslavského- poněvadž prý se u něho tolik psaní našlo, vinu jeho špehounství na jisto dokazujících. Však ten, kterýž zachovati měl Daniele ve lví jámě, schránil také život nehodného sluhy svého a rodiny jeho. Anť jím ani vlas nebyl zkřiven, ač od několika fanatiků jíž celá banda najatá byla k rozboření nového chrámu Páně a fary, jakož i k zahlazení faráře a rodiny jeho. ...Dne 6. července vtrhly první pruské stráže- modří??? Do Čáslavi, nabravše potravy...odtáhly. Dne 7. července, v sobotu oddíl prusk.generála Hervartha: 3 000 mužů silný, ubytovav se po domech. Evang. farář dostal do bytu 2 pruské důstojníky a dva sloužící. Dne 8. č. ráno odešli. Avšak ten samý den od rána táhlo pruské vojsko v nekonečných řadách Čáslavou. Okolo poledního se 5 000 mužů a 800 koní na náměstí zastavilo, a ti zde zůstali bytem až do 3. dne. Evang. farář dostal ještě ten den do bytu 21 mužů sprostých, polního kazatele p. Dra Kottiazyera a auditora Dra Spurncgla z Dusseldorfa a k tomu ještě 4 koně. Po čas této války bylo celkem 34 mužů spolu 8 koní na evang. faře ubytováno, které farář bez náhrady stravovat musel. Dne 11. července do Čáslavi rozkazem od prusk. Generála Prudzimského v Pardubicích posádkou ležícího, jímž se nesmírná revizice na město Čáslav uvalila, která by na mizinu jej byla přivedla. Evang. farář ještě s dvěma pány byl co deputace k řečenému generálovi do Pardubic vyslán, byv o zmírnění těch krutých dávek prosili. S pomocí Boží byl mír uzavřen. Vojska pruská začala se pomalu vracet domů. Nicméně trval ještě válečný hlomoz až do konce srpna. Jakmile se ale pořádek a pokoj zase navracet začínaly, najal se zahradní sál na Kutnohorském předměstí v hostinci u Bílé růže, kde s začátkem srpna shromáždění církve k službám Božím odbývána byla.

V srpnu začalo se v stavbě chrámu Páně pokračovat /pan ,Samuel Jankovský,c.k. lesní v Kraskově 1 000 zl na zrychlení stavby zapůjčil/. V třetí neděli adventní 1866 Všemohoucí Pán církve té milosti se nám dožití popřál, že jsme – ovšem prozatímně - do bran našeho nového chrámu Páně vešli. Veliký to den byl vzešel pro Čáslav. Po 246 létech zazněly zase evangelické služby Boží v lůnu jejím /kázání 1.Jna7,12/. Den slavnosti otevření chrámu Páně byl bouřlivý, mrazivý a sněžný.

Rok 1867

V stavbě chámu Páně učinili se zase o krok dále. Byl totiž na celém pozemí opukovou dlažbou, u Třemošnice zhotovenou vydlážděn, stolice v něm jak na kruchtách, tak i dole postavené a znatírané, všechny hlavní i postraní vchody ...dveřmi zuzavírané...před dveřmi venkovskými kamenné schody ustavené. Veškerá stavba kostela vyžadovala až po tu dobu 35 607 zl. ..církve Páně farářovi.....postoupila k osobnému užívání, po čas jeho v církvi urřadování užitek z 5 várečných podílů na kostele a faře založených, a 100 zl ročně obnášejících....a trávu a ovoce na náspech církveních ke kostelu patřících.

Toho roku byla také v přífašené sem obci Bousově evang. škola povolená a zřízená. První učitel zvolen p. Frant. Štolc z Třebohostic.

Rok 1868

Chrám P. byl toho roku ve všech rozměrech dostaven. Uvnitř jeho scházely však ty nejzvláštnější potřeby, totiž kazatelna, stůl P. a křtitelnice, neméně varhany a zvony. Postavení kazatelny svěřeno p. Petrovi Buškovi, knížecímu /Rohan/ řezbáři v Sichrově, člověku to způsobnému, však nespolehlivému a marnotratnému, s nímž církev mnoho oplétání měla. Zřízení varhan odevzdáno p. Jos. Predigerovi v Albrechtsdorfu u Liberce. K ulití tří zvonů přijato od církve nabídnutí, podané od p. Jos. Hilzera, litci v Jihlavě...od Gust. Ad. Spolku v Krefeldu v Prusk. Dorynsku...dva krásné, stříbrné...nápisy opatřené uvnitř vyzlacené kalichy k Večeři Páně.

Nadevšecko ale památku na to zachovávatí potřeby, že toho roku bylo povoleno zřízení a otevření evang. reform. Školy v Čáslavi...byla školní učirna umístěna v zvláštním pokoji ve faře. První učitel p. Karel Utíkal /z prusk.Slezka/ dostal se sem z Lysé nad Labem.

Zřizujícímu se v Čáslavi evang. semináři dostal se do Čáslavské záložny dar 70 zl.

Rok 1869

Chrám Páně byl již dostaven, i vnitřní dřív udané potřeby se do něho dovávaly,..aby prozatímné již 3tí rok v něm trvající konání služeb Božích přestalo a vznešenému svému cíli slavnostně odevzdán byl...ještě to okolnost, že rok 1869 dopadala 500letá památka narození...Mistra Jana Husa /6.července/. Dne 10. června byly zvony v Jihlavě ulité do Čáslavi dovezené. Největší z nich 1546 liber těžký – císařský- má nápis „ke cti a chvále Boží, a na počest dárců J.C.K.Mti Františka Josefa I. a Alžběty ulit.

„Boha se bojte,Krále v uctivosti mějte! 1.Petr 2,17

D. 14. III. 1864 tento chrám P. slavnostně založen,

d. 6. VII. 1869 o 500 narozeninách M J Husa posvěcen.“

Prostřední zvon: 833 liber těžký má následující nápis:

„Milostivou pomocí Boží, obětavostí církve P.Močov-Čáslavská, podporou Gustav.-Adolf. Spolku, p. A.ryt. z Scholleru, Sam. Jankovskýho a.j.v. toho svatyně zbudována

„Hlas volajícího: Připravte cestu Páně!“ Iz 40,3

„Ježíš Kristus včera i dnes i navěky tentýž“Žid 13,8

Třetí zvon: 407 liber těžký má následující nápis:

Za ouřadování evang.ref.far. Pav. Nešpora, kurát. M. Vančury na Kalabousku a účet. Církv. J. Brycha z Močovic

„To jest to vítězství, kteréž přemáhá svět, víra naše“ 1.Jan5,4

Dne 16. června byly zvony na věž vytaženy.

Hned na začátku dubna na 2 vozích byly sem dopraveny varhany. Dne 1. července rozesláno tiskem českoněmecké pozvání ke všem evang. sborům obojího vyznání v Čechách a na Moravě aby ...se oučastnily

slavnosti naší. Nejvíce /hostů/ přijíždělo od nejbližší stanice železniční z Kolína, používající potahů--k večeru dorazili oba důstojní p.p. superintendenti, Český J. Veselý a Moravský F. Beneš.

V půl 9té shromáždilo se veškeré duchovenstvo – totiž 41 reformovaných, 4 luteránští, 1 ochranovský, 1 anglikánský duchovní i s jinými slavnostními hosty v hlavní síni městské radnice. Měšťanstva Dr. Jablonský v čele městské rady uvítal hosty. Na to ubíral se průvod na náměstí. /Katolické městské učitelstvo dostalo od Hradecké konsistoře záповěď účastniti se slavnosti/. Prostranné náměstí lidem bylo přeplněné. Počítáno okolo 25 000 lidu, mezi nimi 10 000 evangelíků. Průvod potom došel až k chrámu Páně, kterýž byl slavnostně otevřen a vysvěcen.

Pro možnou potřebu stůjtež tuto poznamenané stavební rozměry chrámu Páně. Délka jeho obnáší“ 20°2′, šířka „ 10°2′, v šířce : 9°2′, výška až do vrcholu klenutí“ 7°4′. Oken 22 horních a 14 spodních. Sloh stavby: Byzantinsko- románský.

Veškerý náklad na stavbu chrámu P. vynaložený obnáší dle účtu v r. 1868 40 888 zl 84 ½ kr., nepočítaje do toho povoz staviva, jenž dle závazku konal se zdarma od údů církve. Nad to ještě zaplaceno za místo stavební 12 000 zl. Mimo stojí zvony 3 000zl. A též varhany 3 000zl.

Největší dárci:

- Gustav-Adolfský spolek – Hlavní dar lásky 9722 zlatých
- Císař František Josef I. 1000 zlatých
- Alexandr z Schöller 1000 zlatých
- 47 166 zlatých sehnal sbor

Rok 1871

Posavadní učitel p. Karel Utíkal složil dne 6. srpna svůj učitelský úřad na zdejší farní škole, jež konal s mnohým stýskáním, poněvadž mu úřad církve, jmenovitě západní strana církve, povinný plat odvádět nedbali, zůstavše jemu přes 130 zl. dlužni. Týž převzal úřad ředitele zakládajícího se tím časem v Čáslavi reform. učitelského semináře. Na místě něho byl d. 6. srpna 1871 za učitele na zdejší farní škole p. Čeněk Váša, ref. učitel v Nosislavi na Moravě rodem z Bílého Podola u Semtěše.

Rok 1873

Připamatovati tuto ještě sluší, že předešlého roku 1872 d. 11. ledna byl v Čáslavi evang. reform. učitelský seminář pro Čechy a Moravu slavností církevní úředně otevřen.

Rok 1874

Posavadní učitel na čáslavské evang. škole p. Čeněk Váša nucen byl pro nedbalost v odvádění jemu jeho mzdy strany církevních údů školu zdejší opustit a odebral se odsud do Krábčic. Na jeho místo byl d. 14. června 1874 povolán Jan Kořen, právě vyšlý chovanec zdejšího ref. Semináře, a sice co církevní učitel, od celé církve zvolený a placený. Pojištěn mu od celé církve

plat tentýž, co farářův obnášel, totiž 400 zl. na jednotlivé údy dle přísných daní repartovaný.

Rok 1875

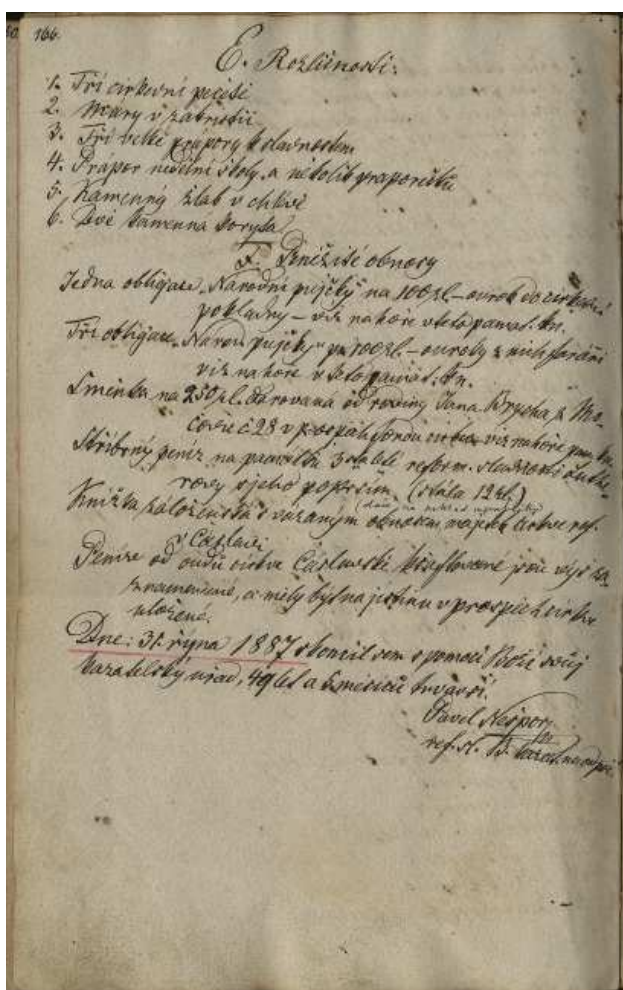
Církevní učitel J. Kořen zvolen za učitele do seminářské přípravy. Za nového církevního učitele byl d. 5. září 1875 od představenstva církve zvolen p. Václav Vančura z Kalabousku, bývalý chovanec časlav. ref. semináře.

Rok 1876

Listina č. 37 Josef Procházka, rolník od Sv. Jakuba č. 27 daroval na památku své zemřelé manželky Anny „harmonium“ v ceně 120 zl k cvičení chrámového zpěvu.

Dne 31. října 1887 skončil sem s pomocí Boží svůj kazatelský úřad, 49 let a 5 měsíců trvavší

Pavel Nešpor
Ref.sl. B. kazat. na odpoč.
(konec zápisu třetího autora)

Zápisy do pamětní knihy doplňujeme podle protokolů sepsaných o schůzích staršovstva zastupitelstva evag. ref. sboru čáslavského a podle našich pamětí za dobu od r. 1877 až do února 28. roku 1926

Rok 1877

po odchodu církevního učitele Václava Vančury na evang. školu do Čermné u Lanškrouna 31. srpna 1877, zvolen církevním učitelem Pavel Zajíček z Dolních Štěpanic dne 23. září 1877. /autor pokračování pamětní knihy až do r. 1926/

Rok 1887

Dne 24. červan 1887 zvolen byl farářem Ferdinand Císař k Klobouk na Moravě. Obdržel 147 hlasů a dosavadní vikář Josef Nešpor 61 hlasů. Ferdinand Císař volbu nepřijal.

Farář Pavel Nešpor, který si přál, aby zvolen byl jeho syn Josef Nešpor vzdal se administrace sboru a jeho syn povinností vikáře a přijal místo vikáře ve Velimi u seniora Justuse Szalatnaye.

Administrátorem sboru jmenován farář Jan Pelíšek ze Semtěše. Vypsána nová volba, při které zvolen 6. ledna 1888 František Kozák, farář z Velké Lhoty na Moravě 127 hlasy.

Instalace vykonána 13. května 1888.

1890 Dne 24. dubna 1890 zvolen vikářem kand. Antonín Svododa

1891 Dne 4. červan 1891 stal se osobním vikářem f. Frant. Rozbořil.

1894 Následkem nemoci f. Frant. Kozáka zvolen byl dne 11. března 1894 osobním vikářem Ladislav Juren.

1896 Dne 12. srpna 1896 podal stavitel Frant. Skřivánek zprávu, že trhliny na klenbě kostela nejsou nebezpečné. Dne 8. září zvolen byl vikářem Frant. Žilka.

1898 Zavedeno topení v kostele firmou první českomoravská strojírna v Praze za cenu 1 275 zl

1899 Dne 21. července 1899 povolán za osobního vikáře kand. Jaromír Stehlík z Nebužele

1900 Roku 1900 změněna rakouská měna zlatová na měnu korunovou

1901 dne 7. června 1901 byl za vikáře ustanoven Oskar z Nagy

1902 Dne 20. července 1902 povolán na výpomoc faráři kand. Fleischler z Libiše

1903 Dne 21. června 1903 povolán k zastupování faráře kond. Theol J Řepa z Miskovic

Dne 2. srpna 1903 protestováno našim presbyterstvem proti Národním Listům pro útoky na české evangelíky a dne 20. září 1903, protože s protestem nesouhlasil, vzdal se Frant. Výborný k Krchleb povinnosti kurátora našeho sboru, kterou zastával od roku 1879. Místo něho zvolen Václav Havelka z Ronova n/D

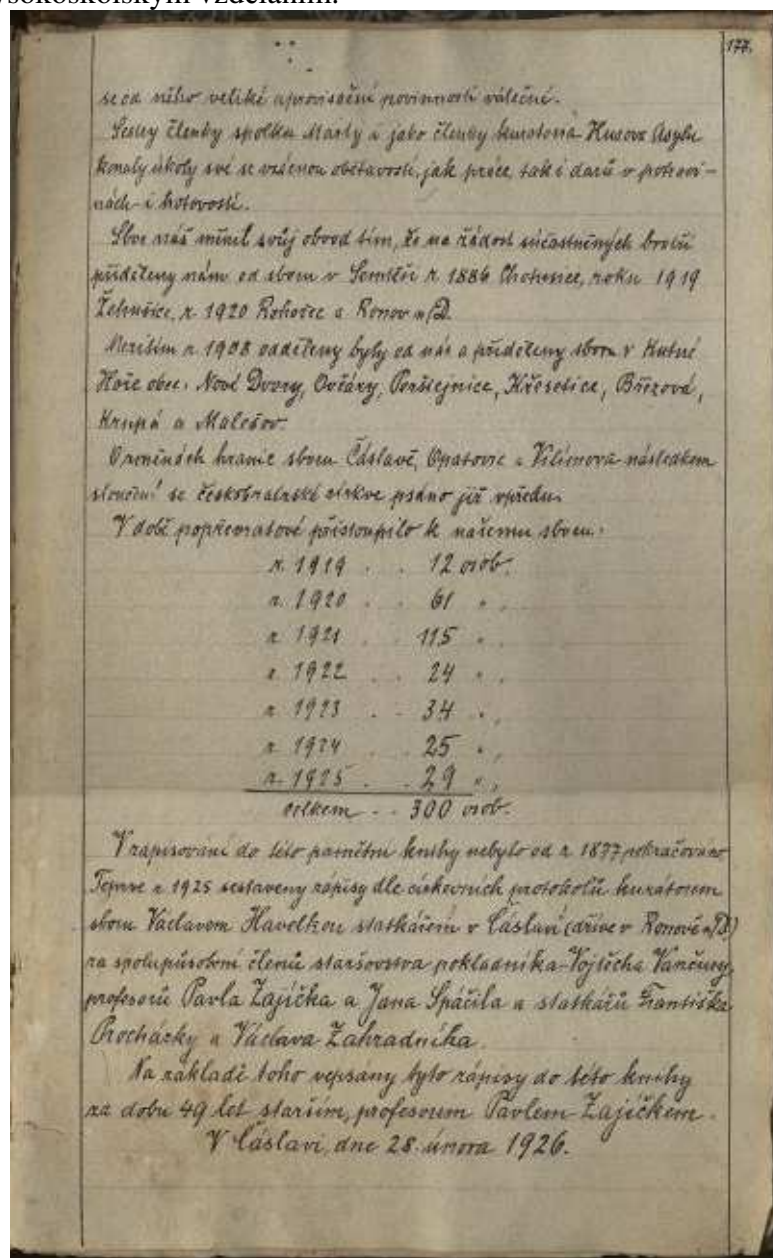
1904 Dne 20. prosince 1904 zemřel ředitel semináře Josef Jerie

-
- 1908 Dne 19. listopadu 1908 vzato na vědomí přefaření obcí Nové Dvory, Ovčáry, Perštejtec, Křesetice, Březová a Krupá ke Kutné Hoře.
- 1910 Dne 29. června 1910 odevzdána byla nová seminární budova svému používání. Město Čáslav přispělo na stavbu 10 000k. Evangelická vrchní církevní rada ve Vídni oznámila, že podomní sbírka tohoto roku na prospěch stavby semináře, vynesla v českomoravských sborech 24 831k 53 hal, přičemž sám jediný sbor čáslavský dal polovici celého obnosu.
- 1913 V roce 1913 založen farářem Fr. Kozákem sirotčinec Husův Asyl.
- 1914 Dne 26. července 1914 vypukla světová válka, která hluboce zasáhla do života lidstva. V našem sboru bylo okolo 100 údů ve zbrani.
- 1915 Dne 25. února 1915 koupen dům č. 405 v Rybenské ul, od manželů Václava a Otilie Ptáčkových za 27 000 Kč pro sirotčinec Husův Asyl v Čáslavi.
- 1916 Roku 1916 zvolen seniorátním kurátorem Václav Havelka, kurátor našeho sboru, po smrti Václava Loudy z Horních Bučic.
Dne 16. června 1916 zemřel senior Jan Pelíšek v Semtěši a toho roku zemřel též císař František Josef I. /dne 21. listopadu/
K válečným účelům byly nám odebrány 2 zvony za cenu 2 740 k.
- 1918 Po pětileté světové válce spojen národ československý a dosáhl svobody dne 28. října 1918 za presidenta republiky Tomáše G. Masaryka .Dne 10. prosince 1918 zemřel bývalý kurátor sboru Frant. Výborný, nájemce dvora v Krchlebech. Byl kurátorem od 27. dubna 1879 do 23. září 1903
Všeobecný církevní sněm v Praze dne 17. a 18. prosince 1918 uskutečnil sjednocení církví do té doby helvétského a augsburgského vyznání v jednu církev česko-bratrskou evangelickou.
Následkem toho stanoveno nové ohraničení našich sborů mezi Čáslaví, Opatovicemi a Vilímovem.
- 1919 Žehušice přifařeny do Čáslavě 1919, Rohožec a Ronov n/D 1920
- 1920 Dne 21. února 1920 zemřel Václav Ptáček, ředitel česko-bratrského ústavu učitelského v Čáslavi a dlouholetý člen presbyterstva.
Cena koruny poválečné /Kč/ jest sedmkrát nižší, než byla před válkou. V roce 1920 založena v Čáslavi církev Československá. Zmocnila se filiálního kostela římsko-katolického u Alžběty na kutnohorském předměstí. Když politické úřady tlakem klerikální strany vymáhaly vrácení kostela u Alžběty církvi římské a československý sbor se ocitl ve veliké tísní, tehdy na žádost její naše církev ochotně se nabídla k propůjčení svého chrámu k bohoslužbě československé církvi až do vybudování vlastního sboru.
- 1922 dne 30. června 1922 zanikla pro nedostatek hmotných prostředků česko-bratrská evangelická škola v Bousově /trvala 55 let/.
Téhož roku 31/12 1922 zanikla i česko-bratrská evangelická a spolucvičná škola v Čáslavi převzetím ji spolu s učitelským ústavem do správy státní! /škola trvala 53 let/-

- Dne 11. září 1921 postavena na poli na Stímadlech u silnice pod okresní nemocnicí pamětní kříž dubový jako pomník mučedníka Matouše Ulického evang. kaplana čáslavského.
- 1923 Dne 1. ledna 1923 postátněn byl českobratský evangelický učitelský ústav /seminář/. Budovy s celým zařízením i pomůckami učebními byly státní – republiky československé- pronajaty za 23 000 Kč ročně. Dne 4. února 1923 usneslo se zastupitelstvo, že farář má míti služné jako státní úředníci s vysokoškolským vzděláním.

-
- 1924 Dne 6. července 1924 byl odhalen pomník před děkanským kostelem mučedníku Matouši Ulickému, v kterém ,když byl městským kaplanem hlásal slovo Boží
- 1925 Dr František Kozák se 30. listopadu 1925 vzdal svého farářského úřadu. Po dobu jeho dovolené ho zastupovali Jan Vejnar z Bojman a JuDr Karel Haránek z Čáslavě.
Dne 25. listopadu 1925 vykonána volba nového faráře a zvolen jednomyslně farářem českobratrského sboru čáslavského Rudolf Petr Lány, farář v Krábčicích.
- 1926 Životní svoji práci zapsal Dr. Kozák v druhé pamětní knize, která obsahuje jeho životopis s jeho přičiněním, výsledky práce i jejím oceněním.
Přičiněním bratra faráři Frant. Kozáka a jeho manželky byl v Čáslavi roku 1889 založen spolek Marta.

V zapisování do této pamětní knihy nebylo od r. 1877 pokračováno. Teprve r. 1925 sestaveny zápisy dle církevních protokolů kurátorem sboru Václavem Havelkou statkářem v Čáslavi / dříve v Ronově n/D/ za působení členů staršovstva pokladníka Vojtěcha Vančury, profesorů Pavla Zajíčka a Jana Spáčila a statkářů Františka Procházky a Václava Zahradníka.

Na základě toho vepsány tyto zápisy do této knihy za dobu 49 let starším, profesorem Pavlem Zajíčkem

V Čáslavi, dne 28. února 1926

(konec zápisu čtvrtého autora)

Kazatelé sboru

1783	– 1787	András AKOSS
1787	– 1789	Mihaly VINCZENCZ
1789	– 1814	Benjamin KIS
1814 (4.10.)	– 1837	Josef NEŠPOR (1824-1832 Matouš KUBEŠ)
1838	– 1887 (31.10.)	Pavel NEŠPOR
1888 (6.1.)	– 1925 (30.11.)	František KOZÁK
1926 (1.2.)	– 1944 (31.3.)	Rudolf Petr LÁNY
1944 (1.10.)	– 1946 (30.4.)	Jan SMETÁNKA
1947 (1.1.)	– 1978 (1.9.)	Vladimír JERIE
1979 (1.6.)	– 1986 (5.8.)	František PAVLIS
1987 (16.11.)	– 1993 (31.8.)	Bohumil BAŠTECKÝ
1993 (1.9.)		Pavel JUN

Toto je seznam pouze řádně zvolených farářů tohoto sboru. Kromě nich zde působilo mnoho administrátorů, vikářů a bezpočet hostujících farářů.